

KAZINCZY JELENTŐSÉGE.¹

Csak a XIX. század első tizedeitől lehet szólni magyar irodalomról a szó igaz értelmében. Addig csak egyes írók vannak, világító lámpák a sötétben. Addig nincs irodalom, a míg határozott írói gárda nincs. Ezek az írók, a kik megalkotják a magyar irodalmat, értékre, tehetségre nézve igen különbözők, különbözők írói és egyéni jellem szempontjából egyaránt, de egytől-egyig érdemesek a nemzet hálájára, mert egytől-egyig jó magyarok voltak. Ugy vonultak föl az irodalomba, mint az égre a csillagok, míg világossá nem tették azt. Végre is a legfényesebb csillagot is ki lehetne oltani, a csillagos ég megmaradna annak, a mi volt. A magyar irodalom e vitézeiből is ki lehetne vetni bármelyiket, az irodalom azért megvolna. Egyetlenegyét kivéve és ez az egy Kazinczy Ferencz.

Az ő nemléte pótolhatatlan hiány lett volna. Megállt volna az irodalom szekere. Ő volt a kerékagy, a mi nélkül a küllők széthulltak volna. Ő volt a vezér, a ki fölütötte a zászlót a vár fokára. Ha ízekre szedjük írói és magánjellemét, úgyszólván semmi igazán nagy nincs benne. Nem a legnagyobb költő, sőt nem is nagy költő, se nagy író, se nagy bíráló, se nagy gondolkozó. Jellemében sok a csillogó külsőség, sőt zökkenés is akad benne. Ám az egész emberben a tömérdek apró jó és apró rossz valami nagy egészszé forr össze s az alak nagy és tekintélyes hatása korlátlan. Szét kell szedni ízekre, hogy ismerjük eszét, szívét, lelkét, össze kell rákni ujólag, hogy úgy csodáljuk egész teljében. Mert vezérnek való ember volt, mert csak az ő keze volt méltó kitűzni a zászlót.

Nálunk csaknem az egész irodalomnak valami sajátos színt ad az, hogy az irodalmi működés egyúttal hazafias érdem is volt. Azért kritikánk, ha támad is íróinkra, leköszörült fegyverrel teszi. Műveiket nem olvassuk többé s az általános aesthetika színvonálára nem is emelkedtek föl, de íróik csaknem kivétel nélkül érdemes emberek voltak. Az irodalomnak ez az általános jellege attól fog-

¹ Mutatvány egy sajtó alatt levő biographiából.

vást, hogy van egyáltalában valamilyes irodalom. Ez kezdhető Bessenyeiektől. Ezek az írók gárdisták mindnyájan, Magyarország legdelibb és legelegánsabb legényei, művelt, olvasott emberek. Nagy gonddal írnak. Igaz ugyan, hogy igazi tehetsége egynek sincs s ahogy a kardot is parádénak hordják, úgy forgatják a tollat is: tudnak vele bánni élénken, ügyesen, finoman, de igazában nem. Pedig milyen érdekes alak Bessenyei! Szellem, hazafisága, lelkesedése, melancholiája gazdag lelket mutatnak; elborult, meghasonlott, tépelődő kedélye mély szívet. Eseményekben szűkös élete külön tragédia, mint a miket összeírt. Azonban mindez nem irodalom még, ez csak egy lelkes kör, a mely kis mezőséget tud bevilágítani.

A Bessenyei »Ágisában« nincs egy lap sem, a miben valódi drámai élet lüktetne. S mégis e darabon lelkesedett az ifjú Kazinczy Ferencz. Elragadtatással olvasgatta Báróczy Sándor prózáját s e kis lelkes kör javalló pillantásai közt kezdi meg irodalmi pályáját. Bessenyei azt írja neki: »Az olyan különös kedvezésre méltó tulajdonságok, mellyeket az Úrnak inkább Isteni gondviselés' s természet adtak, mint kevés esztendeiben még el-követett szorgalmatossága által megszerezhetne volna, nem tsak engemet, kit az emberiség mindenkoron megilletődésre hoz, de a vad természetű embereket is, magukhoz vonzó szeretetre kényszerítik... Illyen megesmertető jelei szoktak az igaz emberiségnek lenni.«¹ Kazinczy lelkében meg is őrzötte a testőr-írók iránti tiszteletet. Mikor a vén, hypochondriakus, aranycsináló Báróczy az egész világ gúnytárgya lett is, Kazinczy akkor is mindig illő tisztelettel szólt felőle.

Lassan és észrevétlenül jutott Kazinczy a vezérszerepre. Lényében nem volt semmi parancsoló, semmi követelő, lágy, érzelmes kedély, a szenvedély nem lobogott benne soha, de a szíve végtelen tartalmas és gazdag volt, a milyenről kortársai legtöbbjének fogalma sem volt. Egyszeri tekintetre ő sem más, mint a korabeli műveltebb úri magyar emberek: szeretett jól élni, nagy kedve telt a szép lovakban,² szerette a szép lányokat, asszonyokat. Teli tüdővel szívta magába a hazafias eszméket, a mik a levegőben voltak akkor. Tudott lelkesedni úgy, mint senki sem. Az állandó lelkesedés vérét folyvást némi hevülésben tartja, de az indulat nem szokott benne lobbót vetni, az erőszakos eszközöknek nem volt barátja. Hazafi, de loyális. Egész ártatlanul került bele a Martinovics-féle összeesküvésbe, a mi különben egészében ártatlanabb volt, mint a milyennek a rosszakarat látatta. Ha néha gyöngének, férfiatlannak látjuk Kazinczyt, kivált családja tagjaival szemben, itt emberül megállja a sarat. Bátran viselkedik a pörben, méltóságosan, szerényen és nagyon jellemzően. Börtöne ablakából

¹ Levele Kazinczyhoz: 1787. febr. 11.

² Leveleiben sokszor. Az »Erdélyi levelekben« Wesselényi lovairól. Nemcsak szerette a lovakat, de értett is a lóhoz.

hall a kivégzésekről, végtelenül meghatja a Hajnóczy nyugodt halála, de túlfinom érzékének visszas a Laczkovics kihívó vad bátorsága.¹ A börtönben is értékesíti idejét, ahogy lehet: sokat olvas. Mikor onnan kikerül, már meglelt férfi, túl a negyven esztendőn. Szenvedései megkomolyítják, de lelke harmóniáját nem borítják felhőbe. Nem sokkal azután megházasodik s aztán mégis nyugodtabban folytatja életét. Már vezér és mester. S körülötte forrnak és gomolyognak képzelete tarka képei, a melyekben úgy el tud gyönyörködni, mint tán senki más. Élete felét átálmodja és ez a szebbik fele.

A zemplénnvármegyei Bányácskán lakott, a hol lakát Szépalomnak nevezte el. Messzi szabad kilátás esett róla a közeli falvakra, egész az ujhelyi toronyig s a borsii Rákóczi-omladékig. Innen nézte merengve a szép tájat s építette képzelmei várát a magyar irodalomról. Öregek és ifjak egyaránt leveleztek vele s ő már hatalmasan sarjadó irodalmat látott bennük. Hogy sokan voltak, az igaz. Neveiket a kegyelet jegyzi föl, mint jó magyarokat, lelkes hazafiakat. Az irodalom értékessé azonban még csak a széphalmi mester szemében lett, a kinek felhőkön lovagló lelke a szomszéd Németországban járt s az ottani irodalmat akarta átplántálni a szittyia földre is.

Egyébként a német minta követése általános volt. Bécs felől fuvallt a frissítő szellő. Bessenyeieék ugyan a francia mintát követték, de a francia is a németen által került hozzánk, mikor Németországban is a francia volt a divat. Voltaire volt a mester, a kinek zászlójára esküdtek s nem annyira a philosophus Voltaire, örökös satyr-gúnymosolyával, szellemes és méltatlan támadásaival, mint inkább az író Voltaire, a kiczirkalmazott, hideg író, a Corneille és Racine halvány árnyékképe.

A minta általában szerencsétlenül volt választva. A francia befolyást ugyan Lessing úgy rombolta szét, mint valami düledező ócska várat s a németek a piedestálra Shakespeare és a görögök szobrát állították. Szó sincs róla, Lessing nagy szellem volt s a német irodalom Goethe és Schiller előtt is adott két olyan kiváló tehetséget, mint Winckelmann és Herder. Korukat meghaladó gyorsasággal hatoltak előre, gyönyörűen megépített aesthetikában hirdették a művészet és irodalom arany szabályait. És volt is mire támaszkodni. Herder rámutatott a régi német irodalomra. Íróik éltek a mult sötét mélyében a germán faj titáni erejével s legeslegelő az ő germán epos: a Nibelung-ének. Volt miből merni. Az angol hatás meg a faj egysége miatt is megfelelőbb volt (a mit Lessing is észrevett) s az új német irodalom természetes úton sarjadt a régiből.

Csakhogy Magyarországra e szellem nem illett be. Idegen volt ez annak a népnek, a mely eddig csak birokra szokott menni

¹ Jegyzetei Szirmay »Jacobinorum Hung. historia«-jához.

a némettel. Azonban legközelebbi szomszéd volt, harcos és békés érintkezések szakadatlan sora esett köztünk s ki nem lehetett kerülni a német hatást.

És a német irodalom se volt csupa gyöngy. A búsongó vándorok, hervadó leányok, szomorú holdsugarak, hulló levelek czukrosvíz-költészete bevonult egyszerre a fejlődő magyar irodalomba. Ámbár ebből valami hiba az egész kor rovására esik. Gessner idilljeinek ez időben két francia, két angol, három olasz fordítása van, sőt lefordítják portugál, dán és orosz nyelvre is.¹ Pedig egy elég gyöngy, szenvelgő költőről van szó. Az idillek divatba jönnek s mennél több kézen mennek át, annál gyöngébbekké válnak. Maguknál a németeknél is utánzás: utánozzák Theokritost, Anakreont. De Theokritos az erdők és mezők költője, a szabad ég alatt, a buja zöld erdőkön, mezőkön fakadt az a szilaj, érzéki déli szerelem, a minék az alexandriai görög olyan hatalmas hangokat adott, Anakreon meg tüzes, szikrázó bor és viruló szép lányok közt írhatta finom, szellemes dalait. Minderről a németek nem tudtak. Ők szobában írtak, a göttingeniek meg kávéét ittak, a mialatt ontották az anakreoni dalok ezreit.²

Két, egymással merőben ellenkező tehetség hatolt föl ez időben a Parnassus ormára: Klopstock és Wieland. Hatása mindkettőnek igen nagy volt s ma is előkelő nevük van. Közös vonásuk, hogy száraz mind a kettő. Végre is, pálmát nem szokás olyan hosszú időn át méltatlan főre fűzni; egyik se volt tehetségtelen ember, de egyik se nagy író. A »Messiás« szerencsétlen kísérlet. A Szentírás ós költészetének Milton is mögötte marad, pedig ő aranyba és lángba tudta mártani a tollát, a Klopstock eposa pedig oly halvány és hideg, mint valami holdsütötte kopár hegy. Wieland érdekes és költői egyéniség, volt jó érzéke is (a mit az is mutat, hogy a mester hatalmas szavával ő biztatja egyedül a nem ismert, boldogtalan Kleist Henriket), valami könnyebb, francziásabb formát akart adni műveinek, de nem igen sikerült. Kicsit nehézkes, nagyon német volt hozzá. Ha csipős akart lenni, durva lett, nehéz keze szétszakgatta a szellem finom pókhálóját. Ariostót bámulta s az »Orlando« mintájára megírta az »Oberont«. Csakhogy Ariosto szárnyas lovon járt, Wieland meg gyalog.

A mikor pedig később Goethe és Schiller jöttek divatba, legismertebb műveik lettek: amannak »Werther«, emennek a »Haramják«. A német sentimentalismus s a német durvaság.

Mindezekben Kazinczy otthon volt teljesen. Egyre-másra hozatta műveiket, a mi pedig sokszor jelentékeny anyagi áldozatába került. Ha itt nálunk is úgy lehetne! Könnyen hevülő lelkében hamar megért az elhatározás és optimismusa hajlandó volt mindjárt megadni azt, a mit szeretett volna. Hiszen a tavasz lehel-

¹ Gessner levele Kazinczyhoz (1783. decz. 24.).

² Goedeke: Grundriss z. Gesch. der deutschen Dichtung. Dresden, 1884.

lete fuvallt. »Frühling überall...«¹ Úgy lehet itt is, mint Göttingában: a holdfényes éjszakák, az eskü a tölgyfa alatt, baráti kritikák s középütt Klopstock hatalmas alakja, repkénnyel homlokán... Nem volt szerény ember s a vezérszerepet mindig magának szánta. Később a Goethe szerepét játszotta félig tudatosan, félig tudatlanul. Szerette a classicus költők műveit s lelkesedett rajtuk. Ez is divat volt akkoriban, egy másik iskola a római költőket követte s ez mégis jobban megfelelt a magyar szellemnek. De Kazinczy nem annyira a rómaiakat magasztalta, mint ezek eredeti forrását, a görögöt. Ez a görögség azonban újból nem eredeti görögség volt, hanem az, a mi a németeken által jött be hozzánk. Mert Németországban valami új renaissance keletkezett: az antik kultusa, a mi sok, többé-kevésbé sikerült munkát hozott létre. Csak a legnagyobbat említjük: Goethét. Goethében sok volt, a mi kellőképen elősegíthette ez irányt: archeologiai s művészeti tanulmányai, a plastika s a classicus nyugalom.² De nem sikerült neki minden egyformán. Egy-két rhapsodiában hatalmasan szólal meg az antik szellem, de az »Iphigeniában« tévútra viszi az a classicus nyugalom. A görögöknél a nyugalom a forma szépségében és meghatározott voltában állott, drámáikban zúgott és tajtékzott a déli szenvedély; Goethe drámájában a vér aludt meg a személyekben, a mi élet van benne, az Iphigenia sejtelmes borongásaiban, az már tisztára német és cseppet se görög. Kazinczy pedig nem volt Goethe.

Ezeket kívül Kazinczy tudott és sokat olvasott francziául és olaszul. Az agya soh'se pihent, szedte magába a tömérdek benyomást, a mi egyre jobban elvegyült benne. Tehetsége amúgy se volt olyan jellegű, hogy nagy dolgokat alkothatott volna, költészetéből teljesen hiányzik a mélység és az erő. De mint bíráló és aestheticus kitűnőt adhatott volna, ha ki tudja válogatni a sok közül az igazit s ha ki tudja fejteni, a mit olyan szépen kigondolt. A formát a tartalommal örökösen összezavarta s mindent örökösen finomítani akart.³ Nagyobb szellemek is útvesztőbe jutnak így: Goethének és Schillernek Shakespeare végre durva lett s vakmerő kézzel nyúltak hozzá: Goethe Romeo és Juliát dolgozza át, Schiller Macbethet. A vége kudarcz. Mint a muzsikusz, a ki a finom, alig hallható hangokat keresi, a ki oly finoman akar játszani, mint az aeol-hárfa zengése és hamisan játszik.

Kazinczy első sorban nagy embernek hitte magát. Szeretett volna üvegpalatóban lakni, hogy mindenki lássa, mit csinál ő. Jelleme valóban átfátszó volt, mint az üveg. Ő ugyan soh'sem ismert titoktartást; közlékeny, őszinte, mint a gyermek. Hiúságához maga szolgáltatja az adatokat. Önéletrajzát írja s fűnek-fának

¹ Hettner: Lit.-geschichte des XVIII. Jahrhunderts. III. Gesch. d. deutschen Lit.

² Hettner. I. m.

³ Beöthy: Horatius és Kazinczy. Bpest.

eldicsekszik vele: »Ez a munka egészen anglus kert.«¹ Rendkívül érdekesnek találja, mert az olvasó soh'se tudja: mi fog történni. Azzal is dicsekszik, hogy eredeti s a mi a legjellemzőbb, azért: mivel Franklin és Marmontel önéletrajzát régen olvasta, Goethét meg csak részben. Ez a hiúság Achilles-sarka is marad s azzal szemben nem is irgalmas, a ki itt bántotta meg. Bacsányi, a nyers, nehéz természetű Bacsányi rosszul bánik vele, kitérja a »Magyar Museum« szerkesztéséből. Kazinczy nem marad adós. Durva emberrel szemben ő is durva akar lenni s Kis Jánosnak két egyszerűen trágár epigrammát küld Bacsányiról.² De még e közönséges szitkozódást is classicus minta után teszi: »Csak azt cselekedtem, a' mit Schiller cselekedett kevéssel ezelőtt a német földön.« Imigy aztán két különböző jellemvonás szövődik csodálatosképen egybe jellemében: a közvetlenség s a mesterkélttség. A közvetlenséget sokszor az izetlenségig viszi, kivált mikor családi életéről ír, de minden lépten-nyomon eszünkbe juttatja, hogy ő érzi, milyen közvetlen most s minden léptére, minden szavára tud classicus példát idézni. Az idézet végre oly természetévé válik, mint a mosoly vagy a ránczbaszedett homlok.

Minden bizonynyal ez az igazi Kazinczy s e sok kicsinyes vonást nem ellenségei bírálatából merithetni, maga hordta össze hozzá az adatokat. Szegény Kazinczy! Dicsért, hogy dicsértessék és kevesen voltak, kik szívesebben hallgatták volna önmaguk dicséretét, mint ő. Naivúl valja be, hogy mindez édes zene fülének. Az erős férfiaság egy vonása sincs ebben a lágy emberben. Bizonyára kevés vezető ember volt ennyi vezérnek nem való tulajdonsággal s még érdekesebb, hogy ennyi és ilyen hibái daczára is egyike volt a legérdemesebb vezéreknek.

Mert nem történhetett ok nélkül, hogy őt ismerte el az egész írói gárda mesterének. Aligha volt kortársai között egy is, a ki annyit tudott volna, mint ő. Egész élete a szépművészetek körül forgott, napjait, éjszakáit, vagyonát, életét költötte rá. Ez a rajongó szeretet a szép iránt teszi mindenekelőtt első emberré, vezérré. Rengeteg tudását, olvasottságát pazarúl szórja szét leveleiben. Nincs levele, a mely ilyen tekintetben ne volna tanúlságos: az ismereteknek, reminiscentiáknak, eszméknek arany pénzét kifogyhatatlanul szórja szét a nagy világba. Soha és senkivel szemben sem fukar. Ez az állandó tevékenység, óriási olvasottság, ismeretek közlése teszi őt igazán nagygyá. Pedig még itt is mennyi kicsinyes vonásra akadunk! A formába, az aprólékosságokba veszett bele teljesen, a fától nem látta többé az erdőt. Ha valamire rávetette magát, azt a kritika legjobbban nagyító szemüvegén át vizsgálta s ha egyszer föltette a szemüveget, többé le se tudta venni. Előtte többé nem volt egész, csak részek. A legfinomabb, legértékesebb megjegyzé-

¹ Kölcseyhez: 1816. máj. 22.

² 1807. júl. 14.

sek halmazát a helytelen és fonák ítéletek ugyanolyan halmaza követi. És minél idősebb lett, annál inkább ilyené vált. A harmincz éves Kazinczynak még jobb szeme van. Aranka Györgynek ír a magyar írókról:¹ Horváth Ádám víg ficzkó, legényesen öltözik, danol, pipál, belül igazi poéta szív; Dugonics idő előtt ősz, nyájas ember; Révai száraz és irigy; Széchényi Ferencz grófot úgy szereti, mint tán senkit, de tiszteli, fél tőle. »Szent hazafi«. Ez jellemzés. Élete későbbi felében már vagy égbe emeli az embereket vagy igazságtalanul leteremti. Többé se mérték, se ítélet. Ifjabb éveiben Horváth Ádammal levelezvén, nagyon komoly és mély gondolatokat pendítnek meg; az emberi lélekről, a halhatatlanságról, a lét nagy kérdéseiről vitatkoznak.² Szemük a csillagos égen jár. Később a verselési és nyelvi kérdésekből alig tud kibontakozni.

Jókora mennyiség, a mit írt. Fáradhatatlan tolla volt. Tehetségei voltaképen leginkább a műfordításra utalták; e nemben dolgozott is sokat, de míg egyfelől előbbre vitte az irodalmat, másfelől épen annyira tévútra vezette. A ki úgy ismerte a nép tősgyökeres, hamisítatlan nyelvét, mint ő (minek fényes példája a »Botsinálta doktor« fordítása), képes volt másoldalt a legnagyobb magyartalanságokat elkövetni. De eredetét is írt igen sokat és sokfelét, nagyon gyöngé dolgokat, de nagyon jó szándékkal és erős hittel. Fiatal, zsendülni kezdő nemzedéknek jó táplálék volt: lelkesedtek rajta és példát adott nekik. Utat tört a rengetegbe, girbegurba, csavargós, hibás utat — de ő kezdte meg; riadót fújt s az ő riadójára keltek föl a nála különbb harczosok.

A legnagyobb gonddal őrzötte és gyűjtötte levelezését, a mit — tisztán meglátni — a nyilvánosságnak szánt. Úgy lett, a hogy sejtette és óhajtotta. Egyre-másra jelennek meg a testes kötetek az Akadémia kiadásában: a Kazinczy levelezése. Irodalomtörténetírónak, ki e kor történetét írja, nélkülözhetetlen forrás. És ez a Kazinczy érdeme. A kor divatja után indult, mikor olyan szenvedélylyel levelezett, de ilyen formában mégis eredeti. Két emberöltő lelkivilága van ezekben a levelekben, egy ifjú irodalom fejlődő képe, egy későn virágzó nemzet szellemi élete. Hű arczképei az akkori összes magyar íróknak, benne van egész jellemük, minden munkájuk, minden olvasmányuk, minden gondolatuk.

E levelezések központja Kazinczy volt. Tette buzdított másokat és gyönyörködött bennük. Lelkében, melyben a hiúság s más egyéb gyöngeségek állandó tanyát ütöttek, nem volt semmi anyagiás gondolat, a mi a földre húzta volna. Nem kellett neki se pénz, se birtok, se kitüntetés, csak a jók szeretete³ és a jó barátok dicsérete. Kivetett hajójából minden ilyen fölösleges podgyászt, hogy annál messzebbre juthasson. Az a világ, a melyet e

¹ 1789. okt. 20.

² Kazinczy Levelezése I.

³ Leveleiben igen sokszor.

levelezés tár föl, értékes volt. A tespedés kora már elmúlt. Hiában nyomta el az uralkodó hatalom a nemzetet, hiában viselt el szerencsétlen háborút kívül, anyagi romlást belül (a devalvatiót), az ország színe-java hitt és remélt a jövőben, dolgoztak, tanultak és lelkesedtek. De senki úgy és annyira, mint Kazinczy.

A szép iránti lelkesedésének egyik főrugója a hazafiság volt. De ez a hazafiság nála teljesen elvesztette faji jellegét. Régi nemes család ivadéka, igaz magyar, de alig mutat más magyar voltára, mint a hamar-lelkesedés s a lovak kedvelése. A nemzeti hibákból nem volt benne semmi, de a magyar keménység is hiányzott belőle. Olvasmányai, hajlamai oly általános irányba vezették, hogy szeretetében át akarta ölelni az egész világot. A szép iránti lelkesedése rajongássá fokozódik, majdnem szenvedélylyé. Más vérmeérsékletű embernél izzó, tüzes szenvedély lett volna belőle, de ő valójában képtelen volt igazi szenvedélyre. Természete hozza magával, hogy a szép iránti szeretete sokszor végtelen naiv módon nyilvánul. Örömmel írja, hogy pár hónapos leánya máris gyönyörködve nézegeti a képeket.¹ Az ő igazi leánya! Az ember elmosolyodik rajta, a hogy az esztetikai érzéket még a kis babában is fölfedezi, de a szépért rajongó lélekre rendkívül jellemző nyilatkozat. Ez a rajongó szeretet tette igazi vezérré, a mely hű kísérelje volt a börtönben s el nem hagyta soha többé.

Örökké eszméssel foglalkozó lelke a legfelső fokig finomodott. Igen jellemző magaviselete Csokonaival szemben. Csokonai költészetét nem szerette. de vele szemben mindig udvarias maradt s olykor dicsérte is. Lehet, hogy a neki szemet szűrő nyerseségen át is megsejtette a kiváló tehetséget, de valószínűbb, hogy egyszerűen azért biztatta, mert poéta és magyar poéta volt. Mikor Csokonainak síremléket akarnak állítani, ő veszi kezébe a dolgot s hosszú időn át foglalkoztatja ez a gondolat.² Terveit egyre-másra közli barátjaival. Arra gondol, hogy e szerencsétlen, kora véget ért költő mennyit alkothatott volna még. Hevülő, gyöngéd lelke mindenképen valami kapcsot keres közötté és maga közt. Végre Rousseaura, egyik kedvencz írójára gondol, a kinek különccségét és nyersségét párhuzamba tudja állítani Csokonaival. Misanthrop és cynikus. Szegény Csokonai bizonynyal egyik se volt, de Kazinczy-nak tetszik e gondolat, mert szépnek és jellemzőnek találja. Aztán Arkádia jut eszébe, a pásztorok hazája, meg Schiller gyönyörű költeménye s készen van az emlék fölírata is: »Arkádiában éltem én is.« Egyszerű, őszinte, kissé nyers, de igazi költői lélek, a kié a síremlék, mint a hajdani Arkádia pásztorai. A síremlékre még egy lepke jön, a mi a halhatatlanság jelképe. Az ötlet nem új, de költői és finom. A pillangó, a himes pillangó, a mi csúf hernyóból lesz, aztán kibontja tarka szárnyait s elrepül az ég felé, itt hagyja a földet, a

¹ Sárközy Istvánhoz, 1805. okt. 20.

² Kazinczy Levelezése IV.

port, a sarat . . . Kazinczy megtette a magáét. Kalapot emelt az elhúnyt költő előtt, a kinek irányával sehogy se tudott megbarátkozni, lelkében megfaragta a siremlék formáját, hogy igaz, költői és jellemző legyen. A debreczeniek indulatba jöttek miatta, ők nem értettek meg többet belőle, mint a mogorva embergyűlölő Timont, a hordóban lakó, piszkos cynikus Diogenest s Arkádiát, a hol szamarakat és kecskéket legeltetnek barnára sült arczú, félvad pásztorok.

Ez volt az első támadás Kazinczy ellen, de a mi legkisebb csorbát sem ütött nagyságán. A vezérszerepet senki se próbálta elvenni tőle, pedig voltak nála kiválóbb költők, de egyik se temett vezérnek. Nem lehetett az Csokonai, ez a sokat szenvedett, beteg bohém költő, kinek egyénisége sehogy se volt tiszteletet keltő. De nem lehetett az Kisfaludy Sándor sem, a nemes úr, a népszerű Himfy. Egyiknek se volt gárdája. Kazinczy nem nagyon szerette őket. Csokonait mindvégig urazza s Kisfaludyt keményen megbírálja.¹ Mai szempontból nézve a dolgot, igaza van, de az e korbéli viszonyok közt bírálata nemcsak szigorú, hanem igaztalan. A »Himfy Szerelmei« írója igazi költői lélek volt s még a »Regéket« se lehetett akkor lebírálni, mikor Kis Jánosra a magasztalás egész áradatát ontja. Kazinczynak a Himfy költészete nem volt rokonszenves vagy inkább a személye nem. Irigységgel őt vádolni nem lehet. Senki sem örült őszintébben, ha dolgoztak a költők, senki sem magasztalta a verseiket szívesebben, mint ő. Kitért karokkal köszönti a kor legelső költőjét, a fiatal Berzsenyi Dánielt. Oly erővel és tűzzel veri a lantot, mint eddigelé senki sem. De ő se tör vezérszerepre, hanem egyszerűen a Kazinczy zászlója alá áll. Remetének nevezi magát, félrehúzódva él vidéken s tehetségével legkevésebbé sincs arányban irodalmi műveltsége és ítélete. Nincs itt senki, a ki Kazinczy elé váгна: oly tág mezőt senki se mutat az ifjú irodalomnak, annyit senki se tud, mint ő.

A kiknek irányával Kazinczy nem rokonszenvezett, azoknak nem ártott semmit; a kik ellenben tetszését megnyerték, azokon tömérdekét segített. Igazi Maecenas volt, de szegény Maecenas, ki csak ölelő karral és mézes beszéddel tudott fizetni. Az ő tanítványa lesz az az író, a ki tehetségével és széleskörű műveltségével a legtanúltabb, legérdemesebb férfinja a kor irodalmának: Kölcsey Ferencz. Egyik az elején, másik a végén áll ennek az irodalmi áramlatnak: a Kazinczy szép, classicus, erős vonású arca szembenéz a Kölcsey mélázó, szomorú, halvány képével, két símára borotvált arcz, mint a régi rómaiaké; a mester, a ki szeretett jól élni, a kinek nemes lelke telidesteli volt gyöngeségekkel s a tanítvány, az askéta, a szent, kinek csak erényei voltak; a mindkettőt a régi classicusokhoz hasonlítjuk: Kazinczy inkább görög, Kölcsey inkább római. A tanítvány nagyobb lett a mesternél, de a mester mutatta az utat s ez az ő érdeme marad.

VÉRTESY JENŐ.

¹ Leveleiben többször.

JÓKAI ÉS DEBRECZEN.

(Második és befejező közlemény.)

IV.

A debreczeni öreg kollégiumot, a kálvinistaságnak ezt a bevehetetlen várát, fúrge katonáit: a tógátus deákokat, előljáróit, a tudomány legtipikusabb papjait, országos hírvű professzorait: költői lelkének meleg szerelmével öleli át Jókai. Soha nem unalmas tolla itt a legelevenebb; soha nem fáradó képzelete itt a legszínesebb; kifogyhatatlan humora itt a legverőfényesebb. Igazán, a debreczeni kollégiumnak különös gonddal kellene tanítania Jókait, hogy a debreczeni diák tudjon büszke lenni arra: háromszáz éven keresztül nem volt gyönyörűbb ifjúsága ennek az országnak az ő elődeinél. Mert Jókai ezt hitte, ezt tudta és ezt hirdette, hol komolyan, hol a tréfának nagyon is érthető álarczában. Soha nem múltó dicsősége lesz a debreczeni kollégiumnak, hogy az ódsóság rozsdájában megrekedt magyar földet innen kikerült diákokkal mozdíttatja meg Jókai az *Eppur si muove*-ban. Igaz, hogy azok a reformerek Debreczenből *kicsapott* deákok; de Jókai is tudta azt, hogy Csokonai, Kölcsey, Arany János ennek a városnak a levegőjében izmosodtak egy-egy korszak vezériróivá.

Hatvani professzort, a magyar Faustot, Arany Jánossal Jókai hozta be a magyar költészetbe. Csoda, hogy külön könyvet nem írt viselt dolgairól. Mikor Makai Emil gyűjtögetni kezdte az anyagot *Tudós professzor Hatvani*jához, tulajdonképpen Jókai volt a kézenfogója, vezetője; rajta kívül nem is tudta senki jobban: mennyi legenda fűződik a Hatvani nevéhez. Ezeket a nép szájából (?) összegyűjtött legendákat el is mondja *A magyar Faust* című nép-regéjében. Elmondja, hogy tréfálta meg Hatvani a debreczeni bírót, hogy növesztett szarvat a dominikánus barát homlokán, hogy hozza zavarba a ruhájokat felfogó asszonyokat, hogy csap luculusi lakomát semmiből. Lett volna Hatvaninak szerelmese is deák korában (ez már a Jókai csinálmánya!): Veronka; de a szülők máshoz adják lányukat. Hatvani megátkozza és betelik átka: egyik gyermeke játék közben megöli a másikat, félelmében a kemenczébe

búvik, anyja ráfűti a kemenczét, ott ég; a kétségbeesett anya felakasztja magát, a hazatérő apának szive szakad meg láttokra. Erre az esetre írta volna Bóta deák — ördög segedelmével — ezt a distichont:

Infans, ut vervex, puerulus, nupta, maritus,
Cultello, flamma, fune, dolore cadunt.¹

Ugyancsak Bóta deákot el akarta vinni az ördög; s ekkor írta volna Bóta az ajtajára: »Cras!« Ez a holnap pedig sohasem lesz ma.

Szól Jókai Hatvani temetői ördögűzéséről, mikor egy hazajáró lelket szabadít meg; éjféli előadásáról, amit Arany János is megénekelt. Végre, az egész legenda megdöntésére, idézi Naszályi János publicus praeceptornak Hatvani halálára írt búcsúztatóját, melyből kitűnik, hogy a tudós professzor igen vallásos ember vala, babonák ostorozója, mágnások szállásadója, böles és hazafi, a kit törvényes felesége és tíz gyermeke siratott, mikor sirba szállt.²

A debreczeni lunátikus olyan nagy népszerűsége tett szert, hogy a debreczeni polgár *lunátikus*-nak hívja különös tudományokban izzadó diákiát. — Deáktrefa az egész. Tóbiássy professzor úr lányát, Veronkát, a debreczeni kollégium két deákja szereti: Nyaviga Lőrincz, a hizelkedő, és Dallos Ádám, a markos nagybotos. Tóbiássyné Nyavigát szánta lányának, de Veronka ki nem állhatja, mert Dallos Ádámot kedveli, a ki a hászija-lyukon járogat hozzá pásztorórákra. Eközben nagy kavarodást támaszt a városban a lunátikus hire, a ki éjjelenként a kollégium tetején sétálgat fehérben. Találgatják: ki lehet? A gyanú véletlenül Nyaviga úrra esik. Még ez nem elég. A törkölyösiek Dallos Ádámot hívják meg rektóriára; Ádám a búcsúlakomán leitatja a borhoz nem szokott Nyavigát. Felöltözteti tarkabarka japonikába, s elvezeti Haranginé professzorné asszonyhoz, a ki Tóbiássyék házában lakik s a kibe Nyaviga fülig szerelmes. Az ittas éjféli Romeót pinczébe zárja Zsófi asszony. Ez alatt a kollégium tetején teljes holdvilágnál játsza Dallos Ádám a lunátikust; czélzatos dalokat dalol a csudájára szaladt Harangi professzornak feleségéről; Harangi gyanút fog, hazarohan s ime: a pinczében találja a lunátikus emlegette csábítót, a ki nem más, mint a holtrészeg Nyaviga. Rövidesen kiteszik a szűrét. Az odavetődött garabonczás Dallos Ádám pedig addig üti a vasat, míg a tetszhalottaiból feltámadt rettenetes Tóbiássyné is pártjára szegődik és megnyeri Veronka sokat vitatott kezét.

¹ Ezt a szomorú verset — magavallásaként — a nagypéterfai ötemető egyik mohos sírkövééről írta le Jókai.

² A debreczeni ref. kollégium könyvtárába nem régen került Hatvaninak egy fordítása; Heumann Ágost göttingai tanár: »Demonstratio, quod Doctrina Ecclesiae Reformatiae de Sacra Domini Coena vera et recta sit« cz. művét fordította latinra 1767-ben. Ez is theologiai munka; Hatvani pedig nagy fizikus volt.

A *debreczeni lunátikus* is érdekes példája a Jókai »epikai hitelének«, melylyel, mint Arany János, ő is szeret történeti vagy mondai alapot vetni sokszor levegőben függő meséjének. Dallos Ádám csak mimeli a holdkórost, de a debreczeni kollégiumnak csakugyan megvolt a maga lunátikus deákja: bizonyos *Biró István* nevezetű. A kollégium történetére vonatkozó adatok közt van egy: »A holdkóros Biró vallomása«, a mely a debreczeni tanároknak (Aranyinak, Sárvárynak, Kerekesnek) a beteg deákon való kísérletezését örökíti meg kérdések és feleletek alakjában. 1834—35 telén történt, hogy Szőnyi Pál széniornak ellopták a pénzét; a tettesek kiderítésére a holdkóros Birót veszik vallatóra, a ki több deákat (Kovács, Makódi, Tóth M.) nevez meg, mint a büntett részescit. E vallatás folyamában Biró sokszor felkiált, hogy: fél a vastól! A holddat mindig barátom-nak mondja. Kínos rángatózás veszi elős akkor sóért könyörög, az gyógyít rajta. A professzorok valami ártézi kút fúrása dolgában is kéri véleményét; Biró megérzi: mely tájon volna legjobb a víz. Sőt Péchy méltóságos úr még azt is megkérdi tőle: »Lesz-e nagy hó ezen hónapban?« Szegény Biró azt feleli: »Nem látom, mert be van a' hóld homályozva.«¹

Tóth Béla is sok érdekes dolgot jegyez föl Biró Istvánról a *Magyar anekdotakincs* V. 272 s következő lapjain: »Az igazi debreczeni lunátikus, Biró István, mezőtúri születésű diák volt, ki 1833-ban került a kollégiumba, mint tizenöt éves ifjú. Jó tanuló volt és a philosophia második évét (VIII. osztály) 1836-ban végezte; az utolsóelőtti félév után magánúton tehetett vizsgálatot, mert a névkönyv 75-ik lapján ez a megjegyzés van róla: »*Examine non interfuit ob morbum. Caeterum eminens.*« (Betegsége miatt nem tett vizsgálatot. Különbben jeles.) 1837—38 első felében »*per totum semestrem aegrotus*«. (Az egész félévben beteg volt.) A második felében »*per totum semestrem abfuit ob morbum*«. (Betegsége miatt az egész félévben távol volt.)

Betegségének az idejébe esik az ő hires lunátikus volta. Biró István szakasztott olyan katalapsziás idegbajba esett, mint hét esztendővel azelőtt Berzeviczy Flórián, a hires egri kispap. Beszéli, hogy holdtöltekor, ha nem vigyáztak rá, felmászott a kollégiom parkányára; máskor meg, a mint a régi épület grádicsán éjjel alva ment lefelé, reá szóltak: »Domine Biró, mondja fel a leczkét«, minden hiba nélkül elmondotta a studiumot, s mikor azt mondták neki: »Jól van, leülhet«, szépen leült a garádicsra és felsőhajtott magában: »Jaj istenem, be jól jártam, épp eddig tudtam.«

Megesett néha, hogy mikor mágneses átlomban feküdt, a csin-talan diákok vasat csempésztek a párnája alá; legott megérezte és kikotorta onnan. A hagyomány szerint a debreczeni magisztrátus nem egyszer használta őt fel főbenjáró büntettek kiderítésére...

¹ »A debreczeni ref. Főiskola történetére tartozó ügy- s' kéziratok.« I-ső csomó 1790—1854. R. 717/9.

Lunátikus korából még azt is emlegetik, hogy mikor 1834/5 telén Szőnyi Pál senior pénzét ellopták, ő mondta meg, hogy a tolvaj a pénzt a lépcső alá dugta; ahol aztán meg is találták. Sebők orvos úriemberek előtt éjjelenként csodálatos kísérleteket végzett vele... Az az egy kétségtelen valóság, hogy Biró István teljesen meggyógyult, erős férfiú lett és ötvennégy éves korában halt meg Mezőtúron, mint kiváló ügyvéd.«¹

Jókai bizonyosan hallott egyetmást a debreczeni kollégiumnak híres holdkóros deákjáról s a róla szóló sok csodálatos anekdota adhatta neki e furcsa kis történet ötletét.

Az ő feldolgozásában nem valami ügyes, nem is valószerű a dolog. Kanyargós úton, meglepetésekkel törtet a mese a kifejlés felé. Értékét nem is ezekben kell keresnünk, hanem jóízű előadásmódjában, deákos furfangjában s egy pár kiváló debreczeni típusában. Ott van például a struczmadár históriájából ismeretes Koppánné párja: Dudásné kofaasszony, aki legelőször hinti fogékony fülekbe a lunátikus-járás ördöngős esetét; gyékénysátora alatt állván, tart vala ilyen beszédet a fórumhoz:

»Hallják pedig. Ide hallgassanak. Ne legyen Dudásné a nevem, ha nem igaz. Úgy áldjon meg az Isten, mint a suhai malmot, (hétszer ütött bele egy nyáron a mennykő!) ha egy máknyi maku-lányit tesztek hozzá. A magam két szemével láttam, mikor este, éjfél után két óraker hazamentem, a Dajkosné leányomnál voltam Czegléd-utczában. Minden ember tudja, hogy tegnap keresztelte a kicsijét a nagytiszteletű úr a nagytemplomban. A *strázsák* is megszólítottak a szegleten, pedig *lám-pás* is volt nálam. Hát mikor a kollegium elébe érek, csak zeng ám valami ének onnan felyülről. Mi az? *mondok*. Hát a mint feltekintek, ott jár a háztetején valaki. Nem volt rajta se *tóga*, se a fején a *csókaorrú*, hanem egy fehér lepedő; fölmászott a kollegium legeslegtetejére, neki vetette a hátát a *kis toronynak*, a *kiben* a csengetyű van, belekapaszkodott a holdvilágba s csak úgy lóggázta le róla a lábait, azután elkezdett énekelni, de nem érttem, hogy mit, mert diákul volt. Utoljára bebujt a padláslyukon, a *ki* olyan szűk, hogy nappal egy macska se fér be rajta.«

Ez az épületes beszéd két pártra dühíti Debreczent: lunátikust hívők és nem hívők pártjára. Harangi és Tóbiássy professzoron mutatja be Jókai az egymás hajába kapókat. Harangi lobbanó, Tóbiássy flegmatikus, sógorok és majd megeszik egymást. A mi Tóbiássynak physice lehetetlen, az Haranginak logice lehetséges. Taligára teperedve akarják a vitát folytatni, de a lunátikus-hittől megvadult taligás nem veszi fel a hitetlen Harangit vehiculumára. Kár, hogy a két professzor alakja később szétolvad, lehetetlenné

¹ Hóke Lajos szerint 1834. december havában Birón kívül még két debreczeni diákon tűnt fel a holdkóros állapot; az egyik neve: Tatai Mihály volt; később ó-kécskei református lelkész.

válík. Annál életből szakítottabb Tarisznya Gergő talyigás, a kinek mivoltát így határozza meg az egyszeri vers:

Kívül fürtös guba,
Kiben ember vagyon,
Mögötte talyiga,
Egy ló húzza nagyon.

Nem hiába diákgregény a *Debreczeni lunátikus*, de benne is van a kollégiumi életnek minden csinja-binja. Az egyház kiküldöttje, az esperes, examinálja az akadémiákra promoveált theologusokat. Ezt az exament kedves, csípős humorral jeleníti meg Jókai. A felsőbbség szemöldökmoczczanását híven követő, hunyász, magoló deák típusát festi Nyavigában, a ki úgy tartja a hátát, mint a macska, mikor kutyát lát; a szája szüntelen hízelgésre van húzva, a belőle kijövő hang szinte engedelmet kér, a miért bátorodik mozgásba hozni a levegőt. A felsőbbségnek sarkat vető, erős, rebellis deák típusa: Dallos Ádám, eszes, jókedvű ficzko, a ki »nagy botos«-a a deák-tűzoltó társaságnak, ezért tizenötlet előbb eligál; azonkívül ő a kántus első basszistája, ezért meg húszszal előbb eligál. A törkölyösiek Dallost hívják meg a rektóriára, de a »vaskalaposok« Nyavigát óhajtják nekik adni. Ezért a jelöltek vizsgát állanak. Egyformán felelnek. Az esperes úr sors döntésére bizza a dolgot. Czédulát húzat a jelöltekkel. De az előbb húzó Dallos lenyeli czéduláját, mert sejtette a kegyes csalást, hogy mindakét czédula — üres. A stratagéma megbukik, s mégis csak Dallos kerül Törkölyöstre. »Ez veszedelmes egy ember; rebege az esperes úr. Ez még valaha azon egyszarvú léssen, a ki mindnyájunkat megöklel.«

A debreczeni nép intelligenciájáról is szól itt Jókai. *Besze János* 1849-iki népképviselő esetét hozza fel. Maga a költő tanúja volt annak a jelenetnek, mikor a népszerű Besze megmentett a feldühödött polgárok gyilokjától egy hírhedett várfeladót, Debreczen piacznán. »Polgártársak! — mennydörgött hatalmas hangon — hozzá ne érjen kezetek e hazaárulóhoz! Mert ez oly rettenetes gonosztevő, a ki nem érdemes rá, hogy a nép szent keze tépje őt széjjel; ennek a bakó pалlosa alatt kell elvérzenie!« — »Igaz a!« mondá a nép. És csizmaszárba visszadugattak a kések. A vádlottat később felmentették. Ezt — mondja Jókai — bizonynyal a debreczeni nép intelligenciájának köszönhetette. Besze Jánosról az *Esti Lapok* 63. számában magasztaló cikket ír. Dicséri, mint a nemzetörség ügyének kezdeményezőjét.

Talán még verőfényesebb az a kép, melyet *A kis királyok*-ban (IV. kötet) fest Jókai a debreczeni diákéletéről. Tanussy Emmánuel, a Deczebál úr leánynak nevelt fia, kereket oldván a szülei háztól: Debreczenbe szökik tógátusnak. Itt éli a diáktársadalom keserűen édes életét. Az édes anyja, Sára nemzetes asz-

szony, utána tengelyezik s éppen Nagypéterfián bukkan rá kedves magzatára, amint a Zuboki kántor uram csapatjában éneklí az altot valami elköltözött jó léleknek. A kántus éppen azt a szép zsolnárt zengedezi: »A sárból kimenekedtem« — a mikor a nemzetes asszony hintaja beleszakad a hirhedt debreczeni dágványba. S onnan ugyan ki nem menekedik! Emmánuel úrfi ráismer a kocsijokra — uczzú vesd el magad! Menekül a péterfia-utczai temetőbe. Tanussyné asszonyságot egy flegmatikus talyigás emeli ki a sárból és szállítja a Bikába. Este tűz üt ki; a deákok rohanak a makhinával. Sára asszony a kocsissal el akarja fogatni Emmánuelt, de a deákok lovastúl együtt elragadják a kocsist és vizet hordatnak vele. Csak másnap reggel kerül haza; a lovak farkát a deákok levagdalták: kell gyűrűnek. A nemzetes asszony most öreg hajdúját küldi a kollégiumba, hogy kérje ki Emmánuelt. Az öreg neki is indul. »Ez a kínlódium?« kérdi egy kapútámogató tógás fiataaltól.¹ Hogy ezt helybenhagyták, akkor azt kérdezi: »Hát hol van ebben a nagy kaszármában az a czinterem, a hol a Tanussy Emma Sámuel deákot deklinálják?« Jókai humor! — Az úrfi azonban nem akadt lépre. Pünköstre kelvén az idő, megy legációba, Mike-Pércsre.

Itt azután beleszővi Jókai az elekczió és legáció leírását történetébe. Sok kedves bolondság, legációbéli esetek támadnak fel rá az ember emlékezetében. — Mire való az a legáció? Jókai megmagyarázza: »Jól esik a hívek seregének odakinn, ha az elsottyadt tiszteletes helyett, a kinek már könyv nélkül tudja minden ember a prédikációját, (csak maga nem): egy olyan törülmetszett kölyökpapot lát kiemelkedni a kathedrából, a ki aztán csengő, dörgő, pattogó szóval harsogtatta el a híres Szoboszlaj, vagy a még híresebb Kalmár hatalmas egyházi szónoklatait. Akkor nem aluszik senki, mikor a legátus prédikál.« — Abban az időben az elekcziónál első a quinquennis és sexennis deákok, az igazi theologusok, a kik már peregvést tudnak zsidóul; utánok jönnek a juristák, filozófusok, fizikusok, a kiktől nem kívántatik több, mint hogy az első két sort el tudják olvasni Mózes Penta-teuchjából: »Beresid bori Elohim e thassomáim, sohu vabohu chusef.«²

A deákok tűzoltó társaságáról is szól Jókai. Megbecsli a gerundiumokat: a nagy bot 22 bécsi font, a kis bot 9. (10 és 4 kilogramm.) Elmondja radikális oltási módjukat: nem az égő házat mentik, az ügyis leég, hanem a körül levő tíz-tizenkét ház fedelét verik le tisztára botokkal, úgy, hogy az aztán meg nem éghet. A debreczeni polgárok panaszt is emeltek e vandalismus ellen; a

¹ Debreczenben *fiatal* név alatt csak ifjú legényeket értenek, leányt nem. Jókai tudja ezt.

² Jókai helytelenül idéz; ez így hangzik igazában: »Börésit bárá Elóhim ét hassámim vöét haárec. Vöhaárec hájtá tohu vabohu vöchósek...« (Kezdetben teremté Isten stb.)

tanács azt határozta: ne menjenek botokkal tüzet oltani a deákok. Megfogadták s mentek hát magosra tartott pennákkal. Le is égett a fél utca. A polgárság azután maga kívánta, hogy mégis csak botokkal menjenek. (Adoma.) — Jókai nagy botosa itt Mitugrasz, a ki fekete csapatja előtt rohantában azt kiabálja: »Tundas istum palankum!« (Törd be azt a palánkot!)

Emlékezetes alakja ennek a regénynek Zuboki Máté, a debreczeni egyház orgonistája és a kollégium kántora. Minden beszédét ezzel a sajátságos mondattal végzi: »Ne tartsd erre!« Rajta is szárad ez a név. Folyton harcol a borral, hol az győzi meg őt, hol ő győzetik meg attól. Ő mondta volna deákjainak: »Mindig mondom, hogy ne igyatok, azért mégis mindig iszunk.« Debreczenben pedig vala akkoriban a bornak itczéje 4 váltó krajczár. Arany idők!... Ez a Zuboki sohajt fel így: »Disznó egészséges egy város ez a Debreczen! Ötvenezer lélek s egy sem halandó test már tíz nap óta.« Ez bizony nagy keresetcsökkenés egy kántorra, de a kántistákra is, a kiknek minden peták hét krajczár.¹

A debreczeni örök czivis jóízű típusa Tánczos uram, a ki debreczeni módra elharapja a mondat elejét is, végét is. (»... gyík még abból a mirg...«) Viselete: zöld krispin, veres galléros, lapos keskeny kalap. Deákul is tud annyit, hogy: »Quid ergo vigyorgó?«

A híres debreczeni szárazföldi hidról is majd minden debreczeni vonatkozású munkájában megemlékezik Jókai. *A kis királyok*-ban azt mondja: »Még akkor élt és uralkodott Debreczennek ez a hirhedett specialitása, a mire József császár azt mondta, hogy még sohasem látott ennél nagyobb hidat — a szárazföldre építve.« Érdekes, hogy a derék város újabban teremtett a régi dicsőség pótlására egy másikat.

A debreczeni lunátikus és *A kis királyok* a deáktársadalomnak belső körét, egyéni búját-baját, szivárványos fiatalságát örökíti meg. Ezekben a deákok csak múzsafiak; törekvéseiknek útja nem igen visz át a nagy társadalom körébe. A nemzeti lélekkel való együtt lobogásukat, kisebb körüknek a magyar társadalom nagy rétegére való hatását egy másik regényében írta meg Jókai. Mindenki tudja, hogy ez: *És mégis mozog a föld*. — Ez a regény veti napvilágra a »Csittvári krónika« érdekes, misztikus történetét. Míg Jókai meg nem írja, talán a debreczeniek sem tudják: mi volt az a Csittvári társaság? mi volt az a Csittvári krónika? És bizony, mindmáig homályosság fedi az egészet. Ma sem tudunk többet róla, mint a mennyit a Jókai regényéből megtanultunk. Sőt itt a bökkenő: volt-e hát csakugyan valaha ilyen krónika? Írtak-e hát abba sárospataki vagy debreczeni deákok olyan dolgokat, a melyeknek nyílt kimondása főbenjáró bűn volt volna? Sokan

¹ A cantus praeses-nek érdekes torzképét rajzolta meg Jókai a »Hétköznapok«-ban.

szentül hiszik hajdani megvoltát, keresik máig is a debreczeni nagykönyvtár poros tékái mögött; mások pusztá Jókai-féle leleménynek tartják. Annyit a történetből tudunk, hogy Zemplén vármegyének északi részén állott *Csicsva vára*, a mely először a Rozgonyiaké, azután a homonnai Drugeth Istváné, majd a Thökölyé és a II. Rákóczi Ferenczé; mignem 1711 után Laucken császári tábornok széthányatja a kezére játszott várat, a mely katonai szempontból teljesen értéktelen volt. »A rommá lett vár, az alatta elterülő Csicsvaalja pusztával együtt a Barkóczyak birtokába ment át, s egész a legújabb ideig megmaradt ebben. Itt tartották volna hajdan az úgynevezett *csicsvai könyvet*, melybe minden hazugságot beírtak. Innen a közmondás: Ezt is beírhatni a csicsvai könyvbe. Valószínűleg azonos a *csittvári* krónikával, melyről ugyanily közmondás van.«¹

Tudjuk, hogy ennek a kitűnően megírt regénynek (mondhatni a magyar reformkor eposzának): öt debreczeni tógátus a megindítója, a sánta Biróczy Sándor, a kiből ravasz fiskális lesz, a daliás Jenőy Kálmán, a ki Katona József, Kisfaludy Károly és Vörösmarty alakjából összegyúrva: ellobogva futja meg költői pályáját s meg nem értve száll eltűnt sírjába; az izgékony Borcsay Mihály, az első, Kelemen társulatával országgá induló magyar színészek típusa; a szikár Barkó Pál, a sok nyelvet tudó keleti utazó, talán Kőrösi Csoma Sándorról mintázva; és a nagybotos Csuka Ferencz, a kiből nem lesz más, csak trombitás. Ezek, tizenketted-magokkal, titkos éjjeli gyűléseket tartanak a nagyerdőn; a félelmetes Csittvári krónikába iktatgatják napvilágra nem való írásait. Egy áruló felfedezi összeesküvésüket a professzoroknak; sedest ülnek fölöttük s az öt főbűnöst kicsapják. Az öreg Rákóczi-harang efsíratja a számkiűzötteket, el, egészen a hajdúsági homokbuczkákig, a hol egy pásztorhalom tetején Csuka Ferke búcsúzólul megrikatja még egyszer tárogatóját, daliás időknek ezt az elkobzott, hazajáró lelkét. Azután fogadásnak tesznek 12 éves találkozóra és széthullanak országgá-világgá, hogy megmozdítsák ezt a mozdulatlan nagy tömeget, a melynek idehaza magyar föld a neve. A legerősebbek elhullanak a küzdelemben, rettentő tusák után; de a föld, a melyet megmozdítottak: lassan fordul tovább . . .

A nagyerdei csittvári gyűlés legfényesebb lapjai közé tartozik Jókai művészetének. Csupa fiatalság, merő pajkos deákság; s alapjában nagyon komoly szimbóluma a múlttal összeférhetetlen jövődönnek. Azt példázza ebben Jókai, a mit Turgenyev is, egész más hangon s más keretek közt *Apák és fiúk* című regényében, hogy az örök haladásnak kikerülhetetlen velejárója az az összeütközés, a mely apák és fiak, öregek és fiatalok, a temetkező múlt és a születő jövő közt támad, nő, kibékíthetlenné. Ezek a debreczeni deákok nagyot merő buzdulásokban homlokkal ütköznek

¹ Ballagi Aladár: A Pallas nagy lexikona. IV. kötet 701. lap.

bele az ős kollégium megszentelt conservativismusába; azaz: a fiak ellenkezésbe jönnek az apával, vagy jobban mondva az anyával, az Alma Materrel. Szakadásra kerül a dolog, a kollégium kiveti őket magából. Ellenállhatatlanul kísért itt a Csokonai példája; ha elföldjük az ő történetének mindennapi sallangjait s az egészet nagyobb, ideális vonásaiban tekintjük: ugyan volt-e más az ő tragédiája, mint a felszülemlő haladásnak hirtelen való összeütközése a múlt erősebb hagyományaival? — És, hogy magát Jókait is csábítja ez a hasonlóság: bizonyítja a Sedes lefolyásának rajzában az a sok érdekes vonás, a mit gyaníthatólag a Csokonai-per részleteiből vesz át regényébe. Olvasnia kellett a debreczeni Sedes Scholastica jegyzőkönyvét, mert pl. a mit Jenőy Kálmán felsorol, mint rájok halmazott vádat, csaknem szószertint a Csokonaira szórt vádak. S egy áruló épúgy akadt a csittváristák közt, mint a Csokonai ügyében valószínűleg Lengyel szénior.

Még egy érdekes analógia kelti föl a figyelmünket. A Sedesben elnökölő nagytudományú rector professort, Járai Ézsias¹ uramat így jellemzi az együgyű deák: »Vajha énnekem csak annyi tudományom volna is, a mennyi a professor úrnak a kisebbik fejében van«. T. i. Járainak gömbölyű kinövés van a fején, ez a »kisebbik fej«. A debreczeni kollégiumnak egy újabbkori, legendás nevű tanára viszont maga szokta mondogatni gyengehitű tanítványainak: »Az én kisebbik fejemben is több van, mint a te nagy bolond fejedben.« Nem lehetetlen, hogy Jókai vagy hallomásból, vagy látás után erről a legendás alakká nőtt debreczeni professorról mintázta a csittváristák Járai rectorát; hiszen még éneklő hanghordozását is jellemzőnek veszi.²

Ebben a regényében magasztalja — nem először — a híres debreczeni Biharinak *negyvenemberes toborzóját*.³ »Híres dallam volt ez valaha. A francia háború alatt, mikor Debreczennek 40 huszárt kellett állítani, szerzé ezt a toborzót Bihari, s az első dél előtt, mikor azt végigjátszották az utcán, beállt rá mind a negyven legény. Ezért a »negyvenemberes« verbunk. Még most is érthető annak a dallama. Kezdődik azon a nyalka, sarkantyú-pengéssel tele tánczon, a mihez a lábhoz verődő kard veri a taktust, átmegy aztán a távozó vitéz búcsúszavába, folytatja az indulni készülő paripák robogása, s az ellenséget kihívó szózat; jön rá a csatában pengő szablyák csattogása, öld, vágd, ne hagyd magad! s aztán ismét a diadaltáncz s a hazatérő viszontlátás öröme«.

Ezt fúvatja siket fülébe az öreg Sátorj órnagy is Csuka Ferkével. Vajjon tudja-e még ma valaki?

¹ Ad analogiam: Budai Ézsias (debreczeni tanár).

² Ez a legendás alak: Tóth József mathesis-tanár. Nyugalomba vonúlt.

³ Jellemző Jókaira, hogy az *Életemből* II. kötetének 331. lapján »Boka Károly hegedűje« cz. cikkében Bokának tulajdonítja a *nyolcvanemberes toborzót*. Kettős meglepetés! De Biharini nem is debreczeni volt!

V.

Jókai regényeinek túlnyomó részben a szabad természet a színhelye. Szereti a levegőt, a kiterjesztett eget, rónákat, hegyeket, folyamokat, erdőket, mert leíró, festegető képessége gyönyörű tájképeket másol az örök természet arczulatáról. Említettük, hogy regényeiből meg lehetne szerkeszteni Magyarország költői földrajzát. Szinte akarattal változtatja majd minden történetének a színterét. Át akarta ölelni és át is ölelte képzeletében az egész országot.¹ Megmutogatta bezárt szemünknek e gyönyörű föld rejtett szépségeit. Erdély babonás barlangjai, a Csetátye Boli, Csetátye Drakuluj, a tündérszép Szent Anna-tava, a Tatráng völgye, aranymosó rejtelmes szakadékjai, hőskori váromladékai: ott vonulnak el előttünk gyönyörű panorámaként az *Egy az Isten*-ben, a *Szegény gazdagok*-ban, *Bálványos vár*-ban, *Erdély aranykorá*-ban, *Török világ Magyarországon*-ban, *A jövő század regényé*-ben. A magyar föld őskora, kincsekkel terhes méhe, bányavilága: utolérhetetlen szingazdagsággal jelenedik meg *A fekete gyémántok*-ban. A Vaskapú zord fensége, a Senki szigetének paradicsomi tündérsége: felejthetetlen *Az arany ember*-ből. A temesi bánság mocsárvilága *A cigánybáró*-nak stilszerű kerete. A Drávamelléki erdőségek, vadászterületek történelmi emlékezetességű képe ott ragyog *Erdély aranykorá*-nak legelső lapjain. A Dalmát-tengerpart csodás világát, a Branta völgyét *A három márványfej* és az *Egy játékos a ki nyer őrzi*. A Bakonyság vidékének világtól elrejtett magánya megelevenedik az *Enyém, tied, övé*-ben. A Balatonnak csodálatos színjátékát, felséges rianásait csak *Az arany ember*-ből szoktuk idézni. Az északi felföld szemnek szép, de életnek nyomorúságos világa *A régi jó táblabírák* történetéből ismerős. A Kárpátok égbetörő kolosszusait *A jövő század regényé*-ben és az *Es mégis mozog a föld*-ben rajzolta meg néhány erős vonással. A Bükk-hegység elrejtő tündérsége, Tardona vidéke, a Pogányoltár: Jókai leíró művészetének legszebb példái *A tengerszemű hölgy*-ben. A Pestet előntő, haragos nagy folyamnak, a Dunának »jellemét« *Kárpáthy Zoltán*-ban, *Es mégis mozog a föld*-ben örökíti meg. A korlátot nem szerető, messze kicsatangelő árvizes Tiszát pedig *Az új földesúr* eleven képeiből ismerjük. A nagy Alföld mocsárvilágának rejtelmei a *Hétköznapiak*-ban jelennek meg Jókainál legelőször; azután *A kis királyok*-ban, az *Egy bujdosó naplójá*-ban. A Hortobágy pusztai költészetét, az enyelgő délibáb tündérvjátékait, Magyarországnak ezt az ősturáni síkságokat visszaálmodtató, határtalan rónáját: az *Egy bujdosó naplójá*-ban, a *Hortobágy*-ban és mindenek fölött *A sárga rózsá*-ban dicsőíti meg, Petőfi pusztai költeményeivel versenyző hangokon.

¹ Jókai különben felőleli regényköltészetében csaknem az egész világot. Ebben a tekintetben alig van hozzá fogható, Vernén kívül.

Nem hiába koszorúzta meg az Akadémia *A sárga rózsá-t*, de igazi gyöngye is Jókai költészetének. A Hortobágnak, a magyar pusztának nagy énekesei: Gaal József, Petőfi Sándor, Kuthy Lajos és Jókai Mór tulajdonképen mind ezekben a hortobágyi képekben szólaltatják meg legigazabban a magyar nép lelkét. Jókai is, minden ragyogása mellett, épen *A sárga rózsá-ban* hajlik legközelebb a mesemondó magyar nép elevenítő képzeletéhez.

Már előbb volt róla szó, hogy egy hortobágyi kirándulása álmodtatja meg véle ezt az egyszerűségében gyönyörű képet. *A Hortobágy* című utleírásában említi, hogy két csikós párviadalát beszélte el neki valamelyik ismerőse. Pusztai párba, lóháton, botokkal, végkimerülésig! Itt a magja *A sárga rózsá* költői meséjének. Látjuk: valóság, mint Jókai legtöbb regényében. Három főalakja van: két legény meg egy leány. Decsi Sándor, a csikós, Lacza Ferkó, a gulyás, egy leányt szeret: a hortobágyi csárdás sárga rózsáját, Klárit. Míg Sándor odakatonáskodik, Ferke tűzögeti kalapjához a Klári kertjében nőtt sárga rózsákat. A csikós büszke: nem kell neki a más viseltese; pedig a lány csak érte bolondúl. S hogy megnyerje a legényt magának: nadragulyát áztat borába; bájitalal költené szerelmét. Szegény Decsi Sándor majd belehal a mérges italba. Mégis fellábad. A megrémült leány törvény előtt bevallja oktalan tettét, Sándor pedig tagadja. Lacza Ferke újra jár a sárga rózsához, fülbevalót is aranyoztat neki. A csikós felháborodik a gulyás alávalóságán, párbajra hívja ki a csárda udvarán s leüti ólmos botjával. »Most már beviheted és ápolhatod! Neked maradt!« — kiáltja a leánynak s aztán bevágtat a fergeteges pusztába.

Jókai a puszták társadalmának két különböző osztályát jellemzi művészi egyszerűséggel a csikósban és a gulyásban. A csikós komoly, kevésszavú, szavatartó. Decsi Sándor morálja az ősember szívbe irt törvénye; azt mondja a leánynak, mikor tagadni akarja csapodárságát: »Ne hazudj énnekem. Semmit sem utálok úgy, mint a hazugságot. Azt mondják: »hazug kutya!« Pedig a kutya nem hazudik. Másképen ugat, ha tolvaj jár a tanyán, másképen, ha a gazdája jött meg, vonít, ha veszedelmet érez: de soha meg nem téveszti a maga ugatását. A kutyában van becsület. Csak az ember tud hazudni. Az az igazi ugatás!« — Petőfi *János vitéz*-nek az eleje jut eszünkbe, ha a regénynek ezt a II. fejezetét olvasuk. Tele van bájjal, a szerelmes leány kötekedő rimázkodásával, a katonaviselt legény érdekes megkomolyodásával. Oly reális, oly valóságos az egész jelenet, mint maga az élet; s mégis: be van borítva, észrevétlenül, a költészet rózsaszínű fátyolával.

Egészen más ember már a gulyás: Lacza Ferke. Nem veszi olyan komolyan a tízparancsolatot, mint a csikós. Mikor katonaaállításra került a sor, a nemes város otthon akarja tartani bojtárjait a gulya, ménes mellett. Megkenték a deputáció markát; a felcserek

kinek-kinek megsugják: micsoda testi fogyatkozást valljon magára, hogy szabadon ereszszék. Lacza Ferke rááll a fortélyra; azt hazudja: süket, mint a fekete föld. Hazaeresztik, pedig olyan jól hall, hogy éjjel a sötétben a marha bőgéséről meg tudja mondani: bitang marha keveredett-e a gulya közé, vagy tehén hívja eltévedt borját. Ezért a hazugságáért utálja meg a csikós; mert Decsi Sándor nem birt hazudni akkor sem. Csak egyszer tud: mikor a törvényszék előtt megesküszik, hogy nem Klári mérgezte meg az italát. Ezt sem magáért: a bűnös leány szabadulásáért teszi; lovagias tett. Mégis mindig ott fekszik a lelkén. Lacza Ferke azonkívül fortélyos legény. Árva tőzeg-füsttel riasztja Tiszába a kompról azt a csapat marhát, a mit idegen országba kellene hajtania. Teszi pedig ezt csak azért, hogy bezörgethessen a sárga rózsánál, míg az elszéledt jószágot összeszedik. Azután ért a váltóforgatáshoz is. Ezzel is becsap valami jámbor embert, míg Decsi Sándor meg nem fizet neki érte a csárda udvarán. — Azt lehetne mondani, hogy Decsi Sándor, a nomádélet ős képviselője, üzen hadat a Lacza Ferke képében betolakodó fél-civilizációnak, mely megrontással fenyegeti a pusztá szűz birodalmát.

Tele van ez a »pusztai regény« a pusztá költészetével. Csak a X. fejezetét hozzuk fel példának. Gyönyörű szép tavaszi éjszakán beszélget a csikósbojtár kedves Vidám lovával. Legelőre csapja; maga hanyatt fekszik a pázsitos földön, úgy nézi a gönczöl térítőt, a bojtár kettősét, az árvaleány pillantását, a kaszás csillagot, a bujdosók lámpását, a hetevény csillagot, a mennyország ablakát. A paripa abbahagyja a legelést s visszatér gazdájához. Lesunyt fejjel vizsgálja: alszik-e már? Gazdája szól neki, erre a mén vidáman röhögni kezd, s maga is leheveredik a gyepre, mellé, de csak úgy a csülkeire. Ekkor a bojtár elkezdi az oktalan állatnak panaszkodni: »Látod kedves lovam? Ilyen a leány! Kívül arany, belől ezüst... Te tudod, hogy milyen nagyon szerettem!...« A mén csak úgy befelé nevet magában: hogyne tudná?! A gazdája tovább panaszkodik: fejét odahajítja térdére, mintha vigasztalná. A legény átkozza azt, ki a más rózsáját magának szakasztja — s a paripa farkával csapkodja a földet; ő rá is átszáll gazdájának haragos indulatja. A legény esküszik a csillagos égre, hogy soha, de sohadon soha be nem lép a leány küszöbén! Ennél a nagy szónál a mén is feláll két első lábára, úgy ül, mint a kutyák szoktak, a hátulján. A legény azután vigasztalódik: huszárnak csap fel, csatátérre száll! »Oda jössz majd velem, úgy-e, édes lovam: trombitaszó után.« Mintha már hallaná a trombitaszót, felugrik a mén, első lábával vágja a pázsitot, sörényét felborzolja, fejét fölemeli s úgy nyerít bele a csendes éjszakába. Most úgy tesz a legény, mintha meg volna halva. A paripa elkezdi az orrával taszigálni vállát; azután iramban körülfutkossa. Hogy a dobogásra sem ébred, fogával a szűrbe harapva, annál fogva kezdi gazdáját emelgetni. A csikós felugrik s átkarolja hű lova nyakát: »Te vagy az én egyetlen,

hú társam.« A mén valósággal nevet: felhúzza az inyét a fogárról; azután elkezdi ficzánkolni, mint valami kis csikó. Utoljára leveti magát a földre; a bojtár odateszi fejét lova nyakára s úgy alszik. A ló meg nem moczczanna hajnalhasadásig.

Ez a néhány lap méltán oda állítható a világeköltészet hasonló jelenetei mellé. Nemcsak nyelvében, hanem külső, formai tagozódásában is zeneiség lüktet; ütemes próza nagy része. A magyar nép mesélő lelke itt igazán átszáll Jókaiába. Valami ősi, pogány szépsége van ennek a jelenetnek. A lovat, a hazátkereső és hazát-szerző magyarság legkedvesebb állatját: szinte emberi értelemmel ruházza fel. Ez az okos állat megérti gazdája szavát, tud vele búsulni, tud vele örvendeni. Nem hiába szálló mondás: hogy a magyar ló és lovagja *egy* lélek. Jókai kitűnő megfigyelő; a lónak minden leírt mozdulata természetes. Arany János tiszta látása szokta ilyen plasztikusan láttatni személyeit, állatjait.

Gyönyörű az a keret is, mely körülöleli a Decsi Sándorék történetét. Napfeljötté a pusztán, a gulya ébredése, az incselgő délibáb, a karámok, tanyák, itatók sajtóságos nomád világa; a magyar csillagokkal behintett mennyboltozat, az éjjeli álmát aluvó puszta, titokzatos hangjaival — mind, mind hangulatébresztő, hangulatmélyítő abban a pusztai történetben, mely a sárga rózsáról szól. — De Jókai szereti a művészi disharmoniát is. Sajgató uram, debreczeni polgár földönjáró gondolkozása: nagyszerű ellentétje a természet szépségétől lelkendező német festő extasisának. Pundorné ifiasszony tódításai a tiszai révnél, a vásáros nép eleven tarkasága: kedves fonák képe a szerelmesek csárdai jelenetének. Az öreg számadó csikóssal pedig egy kis reklámot is csapat hajdani kiadójának, a debreczeni Csáthy-czégnek (L. Esti Lapok 1849.), mikor ezt mondatja vele: »Benne van a Csáthy uram kalendáriumában minden; nem hiába épített ő kegyelme ABC-bűl csárdát.«

*

Jókai regényei általában valóságon alapúlnak. Tömérdek hallott vagy olvasott adatból rakja össze meséjének vázát s ezt »hússal, vérral ékesíteni«: lobogó képzeletéhez folyamodik. Tudjuk, hogy *A magyar nábob*-ot magavallásaként Józsa Gyuriról mintáztta; *Az arany ember*, Timár Mihály, csakugyan élt Komáromban; a *Politikai divatok* majd minden személye élő ember volt keletkezése korában; *Az új földesúr*, Anckerschmidt alakjának megfestésére tulajdonképen Haynau egy ötlete (szalmakalap-hordása) adja az indítékot; *A lélekidomár*, Lándory: kiindulásában Ráday grófra vall, a híres szegedi kormánybiztosra; *A szegény gazdagok* Hátszegije állítólag szintén valamelyik magyar gróf kópiája volna; a *Mire megvénülünk*-ben pedig a debreczeni Sárközy-család tragédiáját írja meg, mert ennek a családnak csakugyan minden tagja

főbe lőtte magát.¹ Természetesen, az életből vett alakok és események a fölismerhetlenségig elváltoznak Jókai bűvész-kamarájában. Itt csak az a fontos, hogy debreczeni történeteiben is, mint a legtöbb regényében, a valóság ihleti az álomképek, az újkori magyar eposzok költőjét csodás, szabályokhoz nem törő történetek írására.

¹ Ez az utolsó adat Kardos Albert szóbeli közlése.

OLAH GÁBOR.

LISTIUS LÁSZLÓ MOHÁCSI VESZEDELMÉNEK FORRÁSAI.

(Második és befejező közlemény.)

VI. LISTIUS ÉS ZRINYI.

A XVI. század történetkedvelő közönsége Bonfiniusból tanulta ismerni a magyar múltat. Történetíró és olvasó egyaránt e munkából okult. *Listius László is Bonfiniust forgatta s ennek Sambucus-féle kiadásában akadt Brodarics munkájára.*¹ Midőn 1651-ben *Zrinyi Miklós* könyve megjelent, ő, ki szépen, fordulatosan tudott írni versben-prózában egyaránt, jeles képzettségében is bízva, hamar készen állott tervével az agyában felvillant eszme kivitelére. A minta most előtte feküdt, anyaga pedig olyan akadt, melyet előzményeiben, részleteiben és eredményeiben mindenképen nagyobb horderejűnek ismertek a Szigeti Veszedelemnél. Mivel azonban Listiusnak utánzó képessége igen, de teremtő ereje nem volt, a nélkül hogy bármely más epost tanulmányozott volna, *Zrinyi felfogása s beosztása szerint szedte versbe Brodarics munkáját, az eseményeknek betűszerinti közlését csak olykor szakítván meg néhány poétikusnak látszó hely közbeékelésével.*²

¹ *Listius* első ízben maga is így idézi Bonfinius-kiadását: »Bonfin: Dec. 1. Samb.« (*A Mohácsi Veszedelem* III. 6. vsz.-hoz írt 2. jegyzet. Id. kiad. 191. l.) A *Sambucus* f. Bonfinius kiadások: Bâsel. 1568, Frankfurt. 1581., Hanau 1606., Köln. 1690. (*Szabó-Hellebrant*: Régi Magyar Könyvtár. III. 1. és 2. 570., 706., 1027. és 3633. szám.) Ismerhette azonban ő a *Reusnerus* gyűjteményében közölt szöveget is. Itt az előszóban írja *Reusner Illés*: »Duo sunt belli recte gerendi capita, et quasi adminicula, . . . armorum nempe virtus, et consilii prudentia . . . Etsi igitur nobis interdum cum fortioribus, omnique fraudum genere instructioribus decertandum est: pugnae tamen minime erit cedendum: si modo firmissima prudentiae constantiaequae panoplia muniti atque instructi sumus. Parva autem, ut recte Tullius ait, sunt foris arma; nisi sit consilium domi: si quidem non viribus, aut velocitatibus, aut celebritate corporum, res magnae geruntur; sed consilio antiquorum, et scientia.« (*Nic. Reusnerus*: *Rerum Memorabilium In Pannonia* . . . Francofurti. 1603. III–IV. l.) V. ö. ezzel *Listius*: Ajánlólevelét. (Id. kiad. 115. és kk. II.)

² Erről legbővebben ír *Toldy Ferencz*: »Kétségtelen nyomait viseli e mű

Listius nem tör önállóságra verses krónikájának még azon kis részében sem, hol nem használja Brodaricsot. Ezé az anyag. A felfogás pedig, mely művében keresztülvonul, Zrinyié. Kinek gondolatai közül is több fordul elő e szerint »magyar szökből való, s rythmusokból álló, írásának folyásában.«¹ Tőle kölcsönzi ezen kívül a külső beosztást és a terjedelem mennyiségét. Mindazon pontokban pedig, hol Zrinyivel érintkezik, bőbeszédűséggel vagy ismétlésekkel akarja őt túlszárnyalni.²

Egymáshoz való viszonyuknak sarkpontjait a következőkben jelölhetjük ki.

A *felfogás*, a szellem ugyanegy mindkettőben: Isten török igával vétkeiért büntette a magyar nemzetet, melyekből ha megtér irgalmazni fog a nemzetnek.³

»Scythiából, azt mondom, kihoz-
tam őket,
Miként Aegyptusbul az zsidó népe-
ket, . . .
Tejjel-mézszel folyó szép Pannóniá-
ban
Megtelepítém őket, Magyarország-
ban, . . .
Szentséges lölkömet reájok szállat-
tam,
Az körösztvény hitre fiam által hoz-
tam,⁴
De ők ennyi jókért; ah, nehéz mon-
dani
Ah háládatlanok, és merték elhadni,
Nem szégyenlik Isteneket elárúlni,

»Mi nemzetünket is, miként Isra-
elt is,
Kihozá Scythiából,
A Duna mentére, Canaán földére
Tevé le irgalmából,
Végre igaz hittel, lelki öltözettel
Ruházá jó voltából.⁴

Eképen az isten, országunkban itten,
Eleinket próbálá,
Midőn reménten, csuda mely her-
telen,

azon behatásnak, melyet szerzőjére Zrinyi tett, de lángelmét ez nem önthetett követőjébe, s így ama nyomok csak az első ének gondolatfonalán, s itt-ott egyes reminiscenciákban észrevehetők.« (A magyar költészet története Pest. 1867. 272. l.) Utóbb: »Lajos apotheosisa igen ügyetlen utánzása a szigeti hősök apotheosisának a Zrinyiász végén, s az előzményekkel semmi összefüggésben nincsen.« (U. o. 277. l.)

¹ *Mohácsi Veszedelem*. Peroratio. 2. vsz. (Id. kiad. 481. l.)

² Hogy mennyire megragadta Listius képzelmet Zrinyi munkája, erre nézve v. ö. azon helyét, hol Delimánt említi. (*Mohácsi Veszedelem*. VIII. 9. vsz. Id. kiad. 320. l.)

³ E felfogásnak azonossága s ismételtetése a *Mohácsi Veszedelem* következő részeiben: I. 45—46. vsz. (Id. kiad. 136. l.), I. 70—78. vsz. (U. o. 143—146. l.), X. 16—23. vsz. (U. o. 374—375. l.), XI. 72—76. vsz. (U. o. 415—416. l.), XIII. 76—78. vsz. (U. o. 478. l.) Mind ennek megfelelő a *Szigeti Veszedelem* I. 12—27. vsz.-ka. (Gróf *Zrinyi Miklós*: Szigeti Veszedelem. Budapest. 1901. 21—24. l. Olcsó Kvtár. 937—940. szám.)

⁴ *Szigeti Veszedelem*. I. 14., 15., 17. vsz. (Id. kiad. 21—22. l.); *Mohácsi Veszedelem*. I. 45. vsz. (Id. kiad. 136. l.)

Ellenemre minden gonoszban me- rülni. ¹	Veté pogány kard alá, Mert fogyatkozással, törvény elha- gyással Nemzetünket találá. ¹
Én pedig töröknek adok oly hatal- mat, Hogy elrontja, veszti az rossz magya- rokat, . . . ²	Ostorát hát méltán, kezébül kinyujt- ván, Édes hazánkat veré, Mivel sok vétekben, s gyakor ese- tekben Mi afyáinkat éré, E török igáját, s kemény terhes súlyát Maradékok elnyeré. ²
De ha hozzám térnek, megbánván bűnöket, Halálról életre ismét hozom őket. ³	Mostan is nem kisebb s nem is véghetetlen Az ő irgalmassága, Nem rövidült karja, s mostan is akarja, Kész ő hatalmassága, A ki tusakodik, s érte viaskodik, Isteni méltósága. ³

A mennyiben Zrinyi tárgyiassága megengedi, azonosak a *gondolatok*, jöllehet Listius terjengőssége itt is szembeötlő. A szerencse forgandóságának emlegetéséből ki nem fogy;⁴ sóhaját a borzasztó török had egybegyűltekor megismétli;⁵ Kadilecher áldozatához bonyodalmasabb történetet fűz.⁶ Mindezen bővítő részleteket Zrinyi hőskölteményének köszöni, épen úgy mint még az előforduló álomjelenetet is,⁷ valamint II. Lajos apotheosisát, melynek 31

¹ *Szigeti Veszedelem*. I. 18. vsz. (Id. kiad. 22. 1.); *Mohácsi Veszedelem* I. 77. vsz. (Id. kiad. 145. 1.)

² *Szigeti Veszedelem*. I. 21. vsz. (Id. kiad. 23. 1.); *Mohácsi Veszedelem*. I. 78. vsz. (Id. kiad. 145—146. 1.)

³ *Szigeti Veszedelem*. I. 24. vsz. (Id. kiad. 23. 1.); *Mohácsi Veszedelem*. I. 46. vsz. (Id. kiad. 136. 1.)

⁴ *Szigeti Veszedelem*. IV. 1—5. vsz. (Id. kiad. 76—77. 1.) és X. 1—5. vsz. (U. o. 186—187. 1.) V. ő. ezen helyekkel a *Mohácsi Veszedelem* következő versszakait: VII. 97—101. vsz. (Id. kiad. 316—317. 1.), VIII. 17—24. vsz. (U. o. 322—324. 1.), IX. 1—6. vsz. (U. o. 344—346. 1.), X. 1—16. vsz. (U. o. 370—374. 1.), XI. 71. vsz. (U. o. 414. 1.), XII. 13—15. vsz. (U. o. 462. 1.) XIII. 47—49. vsz. (U. o. 470—471. 1.) Mindezen helyek Zrinyi tömörsége és tárgyának más volta miatt nem fedhetik egymást; többnyire csak alapeszméjük egy. De v. ő. Zrinyi: »Fut fárad az ember . . .« (IV. 1. vsz. 76. 1.) és Listius: »Fut s fárad az ember . . .« (X. 9. vsz. 372. 1.)

⁵ *Szigeti Veszedelem*. I. 101—102. vsz.-nak (Id. kiad. 36. 1.) megfelel a *Mohácsi Veszedelem* I. 134—135. vsz. (Id. kiad. 160. 1.), II. 54—56. vsz. (U. o. 174. 1.), sőt a VIII. 9—16. vsz. (U. o. 320—322. 1.)

⁶ *Szigeti Veszedelem*. IV. 66—80. vsz. (Id. kiad. 87—89. 1.); *Mohácsi Veszedelem*. XI. 9—26. vsz. (Id. kiad. 399—403. vsz.)

⁷ *Szigeti Veszedelem*. I. 33—45. vsz. (Id. kiad. 25—27. 1.) *Mohácsi*

versszak a Zrinyi 2 stróphájában gyökerezik.¹ A Brodarics szövegébe tett elmélkedő betoldásoknak, valamint a kettő áthidalásának módjára szintén a Zrinyi által adott mintát követi.²

Listius, ki ismerte a római classicusokat és forgatta Zrinyit, ezen kitünő példányokból, jobban mondva Zrinyiből, az eposnak csak *külső beosztását* tudta eltanulni, még pedig igen tökéletlenül. Énekei nincsenek kikerekítve, hanem a hol körülbelül betelik a száz versszak, ott félbeszakítja Brodarics szövegét s megkezdí az új részt. A Mohácsi Veszedelem második felében már inkább hosszadalmas bölcselkedésekkel kezdí énekeit, Zrinyi félremagyarázott példájára.³ A cselekvény folytonosságát, összhangját ilyen módon bántóan szaggatja meg. Azon nincs mit csodálkozni, hogy míg Zrinyi 6 bevezető versszak után in medias res megy, Listiusnak 78 versszak kell a bekezdésre. Egyéni nyílt vonatkozás azonban nincs munkájában;⁴ a maga korára való czélzás alig.⁵ Annál nagyobb számmal van elszórva benne a bölcselkedő elem, melyek ismételtetésének Listius mestere.⁶

Ír ő is ajánlást, előszót és utóhangot, természetesen terjedelmesebben.⁷

Veszedelem, I. 81. versszak. (Id. kiadás 146. l.), XI. 21—25. versszak (Ugyanott 402—403. l.)

¹ *Szigeti Veszedelem*. XV. 107—108. vsz. (Id. kiad. 301. l.) *Mohácsi Veszedelem*. XII. 23—53. vsz. (Id. kiad. 432—440. l.)

² *Zrinyi* IV. 10. vsz.: »De talán históriákból mi kiléptünk« (Id. kiad. 78. l.), XIV. 12. vsz.: »Mert messzi életemet históriám mellett, Ismét elől kell kezdenem szövésemet.« (U. o. 263. l.) V. ö. ezzel *Listius* következő helyeit: III. 39. vsz. (Id. kiad. 200 l.), IV. 23. vsz. (U. o. 221. l.), VII. 102. vsz. (U. o. 318. l.), IX. 18. vsz. (U. o. 349. l.), X. 24. vsz. (U. o. 376. l.) XI. 94. vsz. (U. o. 420. l.), XII. 56—57. vsz. (U. o. 441. l.), XIII. 1. vsz. 459. l.)

³ *Szigeti Veszedelem*. III. 1. vsz. (Id. kiad. 55. l.), IV. 1—11. vsz. (U. o. 76—78. l.), X. 1—6. vsz. (U. o. 186—187. l.), XI. 1—2. vsz. (U. o. 205. l.), XIII. 1—2. vsz. (U. o. 243. l.): mindenütt az egyes énekek elején s ehhez a III. 32—39. vsz. (U. o. 60—61. l.) Igen takarékos beszövések összevetve a *Mohácsi Veszedelemével*. (L. a taglalásban.)

⁴ *Szigeti Veszedelem*. IX. 1—4. vsz. (Id. kiad. 168. l.), XIV. 1—12. vsz. (U. o. 261—263. l.) V. ö. *Mohácsi Veszedelem*. III. 17. vsz. (Id. kiad. 194. l.)

⁵ *Mohácsi Veszedelem*. I. 39—40. vsz. (Id. kiad. 135. l.), I. 46. vsz. (U. o. 136. l.), III. 18. vsz. (U. o. 194. l.), III. 27. (U. o. 197. l.) V. 11. vsz. (U. o. 244. l.), XIII. 87. vsz. (U. o. 480. l.), Peroratio. 9—12. vsz. (U. o. 261—263. l.)

⁶ Akad a *Mohácsi Veszedelem* lapjain számos bölcs mondás, életigazság, tapasztalati szabály. Továbbá tisztos számú paraszt példa (v. ö. VII. 68. vsz. Id. kiad. 309. l.), közbeszéd (v. ö. VII. 100. vsz. Id. kiad. 317. l.), azaz közmondás, melynek egy-egy versszakban történő magyarázata igen hasonló *Beniczki Péter* versecskéihez.

⁷ Míg *Zrinyi* két velős mondatban *dedicálja* munkáját a magyar nemeseknek, *Listius*, böbeszédű, alig elégszik meg néhány lappal *Ajánlólevelében* a *nemes Magyarország statusához*. Mivel *Zrinyi* classicus vonatkozásokkal kezdí, említvén az olvasónak Homérust és Virgiliust, ő több lapon át mutogatja jártasságát a görög és római irodalomban. Keveri pedig prózáját deák példabeszédekkel, mint *Zrinyi*, valamint az ettől idézett egyetlen latin distichon mintájára, több verses idézetet szö bele a maga prózájába. V. ö. *Zrinyi* kijelenté-

Listius, jóllehet többszörösen kijelenti, hogy históriát ír,¹ eposi tervek szerint kezd dolgozni. Ha már most eposi termékként vizsgáljuk a Mohácsi veszedelmet, úgy igen gyenge munkának találjuk. Seregszámlája nincs, de a mit még annak lehetne nevezni, az színtelen Zrinyi-utánczat; ugyancsak az a divánnak és Szulimán beszédének elnyújtott leírása.² A csodás elem halavány felmerülése szintén Zrinyinek köszönhető.³

A mi munkája *terjedelmét* illeti, ez valamivel nagyobb a Szigeti Veszedeleménél.⁴

... Ime egy író, kinek tehetségével nem állott arányban ambíciója. Írt, mert tudott verselni. Nem önálló felfogású művész, csak ügyes kezű mesterember, kinek nincs fogalma a költői forrás-használat szabadságáról. Zrinyi is használ forrásokat,⁵ melyeknek azonban meg nem felelő részeit módosítja, illetőleg csak azt veszi át, mi eposi céljára alkalmas.⁶ Épen azért távolról sem történeti események ügyes rendszerbe öntése az ő hőskölteménye,⁷ ha színezete meg felel is a magyar história követelményeinek.⁸ Ha Zrinyi kitűnő kort felfogó érzékét teremtő erejének rovására írja a szigorú bíráló, hogyan itélné meg Listius eljárását, ki *mindvégig egyetlen forrásmunka betűihez bilincseli magát.*

Szemben a Szigeti veszedelemmel a Mohácsi Veszedelemnek nincsen egyetlen történeti eltérése vagy leleménye, sőt még a rajta átvonuló felfogás is mástól van kölcsönözve.

seivel: »Egyikhez is nem hasonlítom pennámat« és »Az kit írtam, multságért írtam« (Id. kiad. 17. l.) *Listiuséival*: »... noha magamat sem Diogeneshez, sem más historikusokhoz sem hasonlíthatom« és »... munkámat (a kit csak multságul és időmegcsalásul írtam)« (Id. kiad. 121. és 122. l.)

¹ *Mohácsi Veszedelem*. III. 39. vsz.: »... Musám, ... Az históriának, ... Szükség azért, hogy kedvess«; (Id. kiad. 200. l.); VII. 102. vsz.: »... a históriámra, Mivel hogy kell vigyáznom« (U. o. 318. l.); IX. 18. vsz. »... Szólok históriámról« (U. o. 349. l.); X. 24. vsz. »... beszédem ereszttem már az históriámra«, (U. o. 376. l.); XI. 94. vsz. »... históriámban tovább szükség ballagjak« (U. o. 420. l.) Azonban ezt *Zrinyi* is kijelenti: IV. 10. vsz. (Id. kiad. 78. l.), XIV. 12. vsz. (U. o. 263. l.)

² *Mohácsi Veszedelem*. I. 79—123. vsz. (Id. kiad. 146—157. l.)

³ *Mohácsi Veszedelem*. XII. 23—53. vsz. (Id. kiad. 432—440. l.)

⁴ A *Szigeti Veszedelem* tizenöt énekében 1568 Zrinyi-versszak van, négy rímmel, azaz 6272 sor. A *Mohácsi Veszedelem* tizenhárom részében 1400 Balassi versszak van, kilencz rímmel, azaz 8400 sor. Ott egy énekre átlag 104, itt 108 versszak esik. Ugyanazon alakú kiadásban amaz 288 lapot tölt be, hozzászámítva még a tartalommutatókat is, melyeket Komáromy kiadásában, igen helyesen, nélkülöz a Mohácsi Veszedelem, — emez 372 lapot.

⁵ V. ö. *Thúry József*: A Zrinyiász. (Irodalomtörténeti Közl. 1894. 129., 257. és 385. l.)

⁶ *Széchy Károly*: Gróf Zrinyi Miklós. II. Budapest. 1898. 164. l.

⁷ *Thúry József* id. értekezése.

⁸ »A költő eljárásában van a Szigeti Veszedelemnek ama sajátos hatásának titka, hogy annyi történeti eltérésnek és annyi leleménynek ellenére mégis a maga egészében *örténelmileg* igaznak tetszik; hogy oly eszes író is, mint Thúry József, megtévedhet és benne történetet kereshet.« *Széchy Károly* (Id. műve 165. l.)

VII. A CLASSICUSOKNAK ÉS A SZENTÍRÁSNAK HATÁSA LISTIUSRA.

E fejezetben a Listius által idézett forrásokról szólnak.

Mindenekelőtt ki kell emelnünk, hogy Listius nem utal könyvében Brodaricsra, mint főforrására.¹ Két helyéből ugyan kiolvasható némi czélzás, de éppen nem olyan módon, mely az olvasót helyes nyomra vezetné.² És ez volt az oka annak, hogy a Brodaricsféle elbeszélés, mint forrásmunka, homályban rejtett Listius László életének s munkásságának összes eddigi búvárlói előtt. A krónikát mindannyian kiéreztek belőle, de megfejtését nem eszközölhették.

»A historicusnak igazat kell írni.«³ Állítja Listius és a hitellesség kedvéért említ ő több más forrást, jegyzetek alakjában.⁴ E lapalji jegyzetek élénken tájékoztatnak nem ugyan a Mohácsi Veszedelem tartalmának forrásairól, hanem Listius jártasságáról a görög-római és bibliai irodalomban. Ő ugyanis: *ott idézi forrásait, a hol erre legkevesebb, sőt semmi szükség sem volna, azaz munkájának közbeiktatott részeiben.*

Eljárása a következő. Ha ó-kori történeti, hitregebeli vagy bibliai vonatkozásokat tesz, pedig az ilyenek sűrűn tolnak tollára,⁵ akkor egy, esetleg több, classicus vagy bibliai könyv tanúságával erősíti meg vonatkozása valódiságát. Így, midőn verseiben írja: »Dicsérik... a vitéz Jasont is, bárány elhozásáru!«, a lap alján megjegyzi: »Mart. lib. 2. Virg. in Poëmat.⁶ Ilyen módon 22 classicus, 16 bibliai és 3 újabb író jó elő a Mohácsi Veszedelem lapjainak alján⁷ és ehhez a két bevezetés prózájában még 6 író.⁸

¹ A szövegben csak ilyen általános kifejezésekkel találkozunk: »... elmém... Az historiából... öszveszedte mint állott« (III. 99. vsz. Id. kiad. 215. l.), utóbb: »Igazán számlálom, valamint találok Az írásban« (IV. 14. vsz. U. o. 244. l.), majd: »Mások írásából, és históriákból, Hogy történt hírrel hallom«, (XI. 64. vsz. U. o. 413. l.)

² Mohácsi Veszedelem. III. 94. vsz. (Id. kiad. 214. l.), XI. 64. vsz. (U. o. 413. l.)

³ A XI. 93. vsz.-hoz írt jegyzetében. (Id. kiad. 420. l.)

⁴ Összesen 259 tömör jegyzet ad a Mohácsi Veszedelemhez. Ezek között van 100 forrásmutató jegyzet; a többi 159 pusztán magyarázó vagy tartalommutató.

⁵ Elmondhatta munkájáról *Hellai Gáspár* szavait: »... megékesíttem szent írásokkal, és egyéb szép bölcs mondásokkal és közbeszédekkel.« (Esopusi meséi. A *Heinrich* f. Régi Magyar Kvt. IV. 25. l.)

⁶ Mohácsi Veszedelem. I. 47. vsz. (Id. kiad. 137. l.)

⁷ A 100 forrásmutató jegyzetben idézve Diodoros, Ennius, Gellius, Hesiodos, Juvenalis, Lucanus, Solonius, Suidas, Strabon, Rutilius, Tibullus; egyszer: Claudianus, Herodotos, Horatius, Papinianus; kétszer: Seneca; háromszor: Cicero; négyszer: Plinius; hétszer; Martiális; nyolcszor; Plutarchos; tizenkétszer; Virgilius; lizenhatször; Ovidius; húszszor. — Továbbá Apoc., Cant., Daniel, Ecclesiast., Exod., Job, Judith, Judic. Mach., Matth., Psalm; egyszer: Josue; kétszer: Isai, Paulus ad.; háromszor; Reg.; négyszer; Genes.; ötször. — Ezenkívül Mathiae Regis de officio Palat. Anni 1485. Art. 4.; egyszer: Lonit. de actis Turc.; háromszor; Bonf. Décades; kilencször.

⁸ Quintus Curtius, Cicero, Sidonius, Vellerius, Livius, Bomphinius.

Listius idézetei első olvasásra azt a benyomást teszik, hogy írójuknak universalis jártassága van az egész római, sőt némileg a latinra átültetett görög irodalomban is. Változatosan, legtöbb helyütt pontosan, idéz, az illető munka könyvének és fejezetének megjelölésével.¹ Eltekintve azonban attól, hogy ezen idézetek a Mohácsi Veszedelemnek épen a lényegbe nem vágó, azaz közbeiktatott helyein fordulnak elő s így mellesleg azt a gyanút kelthetik, hogy szerzőjük a verseket a forrásmegjelölésekkel együtt máshonnan vette át, még egyéb szempont is csökkenti különben sem nagy értéküket. Mivel ugyanis ezen forrásmegjelölések egyes tulajdonnevekre vonatkoznak és viszont ezen tulajdonnevek épen nem illetékes írőkval vannak egybekötve a lapalji jegyzetekben,² előfordulásuk helyét bármelyik jobb classicus-kiadás végéhez csatolt indexből kiírhatta Listius. E véleményt megerősíti az idézetek rendszerelensége egyrészt; az idézett írók igen nagy száma másrésztől. Az előbbi érthetlenné teszi, hogy Achilles, Cyrus, Jason, Nagy Sándor, Pericles, Pluto, Vulcanus, Xerxes neveihez miért csatol forrás-idéző és magyarázó jegyzeteket, midőn ugyanott a sokkal ritkább Altides, Chlorys, Lybethris, Pierion, Pimple, Sophothéos neveken magyarázás nélkül siklik át; az utóbbi arra szolgál, hogy a vers-író rengeteg tudását, elismerésre méltó jártasságát mutassa ki az avatatlanok előtt. Listiusnak ugyan megvolt az általános iskolai tudásnál jóval jelesebb tájékozottsága az ókori történelemben, irodalomban,³ de távolról sem olyan jártassága, a minőt ő negélyez lapalji jegyzeteiben. Az idézetek meglepő száma legtöbbször csak esetleges egybetalálkozást jelöl valamely classicus által említett név és Listius versbe foglalt tulajdonneve között. Idézését taláalomra vette át lehetőleg más és más íróból, hogy úgy számukat szaporítsa és változatosságágát elismerésre birjon. Leginkább kezeügyében forgott Ovidius, Vergilius és Plutarchos latin fordítása: ezeket azután jól is ismeri.⁴

A bibliai vonatkozásokhoz való idézgetése a szentírásban is jó jártasságát bizonyítja. De az innen vett egyes képeket már az előbbieknél takarékosabban tűzdeli hasonlatai közé.⁵

¹ A hol emlékezetből idéz, ott csak az író nevét teszi ki pl.: »Horat., Seneca, Virgil, Ovid.« (I. 71. vsz. Id. kiad. 144. l.) A hol nem ismer forrást vagy nem akar utána keresgélni könyveinek név- és tárgymutatójában, ott még ennyit sem ír.

² Achillesre pl. Herodotost idézi forrásképpen (I. 39. vsz. Id. kiad. 135. l.), Delosra Cicero Verres elleni beszédét (I. 50. vsz. U. o. 140. l.)

³ Ezt meg lehet állapítani nem ugyan a Mohácsi Veszedelem egyes helyeire beszótt nagy részletekből, de a Brodaries fordításába szótt egyes kétségtelenül tárgyhoz illő hasonlatokból, vonatkozásokból. (V. ö. pl. Mohácsi Veszedelem VII. 86. vsz. Id. kiad. 314. l.)

⁴ A classicus világ ismeretében gyökerező *terjedelmesebb* közbetűzések: (I. 14—30. vsz. (Id. kiad. 128—132. l.), IV. 1—22. vsz. (U. o. 215—221. l.), (XII. 1—22. vsz.) (U. o. 427—432. l.)

⁵ *Terjedelmesebben*: I. 41—44. vsz. (Id. kiad. 135—136. l.), XII. 24—53. vsz. (U. o. 433—440. l.)

A Mohácsi Veszedelem *elbeszélő részében* alig találunk forrásidézést. De Listius követi Bonfinius mester példáját, ki szintén főként azokkal a görög-római írókkal kérkedik, kiknek legkevesebb hasznát vehette s feledi históriájában a tulajdonképeni forrásokat, a hazaiakat. Listius is elfeledi anyagát megjelölni ott, hol arra szükség lett volna, ha már t. i. a közbeiktatott részekben oly sűrűn és feleslegesen¹ idéz. Ámde alig nevez meg valami használt munkát. Egyszer említi Mátyás király nádori törvényét, kilenczszor Bonfiniust és háromszor egy históriát, mely a törökök viselt dolgait tartalmazza. Az bizonyos, hogy az első kettőnek — a *törvénycikknek*² és *Bonfiniusnak*³ — ismerője. De ez utóbbit, ha nem használja, akkor is idézi,⁴ jöllehet épen ő az, ki fennen hangoztatja, hogy a historicusnak igazat kell írni.⁵ A mi a *Lonic. de actis Turc.*⁶ néven idézett krónikát illeti, ebből meglehetősen hűséggel merít az I. rész husz versszakán keresztül.⁷

Midőn valaki pontosan, sőt fölös számmal idézi forrásait, de ezek mellett nem nevezi meg azt az író, kiből az érdemleges részben kizárólag merít, az hamis úton jár és meg nem engedett eszközökkel dolgozik. Ha Listius igazán históriát írt volna, úgy azt mondhatnók, hogy *irodalmi orzást* követett el, midőn

¹ Így pl.: I. 44. vsz. (Id. kiad. 136. l.), hol a Pharao üldözésére, IV. 9. (U. o. 217. l.), hol Adám és Éva bűnbeestére említi a megfelelő forrást.

² Jegyzete, melyet Brodaries megverselt szövegéhez függeszt s mely fő forrásában nincs meg: »Matthiae Regis de officio Palat.: Anni 1485. Art. 4.« (V. 73. vsz.-hoz. Id. kiad. 259. l., az 1653. évi kiad. 58. l.)

³ Idézésének általános alakja: »Bomf: Dec. 1. lib. 2.« (Az 1653. évi kiad. 96. l.) Helyei: III. 6. 91., V. 9., IX. 11. 14. 48. 49. 51., X. 55. vsz.-hoz. (Id. kiad. 191., 243., 347., 348., 356., 357. és 383. l.)

⁴ Hogy főforrása felől nem tájékoztat, még hagyján. De midőn nyilvánvalólag Brodariesot írja át s mégis Bonfiniust idézi, ez már az írói becsületesség ellen vall. (*Mohácsi Veszedelem*. III. 91. vsz.-hoz. Id. kiad. 213. l. V. 6. VI. 27. vsz.-hoz. U. o. 273. l.)

⁵ Id. kiad. 420. l. V. 6. még: »... noha felforgatván eleitül fogvást való régi magyar historikusokat, de kiváltképen a Bomphiniust.« (U. o. 123. l.)

⁶ Id. kiad. 147. l., a III. 83—85. vsz.-hoz. (Az 1653. évi kiad. 10. l.)

⁷ *Philippus Lonicerus: Chronicorum Turcicorum, In quibus Turcorum Origo, Principes, Imperatores, Bella, Praelia, Caedes, Victoriae, Reique Militaris Ratio, Et Caetera huc pertinentia, continuo ordine, et perspicua brevitate exponuntur...* Francofurti. 1578. 2r. I—III. Ezen munka I. k.-ben a Turcicae Historiae Liber Primus cz. részlet az, melyet Listius felhasznál a Mohácsi Veszedelem. I. 82—101. vsz.-ban. (Id. kiad. 147—151. l.) Itt u. is nyolczszoros tartalommutató epigrammák vannak csatolva a prózai részletek elé, melyek egyes török császárok uralmát tárgyalják. Így: Ottomanus Primus Turcorum Imperator:

Multiplaci lassatae Asiae res clade premuntur
Hinc Sarracenus Tartarus inde ruit: (etc.)

Utánna a kidolgozott prózai részlet. (*Lonicerus* műve 9. l. V. 6. Listius I. 83. vsz. Id. kiad. 147. l.) Sorrendben azután: Orhanes, Amurathes, Baiazethes, Calepinus Cyrcelibes, quem et Cibeliium nominant, ... Mahomethes II., Selymus, Solimanus. (*Lonicerus* műve 34. b. l.-ig.)

megszerkeszté »vékony elméjének szennyes munkáját.¹ De — bármilyen meglepőnek ígérkezzék a phrasis alkalmazása, hogy *embernek gonosztévő volt, költőnek plagizátor* — ezt még sem mondjuk ki reá, épen a mondott oknál fogva.² Más a versíró mértéke, más a historicusé és különösen más a régi kor felfogása, szemben a modern idők egyre finomodó erkölcsérzetével, mely az igazságot soha sem rendeli a hatásvadászat alá.

VIII. ÖSSZEFOGLALÁS.

Állítsuk most egybe a *Listiust, mint költőt* jellemző verses részleteket. Azaz soroljuk fel, gondos rostálás után, a Mohácsi Veszedelem azon helyeit, melyeket biztossággal, nyugodt meggyőződéssel lehet Listius maga munkájának nevezni.

Az I—IV., továbbá a VI. részben nincsen olyan hely, melyből nem volna kiérezhető más munkának igen közvetlen használata. Ellenben az V. rész már hét,³ a VII. hat,⁴ a VIII. huszonhét,⁵ a IX. tizenkilencz,⁶ a X. tizenöt,⁷ a XI. huszonkét,⁸ a XII. tizennégy,⁹ a XIII. huszonkilencz¹⁰ versszakkal járul Listiusnak, gyanúságtól minden tekintetben mentes, költői önállóságához.

¹ *Listius*: Ajánlólevél. (Id. kiad. 121. 1.)

² Pedig ezen ítélet kimondásával egyszeriben sikerülne megszüntetni azt az állítólagos ellenmondást, melyet az ember és költő lelkivilága között nem tudnak némelyek megfejteni. (V. ö. *Váczy* id. bírálatát: »... az a baj, hogy még most sem tudjuk: mily ponton érintkezik Listi az író s Listi a gonosztévő. Irodalomtörténeti Közl. 1891. 315. 1.) Kik t. i. a költő jellemét, gondolkodását az általa írt munkákban szeretik szemlélni. Mi semmiféle ellenmondást nem látunk abban, ha a fehkölt gondolatok bármelyik zengedezője az élet mocsarát kedveli, esetleg rettenetes szenvedélyek áldozata. Am utalhatunk másrésről az ember és a költő lelki érintkezésének közös *rúgójára* is akkor, midőn kimondjuk, hogy *Listius* nem correct, sőt egyenesen csúnya módon tulajdonított el a maga részére számos idegen eszmét.

³ *Vélemény* a jó papokról: V. 8—14. vsz. (Id. kiad. 243—246. 1.)

⁴ *Említése* a szerencse csapásainak: VII. 97—102. vsz. (Id. kiad. 316—318. 1.)

⁵ *Bölcselkedés* Magyarország hanyatlásán: VIII. 1—8. vsz. (Id. kiad. 318—320. 1.) *Beszédek*, melyekben ellenkező harci indulatok festetnek: VIII. 35—45. vsz. U. o. 327—329. 1.) *Kép* a táborból: VIII. 68—75. vsz. (U. o. 335—337. 1.)

⁶ *Dicsérete* a királyi dandárnak: IX. 43—57. vsz. (Id. kiad. 355—358. 1.) *Festése* a vezérek gondosságának: IX. 97—100. vsz. (U. o. 368—369. 1.)

⁷ *Elmélkedés* az emberi élet hiábavalóságán: X. 1—15. vsz. (Id. kiad. 370—373. 1.)

⁸ *Fohász* az ütközet sikeréért: XI. 1—6. vsz. (Id. kiad. 397—398. 1.) *Képek* a csatamezőről: XI. 34—38. vsz. (U. o. 405—406. 1.) *Kesergés* a mohácsi veszteségen: XI. 109—119. vsz. (U. o. 424—426. 1.)

⁹ *Sóhajlás* a szerencse csalfaságaért: XII. 54—58. vsz. (Id. kiad. 440—441. 1.) *Magasztalása* a hazáért meghaltaknak: XII. 98—107. vsz. (U. o. 451—454. 1.)

¹⁰ *Panasz* a balszerencse ellen, mely szép földünket pogány kézre juttatá: XIII. 13—15. vsz. (Id. kiad. 462. 1.) *Tamítás* a bennünket tönkretevő szerencse

E szerint: a *Mohácsi Veszedelemnek csak egy tizedrésze független más munka közvetlen hatásától.* Ám ezen szigorúan megfizedett versszakokban is felmerülnek olykor, olyhelyütt a classicus és bibliai vonatkozások, Zrínyi eszméi, Balassi képei, a zsol-tárok hasonlatai, a kor divatos kifejezései s végre innen és onnan kölcsönvett szólamok.¹

... Irodalomtörténeti könyveink idevágó helyeit tehát, ezek után, a következőképen fogjuk kijavítani: Listius László munkája nem egyéb mint a mohácsi veszedelemről szóló Brodarics István-féle latinnyelvű krónikának terjengő verses fordítása, melyet csak itt-ott szakít meg Zrínyinek, a classicusoknak és a szentírásnak hatása alatt kibeszőtt több kisebb elmélkedő vagy leíró részlet. E szerint a Mohácsi Veszedelem nem önálló költői termék, hanem egy főforrás alapján gyártott históriás ének. Két, egymástól élesen elkülöníthető, csoportjának nagyobb felét a forrásszövegnek bőbeszédűsége mellett is feltétlenül hű verses fordítása, közbeiktatott kisebb felét pedig az elmondott eseményekkel összefüggő toldások képezik, melyeknek ismét csak igen kis mennyiségét lehet Listius László önálló elmetermékének nevezni.

Teljes egészében itéletet mondani a Mohácsi Veszedelemnek csupán nyelvéről, verseléséről és előadásáról lehet. Itt azután *Listiusnak olyan érdemei vannak, melyeket a magyar költői stílus története igazságtalanul soha sem fog mellőzhetni.* Tiszta magyarsággal ír,² lendületesen versel³ és az előadásnak, ha színező erejével nem is, komolyságával készletli elismerésre az elfogulatlan bírálót.⁴

ravaszágáról: XIII. 47—49. vsz. (U. o. 470—471. l.) Rajzolása az ellenség dühöngésének: XIII. 60—70. vsz. (U. o. 474—476. l.) *Könyörgés* az Istenhez, ki megfizet majdan a gőgös hódítónak: XIII. 76—87. vsz. (U. o. 478—480. l.)

¹ Ezen kisebb hatásoknak érintése talán már az aprózás határait érinti, de említsük őket. *Balassi Bálint*: VIII. 68—75. vsz. (Id. kiad. 335—337. l.), IX. 43—57. vsz. (U. o. 355—358. l.), XI. 34—38. vsz. (U. o. 405—406. l.) XII. 98—107. vsz. (U. o. 451—454. l.), XIII. 56. vsz. (U. o. 473. l.) A *Szenci Molnár Albert* fordításában annyira kedves XVII. zsol-tár bekezdő képe többszörösen: IV. 18. vsz. (U. o. 220 l.), VII. 63. vsz. (U. o. 308. l.), IX. 56. vsz. (U. o. 358. l.), XII. 11. vsz. (U. o. 429. l.) *Pázmány Péter*: X. 8. vsz. 372. l.)

² Egyes latin jogi műszavak mellett (pl. processus, praktikál, vox.: II. 44. Id. kiad. 171. l.), idegen szó vagy magyartalan kifejezés alig s ha elő jó is, inkább a rímek kényszere alatt. Ritkán olvasunk ilyen sorokat »... kegyetlen erőt, Czeigházbul vontak vala.« (I. 130. vsz. U. o. 159. l.); »... Ott az egész dandár, közepettek standár.« (X. 38. U. o. 379. l.); »Kínisi Pál dobja, nevezte-ték bika, Midőn török hallotta.« (IX. 49. vsz. U. o. 356. l.)

³ Választékosan, sőt olykor zengzetesen versel, egyhangú rímei (pl. vias-kodik—tusakodik—nevekedik: I. 1. vsz. 125. l.) ellenére is. *Vala 61, voll 83, volna 19, ts 19 szerint 2, alatt, el, előtt, meg és való 1* versszaknak ríme; ily módon egy részre átlag csak 5 valós versszak esik, holott ezek átlaga egy részben 108. Ha hozzávesszük, hogy sormetszet elleni vétség egy sínes a részekben, ezzel szemben pedig a sűrű rímelésű Balassi strophák ügyes verselőt kívánnak, az eredmény a lehető legkielégítőbb.

⁴ Ki kell ezt emelni akkor, midőn, majd másfél századdal utóbb, 1792-ben holmi *Éledei S. Márton*-féle egyének megyegyűlésbe illő dictiózással tartanak

Érdemül ismerjük, hogy, ha már forrásának említéséről megfeledkezett is, nem ferdítette el az eseményeket. Elég aljas hamisító tört a magyar nemzet történetének igazsága ellen, ámde a kapaszkodó, kalmár hízelgés ezen ocsmány lélekre valló lovagjai között ezen munkájával nem foglal helyet Listius. Bár könnyű szerrel tehetné, nem feketíti be I. János király emlékét,¹ hogy a Habsburg-ház trónrajutásának ilyen módon is hirdesse jogosultságát.²

Listius akkor, midőn elbeszélő költeménybe fogott, eltéveszté a helyes ösvényt. A közbeiktatott részek azt bizonyítják, hogy lírai fajok művelésében tehetsége jobban kitűnt volna, hiszen munkájának ott vannak legfigyelemreméltóbb helyei, hol érzelmeinek enged szabad folyást. Ha mástól kölcsönzi is az eszmét, a kivitel az ő pennája ügyességét dicséri; mély érzésű lélekkel megverselt sorokra akadunk pedig a közbeiktatott részek nem egy helyén. Van néhány versszaka, melyet gyönyörűséggel olvashat minden idők nemzedéke. . . . Így, midőn az istenség megszólítja II. Lajos mennybe szállt lelkét:

»Oh te tövis között, mint csillag felhők közt,
Tündöklő lilomom!
Engaddi szöllőin, s Libanus erdein,
Költetett szép galambom!
Veled minden kedvem, s megrakodott szívem,
Bétöltéd akaratom.

Jöjj be országomban! s vigadj már házamban!
Kit néked készítettem,
Lelked kárhozattól, s pokolnak torkától
Kínommal megmentettem,
A kígyónak fejét, megrontám erejét,
S érted halált szenvedtem.«³

Avagy, midőn Mohács mezejéről versel:

jogot az eposírói címre hasonló tárgyban. *Listius*nak felfogása soha sem izlés-telen. Csak elvéve fordulnak elő benne együgyű versszakok (V. ö. VII. 1. vsz. Id. kiad. 292. l.) vagy erőltetett sorok. (V. ö. »Az óra folyton foly, meg nem eszi a moly. XIII. 81. vsz. (U. o. 479. l. »Fut s fárad az ember, mint romlandó kender, ki vízben áztattatik.« X. 9. vsz. (U. o. 372. l.)

¹ Híven megverseli Brodarics tudósítását, mely szerint a vajda: »Mint lehet sietett, de el nem érhetett . . . Mert nem szánta volna, ha lehetett volna, Magyarokkal meghalni.« *Mohácsi Veszedelem*. XIII. 3. és 6. vsz. (Id. kiad. 459—460. l.) V. ö. még IV. 37. vsz. (U. o. 224. l.) és VI. 62. vsz. (U. o. 282. l.)

² V. ö. pl. a *Leunclavius*-féle munkát: *Annales Sultanorum Othmanidarum*. Francofurti. 1588. 441. és kk. II.

³ *Mohácsi Veszedelem*. XII. 44—45. vsz. (Id. kiad. 438. l. 1651. évi kiad. 134. l.)

»Te Mohács mezeje, sok vitéz veszélye,
 Rajtad édes hazánknak!
 Te szakasztád végét, s dücsőséges egét,
 Egész Magyarországnak!
 Eltöréd virágját, s megöled királyát,
 Mi fényes koronánknak!«¹

Ott is, a hol a szerencse állhatatlanságát kesergi:

»De tekints hol állasz, jégen van a válasz
 Szerencse forgandóság!
 Igireti ravasz, noha szép mint tavasz,
 Benne a mulandóság!
 Nyalánksága után, elhidd követ aztán,
 Veszedelmes gyarlóság!«²

Ilyen és ehhez hasonló sorok olvasásakor csak szánhatjuk e jobb sorsra érdemes szerencsétlen elmebeteget, kinek a nem egyenes út még szellemi termékére is a megvetés sötét árnyékát vetette.

¹ *Mohácsi Veszedelem*. XI. 109. vsz. (Id. kiad. 424. l. 1651. évi kiad. 128. l.)

² *Mohácsi Veszedelem*. XII. 54. vsz. (Id. kiad. 440. l. 1651. évi kiad. 135. l.)

DR. PINTÉR JENŐ.

KISFALUDY KÁROLY HATÁSA KATONÁRA.

Közel félszázadja áll a nézet, hogy Katona féltékeny volt Kisfaludyra. Sőt Kisfaludy Károly legterjedelmesebb életrajzában ki is van mutatva, hogy Kisfaludyt bántotta Katona ismeretes dramaturgiai czikke, mely a Tudományos Gyűjteményben jelent meg. Ez állítások ellenébe helyezhetnők azon tényt, hogy Katona Bánk bánja egy példányát tisztelete jeléül megküldötte Kisfaludynak és hogy Kisfaludy verset is közölt tőle az Aurorában. És mégis agyarkodott volna Katona Kisfaludyra? Ha önérzetes ember volt, ezt nem tehetta. Ámde a jellemből következtethetünk-e mindig cselekedetekre is? Mert cselekedetekről mindig lehet következtetni a jellemre, fordítva nem mindig. Mert az ember tehet olyasvalamit, a mi jellemével ellenkezni látszik. De csak látszik. Mert ember jellemét egészen sohasem ismerhetjük. És ha valamely cselekedete váratlan, úgy ez oly jellemvonásával függ össze, mely rejtélyes, kifürkészhetetlen. A tényt tehát ez idő szerint tisztázni alig lehet. De hogy Katona kicsinylése említett dramaturgiai cikkében alig vonatkozhatik Kisfaludyra, azt talán sikeresen állapíthatjuk meg.

Katona ezt írja: 2-ik akadály a dramaturgiának a Nemzeti Dicsekedés. Nem jó alkotású, hanem csak dicsekedéssel telyes darabot kell írni — még a *szép tettek* is elmaradhatnak, elegendő az, ha teli tömöttetik a darab azoknak *dicsekedő emlegetésével*. Most hát támadjon Egy, a ki e mód szerint írjon, már Magyarország mindjárt megtalálta Fénikszét — az egész Nemzet nevében feláll Egy, a ki kötelességének tartja (Hazája dicsőítésére) a nagy lelket és izlést dobolni a nélkül, hogy még lenne valahol egy csekélyebb Valami, mellyel amazt öszve hasonlítva lehetne nagynak és szépnek mondani. Visszarezzenti ez az egyszerre való erőszakos fellépése Egynek a másikat induló szándékától; mert tellyességgel meg lehet győződve, hogy soha el nem tépheti amannak kizáró privilégiumát; és mivel az ember oly gyáva, hogy mindenik előtt szebbnek tettezik önnön tökéletessége, mint azé, a kit illy (Deus ex machina) módra maga eleibe hágni szemlél, inkább eláll (a Dramaturgiáról szóllunk) szándékától, mintsem egy csekélyebbnek Véltt mellett második személyé tétettessen, eléggé balgatag magát

megsértetettnek érzeni, midőn láttya, mikép lessz egyik egyszerre magyar O, a másik magyar K, a harmadik magyar C, a nélkül, hogy még láthatott volna magyar X, magyar Y vagy magyar Z-ét.

A játékban nem igen nézi a Magyar, hogy mint van a kidolgozás,¹ hanem mint van a Morál: ő előtte az a szép, a melyben több jeles mondások vannak, annyival inkább, ha azok a nemzetet érdeklik, teli torokkal és botokkal való dörömbözéssel adja ki meglepődését.

A nézőt és olvasót is izlésbe kell hozni, hogy nem mindig a Magyarok! mi Magyarok a szép, ha ezeket fel nem leli is egy munkában, az még akkor is tökéletes lehet, midőn ezeknek hiánossága mellett miatt ásit — elalszik rajta.

Rejtélyes sorok! Az ember csakugyan az »Egy«-ben, a »Féniksz«-ben Kisfaludyt gondolhatná, abban pedig, a ki nem akar »második személyé tétetni«, Katonát. De vajjon csakugyan Kisfaludyra czéloz-e itt Katona? Ő az egész drámáról szól, hisz annak érdekében beszél. Mikor Katona e cikkét megírta, akkor Kisfaludyt már áttért a vígjátékra. Mindössze két darabja volna, melyre állhatna ez a gúny: »Mi Magyarok, magyarok!« »A Tatárok« és »Ilka«. De meglátjuk, hogy Katona ezeket nem számította a hazafias frázis-puffogató darabok közé. Katona oly darabokról szól, melyekben egyéb sincs frázisnál. Hiszen Bánk bánja is a legnagyobbszerű hazafias darab. Oly értelemben vett hazafias, mely az önfenntartás ösztönéből folyólag ragaszkodik a hazához és ily magas értelemben a hazafiasság általános emberi valami. Hazafias darab ily értelemben Shakespeare V. Henrikje is, csakúgy mint Bánk bán, melyben azt látjuk, hogy a nemzet nem tűrhet magában idegen tetemet, mely fejlődésében gátolja. Katona előtt valószínűleg a Corvin Mátyás (németből dolgozott), Bocskay, Dugonics Báthory Máriája és több e fajta darab, melyek költészet nélkül szükkölködők, lebeghetet.

Megerősíti feltevésünket Katona egy fennmaradt tanulmánya Kisfaludyt Ilkájáról, melyet Miletz János fedezett föl és mentett meg az utókor számára.² Ebben Katona tagadhatatlanul gúnyosan szól Kisfaludyt botlásairól. Külön tanulmányt érdemelnének dramaturgiai észrevételei, melyekből látjuk, mily öntudatosan »épült föl, izmosodott« Bánk tragédiája. A valódi mester szól itt hatalmas fölényvel, ki játszva mutatja ki a mesternek tartott Kisfaludyt gyengeségeit. Ugyancsak itt is hangsúlyozza, hogy drámában tettek kellene. Megrója itt is a hazafias dicsekedést. Mind e mellett bámulatosan elnéző, sőt naiv Kisfaludyt darabjával szemben. Az ember azt hinné, hogy olyan teremtő lángelmének, mint Katona, az élvezetben nagy igényei voltak. Távol legyen. Egész egyszerű

¹ Katona e meggyőződése mutatja, hogy színházi közönségünk ma sincs e tekintetben előbbre. A nyers ujság fő előttünk úgy a darab mint a színész játékát illetőleg.

² Miletz János, Katona J. családja, élete, művei. 1886.

mondásokat, sőt közhelyeket idéz, a melyek elragadták. Pedig azt nem mondhatjuk, hogy Katona talán hizelegni akart Kisfaludynak. Kizárja e föltevést az a körülmény, hogy a dolgozat asztalfiókja számára készült. Hol is adhatta volna ki? A gúnyos vonatkozások ezt lehetetlenné tették volna, mikor Kisfaludy oly tekintélyben állott. De egyébként annyi méltánylat van a bírálatban, hogy ezt olvasva, nem láthatunk a »Féniksz«-ben Kisfaludyra való célzást. Még kevésbé abban, hogy Katona nem akar »második személyé tétetni«. Micsoda dicsőség volt az, a mit Kisfaludytól irigyelhetett volna? Katona már veterán drámaíró volt, mikor Kisfaludy fellépett. Már jó csomó darabját előadták, sőt Bánk bánt kivéve, valamennyit, mert az szemmel látható, hogy első darabjai mind a napi szükségletre készülhettek. Egyes darabjai azután is folyton műsoron voltak, pl. Lucza széke. Ily pályafutás után, tudjuk, színészet emberei, kialszik belőlünk az a minden áron való szereplés, mely a műkedvelő és kezdő színész és drámaíró sajátja. Veterán drámaíró, ha még oly szenvedélylyel csügg is pályáján, egy-két előadás miatt nem hempereg álmatlanul nyoszolyáján. Látjuk ezt ma, mikor írók vissza is vonják darabjaikat. És Kisfaludytól csakis egy-két előadást irigyelhetett volna Katona. Hogy a nagy német színházban kerültek színre darabjai? Ezek fényes esték voltak. De ha Katona irigy lett volna, kárörvendve látja, hogy pünkösdi királyság volt az egész dicsőség. Pár előadás után vége volt az egész czéczónak. Őt nem Kisfaludy babérai bántották, hanem az, hogy darabját nem engedték előadni és, hogy nincs állandó magyar színház, mint ezt nagy értekezésében a dráma legnagyobb akadályaként hangoztatja. Ha ily állandó színházban mellőzik Kisfaludy miatt, akkor lehetne beszélni Kisfaludy elleni elkeseredéséről.

Viszont Kisfaludy sem nehezíthetett Katonára és alig vehette magára a fennebbi cikk vonatkozásait, mint a melyek őt illethették. Epigrammái között kettő mutatja, hogy tökéletesen egy véleményen volt Katonával a hazafias bombasztokra nézve. Ime:

A tatárok Magyarországon.

Sok haza-puffogatás, ok semmi, de szörnyű magyarság,
Bundás indulatok: oh be tatári műv ez!

Ilka.

Jambus-e, próza-e, vagy micsodás mű? Dráma, pedig szép!
Szép? Hm! Gyóz a magyar: s tapsra ez ott fenn elég.

A ki ezt írta, az, pláne, miután már amúgy is a modern tárgyakra tért át, nem vehette magára Katona célzását. Egyetért Katonával Kisfaludy abban is, hogy ez is hangsúlyozza a kritika

szükségét. Természetesen mindketten az olyan igazságos, elfogulatlan kritikára gondoltak, mint később volt Vörösmartyé, részben Bajzáé, Aranyé, vagy még inkább az olyan gyakorlatiasokra, mint a milyennel Bárány Boldizsár annyit használt Katonának. Mert hiszen azután meglett az úgynevezett kritika, de nem volt köszönet benne, mert sok tekintetben csak pártoskodást képviselt, félrevezette a közönséget. Pedig a legigazabb kritikát maguk a mesterek (kik alatt értendőek próbákon a finomabb érzésű színészek, rendezők vagy drámaíró társak tanácsai) és a közönségre gyakorolt hatás képviselik. Az olyan reporterszerű és reklám-kritika, mint a milyenben ma bőven van részünk, inkább árt, mint használ a drámaírásnak. Mert a nyomtatott szónak nagy hatása van a laikusra és ha az ú. n. kritika kimondja szép darabokra (mint pl. vagy húsz éve Coppée Severo Torellijére), hogy rossz darab, az újságot olvasó közönség ez után indul és nem nézi meg az illető darabot. Érdekes, hogy Kisfaludy, ki már később bepillantatható a színészet anyagi akadályaiába és üzleti részébe is, a Korcsnázi vásár című töredékében ezt mondja: Távozik onnan a művészi tökély, hol a mindennapi élet gondjai beszélnek.

Hogy miképen vélekedett Kisfaludy Katonáról, arra nincsenek adataink. Valószínűleg közömbösen vagy — mint Katonánál sokkal alacsonyabb színvonalú ingenium — kicsinylőleg, sőt tán féltékenykedőleg, Kisfaludyra nem hatott egy magasabb drámaíró sem belső, igazi nagy tulajdonaival. Neki is tetszett Kotzebue, mint Katonának, csakhogy egész a Csalódásokig szolgálja maradt, míg Katona a nagy stílig emelkedett Kotzebue mellől. Hogy Katona Kisfaludyék körében szinte megvetett lehetett és szóba sem jött, azt Bajzának egy Toldihoz intézett leveléből (1830. L. Bánóczinál II. 372. l.) látom. Az efféle magyar darabok közt, írja, ez (Csák töredéke, melyet Kisfaludy olvasott föl neki) lesz a legjobb. Pedig Csák semmikép sem indult jó drámának, melyre Kisfaludynak egyáltalában nem volt tehetsége. És kilencz évvel Bánk bán megjelenése után vélekedik így Bajza! Utána később Vörösmarty és Toldi, mily megszorítva méltányolják Bánk bánt. Nem Kisfaludy hatását kell-e itt látnunk, ki barátai körében legörömbestebb beszélgetett a drámáról, a mikor Bánk bánnak mégis csak szóba kellett kerülni? És mégis mintha Kisfaludy akarva nem akarva sem szabadulhatott volna Katona befolyása alól. Magában Csákban egy parasztot léptet föl és ennek a parasztnál éppen nem szokott s csak Katonánál használt Tiborc nevét adja s a mit ez mond, az halványan emlékeztet az igazi Tiborcra. A Záh-nemzetség című töredékben pedig Keszi Berenda (à la Petur) ezt mondja:

Sok

Olasz tanácsot láttam itt, azok
Aratni vágnak itt, hol nem is vetettek.

Ez már nem lehet más mint Bánk bán hatása. Mert az 1812-ben írt Zách Klárában Berenda nem mond ilyest és a külföldiség méte-lyező hatásáról, melylyel csak Dugonics és Katona foglalkoztak költőileg, még semmiféle vonatkozást sem találunk.

De most térjünk át arra, hogy miben lehetett Kisfaludy Károly hatással Katonára.

Ez nézetem szerint azonnal kittinik, ha Kisfaludy Zács Kláráját Bánk bánnal összevetjük.

Ne riaszson vissza az, hogy Zács Klára feneketlen mély-ségben áll (látszólag) alatta Bánk bánnak. Nagy írókra sokszor még Kisfaludynál jelentéktelenebb írók is vonzeróvel bírtak. Goethe bevallja, hogy eleinte Weissenek, kit ma már csak az irodalom-történet ismer, művei tetszettek neki. A nagy író sokat adhat a hangulatra, a mit kisebb íróban feltalál, s a mit a kritikus nem vesz tekintetbe. Így tetszett, sőt valósággal imponált Katonának Kotzebue. Zács Klára költői olvasmány még ma is. Van benne valami idilli. Érzelmességét a táj dekorációjával, a lovagi világgal segíti elő, mely költőileg van benne elképzeltetve. Drámának gyarló mű, ha mai szemmel nézzük, de nem az, ha kora termékei közepette méltatjuk figyelemre. 1812-ben az a mód, a hogy Kisfaludy a történelmet kezelte, egyenesen tüneményszerű. Mily naiv és szegényes Bessenyei, Szentjóni Szabó László eljárása, melylyel főcselekvényüket színpadra viszik. Kisfaludy ellenben ezt bonyoda-lomból fejleszteti ki. Ha gyarlóan, de mégis szövevényből iparkodik, mint az életben látta, kifejlődtetni a történelem tragikus epizódját. Érdekeket mozgat meg, mik főbenjáróknak tetszenek a szereplők előtt, hogy másokat tegyenek főkké és magukat mellékesekké. Ilyen pl. Babonics gyűlölete Zács ellen, nejeé, Klára ellen, Fallenszky önzése, Zalovszky nemeslelkűsége. Kisfaludy az Katonának, a mi Marlovve Shakespearenek.

Már a tárgyban nagy a hasonlóság. Zács Klára és Melinda helyzete majdnem azonos. Meglehet, darabig Katona ingadozott, melyiket válaszssa. De azután győzhetett nála az, hogy a boszú-álló férj tragikaibb az apánál. No meg ez a férj a haza nevében is cselekszik. Ez Zácsnál számba se jöhetett. Károly derék uralkodó volt és alatta a haza nem szenvedett az idegenek befolyása alatt, hanem fejlődött. Hogy Bánk után (a mire a Tud. Gyűjteményben megjelent cikke engedett következtetni némelyeket), Katona Zács Klárát akarta volna dramatizálni, nem valószínű. Bánk után csak ismételte volna magát. De Bánk megírása előtt gondolhatott arra, hogy Kisfaludynál jobb drámát írjon Zács Kláráról.

Mint mondók, a situatio meglepően hasonlít a két esemény között. Így a személyek is. Klára = Melinda, Zács = Bánk, Erzsébet = Gertrúd, Kázmér = Ottó, Fallenszky = Biberach, Keszi Berenda = Petur. A parasztnak eszmét adhattak Katonának, hogy markans típusban, a nemesivel, mely Kisfaludy egyéniségének meg-

felett, ellenkező tendenciával léptesse föl a föld népét. Sőt mintha Zalovszky jellemét is merészen arra használta volna föl Katona, hogy mint elemet vigye bele Biberachéba. Zalovszky ugyanis egész becsületes erélyével tartja vissza Kázmért a merénytől. Biberach ezt látszólag teszi s ezzel válik oly csodálatos kétszínű jellemmé. Holott Fallenszky szegényesen kizárólag egyoldalú csábító.

Az egyes jellemek helyzetüknél fogva hasonlók egymáshoz. Klárában kizárólag csak a helyzet hasonló, jelleme semmikép sem Melindáé. Kisfaludy nem tudott szende leányjellemet rajzolni. Ez csak Katonának, Vörösmartynak és Jókainak sikerült irodalmunkban. Klára sopánkodó báb minden báj nélkül. Zácsot a boszú helyzete már közelebb hozná Bánkhoz. Hiányzik azonban a pathos fejlesztése. Későn tudja meg a valót és nem harcol kezdettől fogva a királyné ellen, mint Bánk. Az apa gyanúja nem is lehet oly korai, mint a férj féltékenysége, sem oly nagykorú. Nem mozgat meg annyiféle szenvedélyt. Meg aztán Kisfaludy loyálisítása is kerékkötő abban, hogy Zács amúgy igazában elkeseredhessék a királyné ellen. Érdekes azonban, hogy Zács is, mint Bánk, a király iránti tiszteletét élesen elválasztja a királyné elleni boszújától. De egész lényéből hiányzik a nagyság és, mint említők, a fejlesztett szenvedély óriási erejű tüdeje. Katona a hősből egy pontból indul ki Kisfaludyval mint a léghajós, de ez lenn marad. A királyné egészen házias Gertrúdhoz képest. A merénynek még előzményeiben is ártatlan, nem mint Aranynál. Az osztrák katonatiszt loyálisítása nem engedte, hogy egy királyné aljas legyen. Ugyaníly tekintet vezette a költőt, hogy Kázmért is távol tartsa az aljastól. Jóformán Fallenszky csábításának enged, midőn Klárát szerencsétlenné teszi. Már pedig az érzékiség nem szorul tanácsra. Kázmér jelleme a leghamisabban van idealizálva, míg Ottóban az enyhébb vonások nem idealizálás végett erőszakoltak, hanem azt mutatják, hogy a legelvetemedettebb emberben is van valami aránylag jobb, a mit természete vagy a nevelés hagyott meg nála. Ez alakok között Fallenszky a legigazabb, mert ösztöne szerint cselekszik és a szerint is van kivive. Hogy nem oly sokoldalú, mint Biberach, azt már fönnebb érintettük. De helyzete a legmeglepőbben hasonló Biberachéhoz. E helyzet különben Marinelliével azonos Galotti Emiliában, mint Zácsé is Odoardoéval. Fallenszky és Biberach azonban Marinellinél önállóbbak, mert a maguk hasznáért cselekszenek, míg Marinelli vak eszköz csupán. Megjegyzendő, hogy Biberach életsorsa, hogy születése anyjának életébe került s hogy ezért apja gyűlölte őt: ez Kisfaludy K. élettörténete is, ha ugyan Katona tudott róla. Keszi Berenda afféle békés Petur. Szókimondó és kedves, becsületes, magyar alak. Elégületlen, de loyális. Épp úgy a véglét embere mint Petur. Csakhogy a valószínűtlenségig az. Károlynak pár szava hívévé teszi és lábához hajtja. Kinek nem jut itt eszébe Petur jelenete, midőn letérdel a királyt helyettesítő Bánk elé? Izidora, Mikhál, Myska elemeit Babonics, Cselén, Lanka beszé-

deiben leljük meg itt-ott. Mert ama párhuzamok, melyeket idézendők leszünk, nem úgy veendők, hogy azokat Katona ugyanazon helyzetben, ugyanazon jellem által mondatja el. Nem. Egyszerűen az olvasmány hatását látjuk itt, mint Dugonics hatásánál kimutatni igyekeztem.¹ Néhol azért nem is gondolatok, hanem szófűzések, beszélő és szóalakzatok emlékezetbe ragadásáról van szó, mint a zeneszerzőnél egy-egy motívum marad meg más szerző művéből, a nélkül, hogy plágiumra csak gondolhatnánk is. Olyan az egész, mint ha valaki (testvéreknél, házastársaknál; jóbarátoknál látjuk) a másik fél szólásmódjait, beszédfordulatait utánozza.

Ime a párhuzamos helyek:

Kisfaludy.

Katona.

1. A régi szokások és a külföldi életnek magához vonzó nyájas kellemei. A mely kebelbe a puhaság beszáll, onnan a szabadság csakhamar elillan. (Keszzi Ber.)

1. Szabad kívánna lenni mindenik,
És torkukon kegyes nagyasszo-
[nyunk
Sült-rőttje oly módon rohan le,
[hogy
Majd szinte megfulladnak. Lév-
[nyalóvá
Lettél dicső Árpád gyümölcse te.
(Petur.)

2. Ő is csak ember. (Keszzi Ber.)

2. Ő is meráni. (Petur.)

3. Mint ember tisztellek mint valódi férfiút, a királyban egyedül az idegent gyűlölöm. (Keszzi Ber.)

3. Mi a királyt imádjuk, ámde egy Endrében egy férfiú királyt imádunk
Meráni asszony nem kell itt soha.
(Petur.)

4. Király, te győztél! (Lábához csik. Keszzi Berenda.)

4. (Bánk lábaihoz hajol.) Királyom!
(Petur.)

5. Tudja a királyné a herczeg tetteit? Nem, Erzsébet tiszta erkölcs vad tüzét eloltaná. (Cselén II. 1.)

5. Nézzétek e halottnak arczatját
Hol itten egy hamis vonás? hol itten
A gyáva lelkeismeret nyoma? (Izi-Semmit is tudott [dora V.)
Ottónak izetlenkedésiről (Myska [bán. V.)

6. Hogy őt először láttam erejében, tüzeben, hogy magyar lelkűsége szívem elragadta. (Lanka II. 4.)

6. Midőn bejöttem ez
Országba, mindjárt szemembe tüntél
(Otto) Szabad tekintet, szabad szív
[stb. minálunk
Így szokta a szerelmes. (Melinda.)

¹ L. »Dugonics hatása Katonára« cz. cikkemet. Uránia 1904. december.

7. Nem titok már, a mit a világ tud, hogy Babonics hitvесе, előbb egy királyné barátnéja stb. (Lanka II. 4.)
7. Ha mások észre vehetik, én [legyek csak Vak? — szólj, tudná magát Melinda elfelejteni? (Izidora.) Királynénak barátja a nevem. (Izidora.) [dora.)
8. Kázmér kedveli Klárát teljes indulattal, melyet én is nevelni el nem mulattam. (Fallenszky. U. ott.)
8. Sokszor derék, ha egy ily ostobát Jól megzavarhat az ember, ámde [úgy, Hogy ő megint mást legyen kénytelen [telen Zavarni. (Biberach.)
9. Mindenhol kereslek, barátom. (Kázmér II. 5.)
9. Jó, hogy találalak . . . (Otto.)
10. Használtad az alkalmatosságot? (Fallenszky. U. ott.)
10. Megesett a dolog? (Biberach.)
11. Barátom, nálad teljes bizodalمام, mindent adok, kérj, a mit akarsz, csak azt vidd végbe, hogy legalább vele szólhassak. (Kázmér. II. 5.)
11. Frissen, beszélj, találhattad [magát? Talán haragszik? Mit szólt? Légy nekem barátom! (Ottó.)
12. Mért vádolódsz szerelmemet, melyet egykor magad is az élet legszébb javának nevezél? (Kázmér. II. 6.)
12. Biberach! Mi lesz tehát ebből? Hisz egyszer [így, Máskor pedig másképp szólsz . . . [(Ottó.)
13. Kázmér. (Illetődve szeméit a földre mereszti. II. 6.)
13. Ottó (elfogódva szegezi a földre [szeméit).
14. Te elfordulsz. Hallgatsz? (Zalovszky. U. o.)
14. Hallgatsz? Nő éj szerencsésen! [(Biberach.)
15. A királyné, hah és Klára (Kázmér, midőn a királyné és Klára belépnek II. 7.)
15. Hogy sokszor oly hivatlan [érkezik Az ember! (A királyné Ottóhoz és [Melindához.)
16. Kázmér. Csak előbb kapám atyám parancsolatát, mely haza hív. Királyné: Az elsőség ötét illeti. (II. 7.)
16. Te holnap utazol! (Királyné ugyanoly helyzetben, mint Kisfaludynál, és sem itt, sem ott nem tud a királyné a szerelemről.)

17. Zalovszky, nem lesz-e késő az ész vigyázata? Az indulat dühös-ködő árja leront minden gátot. (Királyné III. 1.)

18. Minden titkos nyomozásokat kívánnék elmellékezni, mert félek, hogy a munkálkodó nyelv a valónál mindig többet hirdet. (Királyné. III. 1.)

19. Jó, hogy itt talállak. (Fallenszky. III. 3.)

20. Élj ott, a hol lehet. (Fallenszky. U. ott.)

21. Zács, az a büszke magyar megelégedve nézi leányát egy herceg karjában. (Fallenszky. U. o.)

22. Tudd meg, hogy a bátor eltökéltség teszi kívánatosá a férfit a szépek szemében — tiéd az elsőség és Klára a többit vígan utánad intézi. (Fallenszky. U. o.)

23. Most tehát czéломnál vagyok. Ez a titkos véték a herceghez kötöz és én mostani fáradozásaim hasznait aratom. (Fallenszky.)

24. *Cselén.* Hiába keresik szemeim Klárát, az egész udvar jelen volt, csak ő maga hiányzott. Mi történt, meg nem foghatom.

Zács. Talán a királyné találmányos szerelmé stb. (III. 7.)

25. Mi lehet az? Jó! Én egyenesen a királynéhoz megyek, őt

17. Ekkor már az észbe bízni Csak annyi, mint egy nagy tüzet [csupán Buzgó imádság által oltani. (Királyné.)

18. Ha Melind érdemét temette volna El, úgy kikergettetni kész lehetnék Országaimból. (Királyné.)

19. Jó, hogy talállak. (Ottó.)

20. Ott van a haza, Hol a haszon. (Biberach. Ubi bene, [ibi patria.)

21. Egy herceg, egy királyi néne, [egy Kereszt, aranyláncz, mind egér- [fogók Az asszonyokra nézve. (Biberach.)

22. Minden, a mi a fehérszemélyek Szivbüszkeséginek hízelkedik, Egyúttal az már tetszik is nekik. Ők a legundokabb kirugdalózót Is még dicsőségesnek ismerik, Ha benne egy kis rendkívül való [van. (Biberach.)

23. A sok jutalmat Özönnel ígérted, mely egykor a Vénségemen segítsen . . . Jól tudod, hogy én egyedül tudom, Ki volt Fülöp királynak gyilkolója. [(Biberach.)

24. Talán Ez a királyos asszony azért tetéz Munkákat munkákra, stb. (Bánk.)

25. El, a királyhoz, a császárhoz, a Pápához elmegyek. (Bánk.)

megkérdem. Önnön érzéséből leánynak fogadta, nekem mint atyának felelni tartozik. (Zács. III. 7.)

26. A királyné rejté el őt, (Kázmért t. i.), bizonyára észrevette Kázmér szerelmét. (Cselén. U. o.)

27. Zács, mi lesz belőled, ha igaz, a mit rettegve gondolok. Ha igaz, a mit már az udvari nép susog... (Bálint. U. ott.)

28. A szerencsétlennek a halál az élete. (Apácza IV. 1.)

29. Oh, hidd el, én ártatlan vagyok! (Klára. IV. 2.)

30. És ez a virág útjokban vala, őt le kellett szakasztani. És tudták, hogy az én sajátom. De ha már le vagy szakasztva, hát vérben hervadj el! (Zács. IV. 2.)

31. Klára, szerencsétlen leányom! Te nem lehetsz vétkes, te áldozat vagy. (Zács. U. o.)

32. Ő tudott felőle, itt tartom igaz bizonyosságát. (Zács. U. o.)

33. Így Erzsébet tud cselekedni egy hatalmas királyné? Mily erkölcsöt szinlett, melyre legszöbb értékemet bíztam és mégis mellében a pokol tüze égett. (Zács. U. o.)

26. (Otto a IV. felvonásban néjje a királyné által elrejtve.)

27. Ha veszteségre Jön a dolog, tiéd lesz a nagyobb. Mert azt kívánni, hogy megsúgjanak Mindent az emberek, csak annyit [mint Abban találni kedvét, hogy ha sok Irigye, ellensége van. (Petur.)

28. A büntetés már ennek irgalom. [(Sólom.)

29. *Bánk.* S egy semmi asszonyt? *Melinda.* Oh istenem! de én az nem *Bánk.* Ártatlan? [vagyok.

30. Lehelletem fogom mérsékleni, Nehogy törékeny erkölcstök virágit Lelökje. Asszony! — És Ők ezt tudák! Ezt.ők is jól tudák! Még is vasas marokkal körmölének [a pók-Hálóba. Meg fogok tán nem sokára Nektek fizetni, jó név gyilkolói! [(Bánk.)

31. Szegény, szerencsétlen Melinda! De hát ki az Oka, hogy szegény nem tudja, mit [beszél?! (Bánk.)

32. Melinda jó nevét te hagytad az Udvarnak a nyelvére tenni. (Bánk.)

33. És ilyen asszony Őriz meg, óh, magyar hazám? Ha! [egy Förtelmes asszony, kit hogy ördögi Érzésiben ne lephessen meg a Jobb ember, érthetetlenül beszél Kétféleképen gondolatjait. (Bánk.)

34. *Cselén* (kívülről): Hasztalan tartóztatasz, repedjen meg e szív, én akarom őt látni (bejő). (IV. 3.)
34. *Mikháel* (kívül): Gyilkoljatok [meg, hogy ha sírva kell az Ajtó előtt itt az igazságnak el-Aludni, a míg bebocsáttatik. Meg kell ezennel tudnom, hogy mi [elt.
35. *Klára*. Cselén, hah félre, félre, hagyj el, szemeid megölnék. (U. o.)
35. *Melinda*. Félre! Félre! Eresz- [szetek. (Az egész helyzet, hogy Melinda Mikháellal szégyeni találkozni.)
36. Te Klára! Némulj meg, míg méltó boszum újra meg nem tisztít. (Zács. Klárára egy fátyolt vet.) És gyilkos halált annak, a ki előbb ezen fátyolt fölemeli. (Zács.)
36. Két fátyolt szakasztok el: Hazámról és becsületemről. (Bánk. Fátyolt von le titkolózva Petur is Gertrud arczképéről.)
37. Hah, égess, dühödj fene tűz mellemben, még használni foglak. Nekem ezt! Kázmér, egy gyermek mulatságot kívánt és ő, egy királyné ezt adá neki, ha mindjárt az atyának szíve megreped is. (Zács. IV. 3.)
37. Ne hagyj el, állhatatosság! hogy [merően Nézvén szemek közé becsületes Tekintetemenél elvakuljon a Szentségtörő. Meggyilkolom ott [előtte A biboros gazembert és ha a Vesztópiaczra hurczolnak, kiáltom: [stb. (Bánk.)
38. Elszaladt a gyermek, de itt maradt mesternéje. (U. o.)
38. Oh mikép fogom kaczagni A gyáva hercezetet s ha húsomat Lerágja a kerítő asszony stb. (Bánk. És Otto, Kázmér utánzata is elszalad.)
39. És minden magyar reám ujjal mutasson: ez az, a kinek leányát megfertőztették — és hogy az egész udvar gunyolva nevéssen? (Zács. IV. 3.)
39. Melinda jó nevét te hagytad az Udvarnak nyelvére tenni: légy most Isten s hitesd el, stb. (Bánk.)
40. Szerencsétlennek híva, ördög, pokol! Még sajnál engemet, most is még csálni akar és ártatlant játszani. (Zács. IV. 6.)
40. Szórnyeteg, kész Lennél te is kaczagni? (Bánk.)
41. De a király őt (a királynét t. i.) szereti, csak ő benne él. (Zács. U. ott.)
41. Aki (Gertrud) nem érdemes Hogy a szerette jó királyom áldott Szívét kezében tartja. (Bánk.)

42. Zács, Zács, megállj! a királyné ártatlan. (Cselén. IV. 8.)
42. Megállj!
... mivelhogy a nagyasszonyunk
Ártatlan. (Myska bán.)
43. Ne félj királyom. A jó magyarnak szent királya élete. Ím öless meg! (Keszi Berenda. V. 4.)
43. Királyom! én veled nem har-
[czolok
Szent vagy te én előttem
Megölhetsz. (Bánk.)
44. Ne áldozz fel egy ártatlan nemzetséget, mert egy tagja oly vétket követett el, melytől az egész világ irtózik. (Keszi B. V. 4.)
44. Légy atyja e gyermeknek,
[király!
Ez szegény nem vétkezett mint az
[atyja. (Mikhál.)
45. Király! Király! a kapu felett függ Zácsnak eldarabolt teste rémitő példának, hogy minden magyar lássa, mily szent királyának élte. Ártatlan fiát lovak szaggetták el. (Keszi B.)
45. Nézd azt! amott
Hurczoltatik Petur bán és egész
Háznépe lófarkon. S azt kurjogatják,
Hogy éljen a király! (Bánk.)
46. *Lanka* (félbódulva): Szegény leány, ez a te menyegződ? (V. 8.)
46. (Háborodva): Mondd hogy a
[menyegző
Két nyillövésnyi. (Melinda.)

*

Ezen párhuzamok meggyőződéseim szerint mutatják, hogy hogyan olvasott Katona. Még meglepőbb ez, ha a Dugonics által rá tett hatást vetjük ezzel össze. Katona teremtő hangulatának közben táp kellett és ezt rokon olvasmányokban leltem meg. Dugonics *Etelkájában* a neki megfelelő idegengyűlöletet találja, Kisfaludy drámájában pedig a Bánkéhoz annyira hasonló helyzetet. Katona és Kisfaludy egyaránt loyálisok. Csakhogy amannak loyálitása a Habsburgok előtti magyar loyálitása, izről izre magyar. Kisfaludyé a megalkuvó nemesé, szinte németesen szolgális. Eszébe sem jut a legközelebb fekvő dolog, hogy t. i. a felháborodott ember először is ellenfele idegen voltába kapaszkodik haragjával. A fölindult Zács lehetetlen, hogy ellenei gonoszságában először is az idegent (olaszt, lengyelt) ne okolja. Ez a világon minden emberrel közös, azért oly nagyszerű Bánkban az idegengyűlölet általános emberi volta. A tragikai pathos Bánkban szétteri a loyális kötelékeit, a mi Kisfaludynál alig észrevehetőleg történik. Mindazáltal hatott Kisfaludy Katonára. Mert bár hazafiui jelleme elütött Kisfaludyétól, a mi ebben nem volt meg, azt helyrevitte a saját érzülete. Sőt éppen ennek hiánya Kisfaludynál emlékeztethette Katonát az igazabb magyarság megalkotására. Kedvencz olvasmánya lehetett Zács Klára. S mint ilyen emlékezetére akaratlanul hatott. Hol pontosan,

hol pontatlanul. Szó sem lehet itt másolásról, csak önkénytelen benyomásokról, mik Bánk bán írása közben akaratlanul Katona tollába lopóztak. Tudjuk, a legnagyobb költői alkotások sohasem voltak előzmények nélkül. Arany Toldijához Ilosvai kellett, mely nélkül nem volna az, a mi. Katona remekében az a bámulatos, hogy az ismeretes Müller-Cseri-féle elbeszélésen kívül nem támaszkodhatott Bánk bánnak semmiféle költői feldolgozására. De hasonló tárgyat Kisfaludy Zács Klárájában talált és ki tudja, mennyit köszönhet legnagyobb remekünk egyik leggyengébb, de érdekes drámánk hiányainak. A két dráma közti hasonlóság nem véletlen csupán és gyanusabb, mint a mit pusztán hasonló helyzet függetlenül sugall embernek, költőnek.

ADATTÁR.

A MARGIT-LEGENDÁRÓL.

(Első közlemény.)

A Margit-legenda természetéről három vélemény merült fel az irodalomban. Révai az egészet fordításnak tartotta; Toldy és követői önálló, »szabaddon szerkesztett« művet láttak benne; Knauz Nándor, ki a munkáról a Magyar Sion 1867-iki kötetében közölt egy rövid, de nagyon becses értekezést, a legenda latinismusaiból s egyetlen rövid részletéből azt következtette, hogy »a magyar író az eredetinek fontosabb vagy neki jobban tetsző helyeit szóról szóra lefordítá«.

Negyven év múlt el azóta, hogy e vélemények közül az utolsó is elhangzott, s az irodalom a meglehetősen fontos kérdésben ma sem lát világosan és a nagy értékű nyelvemlék megérte harmadik kiadását a nélkül, hogy a kiadó Knauz cikkéről és arról a fontos deák legenda-szövegről, a mely e cikk kapcsán lett közkinccsé — valamit tudott volna.

Knauz előtt a Ráskai-féle magyar codexen kívül a Margit-legendának két változata volt ismeretes, *Garinus* és *Ranzanus* testvérek legendái, melyek közül az első 1340-ben, Avignonban, a pápai kúriában, a pápai inquisitorok előtt tett vallomások jegyzőkönyvéből készült,¹ a második pedig Mátyás király idejében, 1490 előtt szereztetett.²

Azóta Garinust többen közölték, de megvesztegetett és csonkított szöveggel, míg végre 1643-ban a bollandisták egy paderborni kéziratból

¹ *Legenda subscripta de vitâ et miraculis B. Margaretae Virginis Ordinis Praedicatorum, filiae Regis Vngariae, de rotulis seu diffusis dictis testium iuratorum coram . . . Inquisitoribus à Sede Apostolicâ super hoc datis compendiosè et quasi per puncta extracta est, anno domini MCCC XL. in Curiâ Romanâ Avinionis per Fratrem Garinum Ordinis Praed. Magistrum in Theologâ, de mandato Fratris Hugonis Magistri sextidecimi eiusdem Ordinis. Acta SS. Boll. Tom. II. pag. 900.*

² U. o. pag. 899.

hitelesebb publicatiót nyújthattak;¹ Ranzanus elbeszélését viszont mint az »Epitome Rerum Hungaricarum« XV. Index-ének nagyobbik felét először Zsámboki adta ki 1558-ban, aztán a bollandisták nyomatták le² s végül Schwandtner gyűjteménye tette hozzáférhetővé.³ A XIX. század folyamán végre a két deák változathoz egy új latin variáns csatlakozott: egy terjedelmes és rendszeres munka, melyet 1866-ban Óváry Lipót talált a nápolyi Biblioteca Nazionale kéziratái között, az ú. n. Nápolyi Margit-legenda, melyet Knauz tett közzé a Magyar Sion 1867—8-iki köteteiben:

Semmi kétség, a nápolyi legenda rendkívül fontos adalék, mely, ha észreveszik és kellőképen méltányolják, jelentékenyen hozzájárult volna ismereteink fejlesztéséhez. Knauz másolatot lát benne, még pedig elég kései, XV. századbéli másolatot; ám ilyen létére is becsessé avatják szövegének sajátosságai és azok a következtetések, a melyeket segítségével a magyar változat természetére nézve alkothatunk.

El lehet mondani, a legendázásnak kevés ellentétebb stílusú terméke van, mint Szent Margitnak Nápolyi és Paderborni története. Az utóbbi folyton rövidsége törekszik, az eseményeket szűkszavúan, száraz tárgyilagossággal adja elő; ellenben a Nápolyi egyre elmékedik, magasztal, lehetőleg mindent kiczifráz és telehint a kenetes szószátyárkodás megszokott virágaival. Mégis a két munkát fölötte szoros kötelékek fűzik egymáshoz, sokkal szorosabbak, mint befejező soraiknak Knauztól is észrevett rokonsága, és a két legenda viszonyát teljességgel atyafiúi természetűvé teszi az a körülmény, hogy a Nápolyi elején olvasható tartalomjegyzék a II. résznek 51-ik fejezetczíméig a páderborni szövegre is ráillik, holott a hátralévő tizenkilencz cím egyedül azért nem vág hozzá, mivel a Nápolyi 19 fejezettel bővebb az A. SS. legendájánál. Vajon ez a dolog nem méltán ébresztheti-e azt a sejtelmet, a melyet a szövegeknek összevetése igazol: hogy a páderborni változat tulajdonképp egy bővebb Nápolyi-féle variánsnak kivonata?

Egészen más természetű emlék a Ranzanus-féle változat. Az »Epitome« szintén Margit származásával, felajánlásával, Veszprémben vitelével, gyermekkori szokásaival, a szigeti klastromba történt átköltözésével kezd az elbeszélést, s az a része, melyet a bollandisták első fejezetté tettek és »Religiosae vitae tirocinium« címre alá rendeltek, nagyjában meg is felel a Nápolyi I—VI. fejezetének; ám a következő tagokban, melyeket az Acta SS. »Religiosae virtutes«, »Nuptiae repudiatæ«, »Mors, miracula« című újabb három fejezetre különít, az anyag egészen más rendbe van szedve és a műnek nem egy mozzanata van, melyről a Páderborni és a Nápolyi nem emlékeznek, holott e momentumok egynemelyike, mint a magyar szentek legendáiról szóló, magyar szempontból a legendának legérdekesebb pontjai közé tartozik. Valóban a Ranzanus-féle szövegnek nem kis érdeme, hogy Margitot közelebb hozza nemzeté-

¹ Acta Sanctorum Boll. Jan. tom. II. Pag. 900—906.

² U. o. pag. 906—909.

³ Scriptores Rerum Hung. Vindobonae, 1766. Pars I, pag. 464—471.

hez, s azáltal, hogy hőst a magyar szenteknek nemcsak testi, hanem szellemi rokonságába is beilleszti, mind a kivonatnak, mind a Nápolyi változatnak föléje kerül.

Mindemellett a deák variánsoknak szövegkritikai tüzetes összehasonlítása inkább a legenda egész irodalmának szempontjából értékes és fontos, mint annak a megállapítására, mit lehetett volna a már ismeretes szövegek alapján a magyar legenda természetének kérdésében kihüvelyezni. A vallomások jegyzőkönyve nem állott a kutatóknak rendelkezésére; ám nem lehetett-e vajon a deák változatok segítségével közelebb férközni a Pray-Vajda-Volf-féle codexhez, kiválasztva belőle azt, a mit közös forrásokból, talán épp Bertoldus de Bosant előadásából örökölt, még pedig nemcsak anyag dolgában, hanem a mi a fölvetett kérdést illetőleg ennél is fontosabb, forma tekintetében, az előadás folyásában, stílusában? Vajon nincsenek-e ez emlékeknek alakilag többé-kevésbé egyező helyei, melyek inkább fordításra, mint önálló előadásra vallanak? Knausz, láttuk, talált *egyet*; nem lehetett volna-e, vajon, ezt a számot jelentékenyebben szaporítani?

Az összehasonlítás igennel felel s az eredmény, mint a példákbl meg fog tetszeni, nem éppen megvetendő. Ime néhány »adat«:

1. Ezeknek vtanna neged napon olimpiadis azzon fel veue az zent zertnek ruhayat. (1 l.)

2. ez germec szent margit azzon veun eg kereztfat kezeben, es kezde kerdezny az ev tarfitol, hog my volna az kereztfá. Az ev tarfy kedeg vgonndanak vala neky, hog vronk ihs ez keppen evletevt meg embery nemzetert. Ezeket haluan fyr uala ez zent gyermek. (1. l.)

1. *et quarta die post receptionem ipsius Olimpiades habitu sacre religionis induitur. Náp. c. 2.*

2. In quarto siquidem anno etatis uel circiter puella crucem quamdam aspiciens *interrogavit quid esset. Responderunt astantes, hoc esse uinifice crucis signum*, et arra salutis, *in qua* pro salute humani generis agnus immaculatus *dei filius* seipsum obtulit deo patri vexillum, quo rex eterni regis filium de hoste nostro diabolo pro nobis mirabiliter triumphavit, ubi ipse redemptor et precium, sacerdos et hostia pro nobis redimendis et salvandis preciosissimum *sanguinem fudit*, et per hoc aperuit fidelibus ianuam paradisi. *Audito puella* salutifero crucis misterio, amore crucifixi in medullis cordis celitus estuans et conceptam deuotionem ad ipsum celare non ualens, confestim positus genibus ante crucifixum prostrata deuotissime adoravit in spiritu et veritate dominum

3. Ez zent zvz keues bezeddel elegendig vala meg. Ev uala veztegnek zeretevye. es foha ev magat nem agya vala magas meuvetefre fel ualo meuetefre. femmykeppen ev magat dichirny nem hagyta uala. maga hanyaft. es hetfagos zot mendeneftévl fogua meg vtal uala. (6.)

4. Ebednek vtanna kezy dolgot tezen vala. jelefevl zent eghazhoz valo dolgot myuet. es zenteknek erekleekhez valo ekeffegetet. de maga az ev kezy myuier az filenciomot az veztektefartaft hatra nem vety vala. de igen erevffen meg targya vala. ha mykoron ez zent zvz az zokot jmadfagytt be nem tellefethety vala, jelefevl az ev zvleynek jelen voltokert, tahat igen bankodyk vala, mynt ha valamy nagy kart vallot volna. mynd addyg mygnem be tellyefehetvte. hog az egy napnak reze lelky dimelc nekevl el ne mulneek. Ez zvznek vala nagy keuanatya zerelme behtelefre. es nagy zerelmel olyha ev ereenek felevtte az zerzetnek regulazerent valo kemenfeget zenvedetevffeget bevhtet erevtedy vala meg tartany. kynek okaert gya-korta jut vala en teftenek nagy fogyatkozafara. (9—10. l.)

5. Esmeg ez zentfeget zvz iudica vafar naptvl fogua. nagy zombatig mynden napon meg olvaftagya

deum suum, et mittebat plāntus, erumpebant gemitus. N. c. 7.¹

3. *Erat paucis contenta verbis, ideoque laudabilem taciturnitatem mire amabat: subridere quidem aliquando, sed in cachinnum nunquam laxari visa est. Laudari se permolestē patiebatur, iactantiae vel minimum verbum ex eius ore nemo unquam audivit. Ranz. Acta SS. n. 7.*

4. *Post corporis refectionem operabatur manibus, ne vitam ageret otiosam. Ea vero laborabat praecipue, quae essent vel ad altarium, vel ad reliquiarum sanctorum ornatum. Ferebat permolestē, si quando ipsam oporteret aut coepta opera, aut solitas orationes interrumpere, propter vel parentum, vel cognatorum adventum, qui visendae eius gratia ad monasterium aliquando conferebant. Jejunia et quaecumque alia iuxta regulam, et sanctae religionis, quam profitebatur, instituta ei proposita fuerant, per omnem vitam ita servavit ad unquam, ut ob laborem adversam nonnumquam contraxerit valetudinem. Ranz., n. 8.*

5. *Illis denique diebus, quibus in ecclesia recolitur memoria dominice passionis . . . historiam coram*

¹ V. ö. *Paderb.*: Cum esset adhuc quatuor annorum, videns crucem quamdam interrogavit sorores, quid esset. Responderunt hoc esse signum crucis, in qua Deus Dei filius pro nostra redemptione sanguinem suum fudit. Quo audito statim crucem amplexari et osculari coepit, et coram illa se prostravit, et adorans Crucifixum alta voce dixit: Domine, me tibi committo. (*Acta SS. n. 4.*)

vala az passiot cristufnak kennyat. es halgagya vala nagy aytatoffag-gal es firalmal labon alua. (11. 1.)

6. Nagy cetevrtekre iutuan meg moffa uala az fororok labayt nagy alazatoffaggal. hog kyk valanak az jdevben ez claftromban zammal hetuenen. es nemchak az fororok labait moffa vala meg. de meeg az zolgaloknak es labokat meg moffa vala nag alazatoffagal es aytatoffagal es nag firalmal. terden aluan megyen vala egy foror labatol. az mas foror labahoz. es vgy moffa vala. es meg tevrly vala ev feyenek fedeleuel es meg chokolya vala es az vtan azon fedelet auagy ruhat. azon keppen feyen vifely vala. Ezt kedeg zent margit azzon. hogy meg mofhassa labokat. meg kery. vala az priorif- fatol engedelmefegert mynden ez- tendevben. mynd attul fogua. hog zent margit azzonnac yo okoffaga volt. Az prioriffa kedeg evrevmest neky hagyja vala. (11—12. 1.)

7. Az vr vachorayan.² az man- datum vtán ez zent zvy be nem megyen vala az ev agyaban. de jmadkozyk vala nagy aytatoffag- gal. es oluas vala foltart. alvan az ev labayn az carban.³ de az veteryen es egyeb zolofmakon al vala az egyeb fororokkal. es ezt tezy vala nagy zombatnak vecher- nyeyeyklen. (12—13. 1.)

se legi et exponi vulgariter faciebat . . . stabat hec audiens erecto cor- pore vel prostrato. Náp. c. 35.¹

6. *Omni tempore feria quinta in coena domini exemplum, quod dedit ipse magister et dominus, sequi volens, lavit pedes sororum et ancillarum servitium monasterii. et osculabatur cum lacrimis gaudiosis. ac velo capitis detergebat. et postea velum ipsum deturpatum et madidum super caput repositum gaudenter gestabat. Ut autem huiusmodi lotionem pedum annis singulis faceret toto tempore vite sue, a priorissa devotis precibus impetravit. Náp. c. 20.*

7 . . . *toto triduo ante Pascha singulis annis non intrabat lectum, nec dormiebat, nec comedebat, nec bibebat; sed continuo vel stans erecta, oculis elevatis in caelum, vel ante altare sanctae Crucis³ jacens prostrata, nisi quando divinum officium cantabatur, orabat, legebat psalterium. Pad. n. 17.*

¹ Per totam quindenam ante Pascha occupabatur in memoria Dominicae Passionis, et historiam passionis sibi legi vulgariter faciebat et exponi: *audiebat cum gemitibus et lacrymis*: et diebus illis semper erat erecta, vel prostrata, numquam sedens. *Pad. 31.*

² »Az vr vachoryan« szolgai fordítás. *In Coena Domini* az egyház nyelvén a. m. »nagycsütörtökön.«

³ V. ö. Ezen keppen leletyk vala . . . az zent kereszt ollara elevt az karban.« Nyelvelméktár, VIII. köt. pag. 6. (Mleg. cod. 17. 1.)

8. Nagy penteken kedeg mende-
nestevel fogua femmyt nem ezyk vala.
fem izyk vala fem alozyk vala. fem
zol vala vala mely embernek. vyfeiuen
mynd az tellyes napot nagy ayta
tos fyralmas jmadsgaban. fyratuan
efusfnak artatlan zent halalat. (13. l.)

9. Mykoron kedeg nagy pente-
ken az pap fel emely az kereztfat
es azt mongya. ecce lignum. az az.
ime hol vagyon az zent kereztfá.
Az koron ez zentfegez vzv. zent
margyt azzon. le teryezty vala ev
magat az fevdre nagy fyralmakal.
vgy hogy az ev nagy fyramat
meeg el ky es. meg halhattak az
zent egyhazban. (13. l.)

10. Esmeg karachon eftyn my-
koron hirdettetyk crifusnak zule-
tefe az veterye vtan. az capitulomba
mykkepen zokas ez zent zertzeten.
Azonkeppen tezen vala azzonyvnk
maria zuleteffenek eftyn es. es
nagy bodog azzon eftyn, es
dymelc olto bodog azzon eftyn.
Mykorof kedeg halya vala zent
margyt azzon. az bodog azzon
napyat fel hirdetny az veternyen.
ez zent vzv le teryezkevdyk vala
az fevdre nagy fyralmal. es tellyes
aytatoffagal jmadkozok vala. es
hala adafokat tezen vala. Mynden
karachon eftyn mond vala ezer
pater nostert. es tezen vala ezer
veniat. es bevhtel vala vizzel. Azon-
keppen mynden bodog azzon eftyn
mond vala ezer aue mariat., es
tezen vala ezer veniat, es bevhtel

8. *In Parasceve nihil omnino
cibi potusque capiebat, neminemque
alloquebatur, sed totum illum
diem passionem Salvatoris generis
humani meditando consumebat,
gemebatque non sine magna effu-
sione lacrymarum. Ranz. n. 8.*

9. . . . *in die sancto parasceves,
dum crucis christi signaculum,
quod in quadragesima velatum
fuerat, nudatum populo monstra-
batur, vix lingua sufficeret enar-
rare. Ipsa si quidem more suo
prostrata solotenus in ipsa crucis
elevatione, quasi novo vulnere sau-
ciata . . . plangebat, sic in vocem
plactus erumpebat, ut ab aliis qui
foris erant, eminus audiretur.
Náp. c. 34.¹*

10. *In vigiliis Nativitatis Christi,
et quatuor solemnitatibus B. Mariae
Virginis² dum in capitulo pronun-
tiabatur diei sequentis sollempnitas,
devotionem mirabilem ostendebat, se
prosternens, et cum lacrymis orans
gratias agens Deo: et in praefati,
vigiliis omni tempore ieiunabat
in pane et aqua. In singulis quo-
que festivitibus B. Virginis, ac
infra Octavas, offerebat B. Virgini
mille salutationes Angelicas, et
ad singulas earum prostrationes
singulas faciebat. Pád. n. 7.*

*In vigilia natiuitatis Christi
millesies Pater noster; et in
vigilia Pentecostes millesies Veni
Sancte Spiritus . . . cum totidem
prostrationibus dicebat. Pád. n. 30.*

*Non solum autem in Vigiliis
Natiuitatis Christi et B. Virginis,*

¹ In die Parasceves, horá quâ crux nudabatur, prostrata emittebat magnos
plactus, sic quod foris audiebat. Pád. n. 31.

² Nimirum Natiuitatis, Annunciationis, Purificationis, Assumptionis
(= Kisasszony, Gyümölcsoltó, Gyertyaszentelő és Nagyboldogasszony). Acta
SS. Boll. Jan. tom. II. pag. 901.

vala vizzel meeg ha eleg erevtelen volt es. Pynkeft eftyn mond vala ezer veni Sancteet ezer veniaval es bevhtel vala vizzel. Azonkeppen bevhtel vala egyeb zenteknek es. es zent apoftoloknak eftyn vizzel. (14—15. l.)

11. Esmeg ez zent zvz zent margyt azzon. Halgatya vala nagy keuanfaggal zeretettel alkolmas jdevn iftennek igyet predicacyot. Zent atyakknak eleteket es egyeb zenteknek legendayokat eletevket. es peldakat. Jeleffvl azzonyonk maria peldayt choda teteleet. kyhez ez zent zvz kyvait keppen ragazkodyk vala. annera hogy valamikoron ev azzonyonk mariat neuuzte. Auagy egyebtevl hallotta neuuzny. Azzonyonk maria tyzteffegert. az ev feyete jgen melyen ala haygya vala menden koron. Sem egyeb keppen ez zent zvz nem neuuezy hya vala. Ha nem iftennek zuleenek. es ev bodog remenfelegenek. (18. l.)

12. Soha ez zent zvz vronk jefufnak es ev zveleenek zvz maria-nak kepeket el nem multa. kyk

verum etiam Pentecostes et Apostolorum, et quorumlibet Sanctorum vigiliis . . . communiter ieiunabat in pane et aqua. U. o. n. 15.¹

11. Verbi Dei praedicatores et avidae et mira audiebat attentione. Vacabat plurimum lectioni operis Joannis Cassiani, quod inscribitur Collationes Patrum: legebat et assidue Vitas Sanctorum, et ea quae traduntur de miraculis B. Mariae Virginis. Ipsi autem B. Virgini mira et incredibili veneratione ita se ab ineunte aetate devovit, ut quoties sanctum eius nomen vel ipsa proferret, vel ab aliis proferri audiret caput in profundum reverentissime flecteret. Nec alio ipsam inter loquendum appellabat nomine, quam Beatam spem, vel Spem mundi, vel Matrem Dei. Ranz. n. 9.²

12. Imaginem cum illius (t. i. Mariae, v. ö. az előbbi pont végével), tum Salvatoris numquam

¹ V. ö. In nativitatibus quoque virginis et christi nec non annunciationis et purificationis et assumptionis vigiliis, dum in capitulo pronunciabatur diei sequentis solemnitas, memorialia gaudiosa nostrae redemptionis cum mira devotione audiebat. Prosternebatur ad terram. erumpebant dulces. lacrymae et erecta mente in matrem et filium orabat pro tam immensis beneficiis gratias agens deo. . . In praefatis vigiliis in pane et aqua omni tempore ieiunabat. . . diebus singulis in vigiliis et infra octavas singulas dierum solemnium predictarum beatae marie virginis millesies salutationem angelicam cum mille prostrationibus offerebat. *Náp. c. 10.* In quibuslibet nativitatis christi vigiliis millesies se prosternebat ad terram, nudatis genibus millesies dominicam orationem dicens. Annis quoque singulis in vigilia pentecostes prostrationes — totidem faciens antiphonam — Veni sancte spiritus, sancto spiritui totidem vicibus offerebat. In quatuor vero solemnitatibus virginis gloriose vigiliis cum totidem prostrationibus totidem salutationes angelicas beatissime virginis devotissime presentabat. U. o. c. 30.

² V. ö. *Pad. n. 32.* In vigiliis quoque Martyrum faciebat sibi legi et exponi passiones eorum. — *Náp. c. 32.* Sanctorum merita martirumque gloriosa certamina . . . dum recitabantur, audiebat avidae . . . in quibuslibet martirum solemnitatibus vitas et passiones eorum . . . faciebat sibi legi et in lingua materna diligenter exponi.

jráttanak az capitulom hazban auagy egyebvt. hanem le terdepelven jduezeluen evket. vgy megyen vala el. (20. l.)

13. Annak okaert az sok terdep-lefekert. es az gyakorta való ev terdeenek meg haytafyert. Az ev terdeenek kalachi meg dagattanak es meg kemenyeltének vala. (20—21. l.)

14. Meg feredny kedeg vagy az ev labait meg mosny bokaynak fevlevtte. Az ev zemermeffegenek tyzta zvzelegenek myatta. ez evneky myndeneftelv jdegen vala. Tyzen nyolc eztendcyg mykeppen mynd az tellyes conuent byzonsagot tevt rola. Soha az ev teftet meg ferezttette. (21. l.)

15. Mert vala az ev teftenek es zvuenek nagy jelevs alazatoffaga ev nala. Vgy hogy az ev gyengefeleges eletytevl fogua jffuyufagatvfogua. ev eletynek mynden napyban. Evrevel vala ev magat foglalnya. az claf-tromnak mentevl alab valo zolgalatyban . . . Es meneuel fevlylyvl mul vala myndeneket nemeffeggel. anneual jncab erevkevydk vala magat meg alazny. (22. l.)

16. Ez nemeffeges zent zvz . . . fazekat mos vala. talakat mos vala. az halakat meg faraya vala nagy hydegfegnek jdeyen. Vgy hogy az nagy jeges viznek hydegfegetevl. ez gyenge zvznek az ev kezének bevve meg hafadoz vala es ver ky ju vala az ev kezebevl. (22—23. l.)

nisi flexis genibus praeteribat. Ranz. n. 9.

13. *Propter assiduam prostrationem . . . in superficie genuum indurata est pellis, excrevit callo-rum duricies et caro superflua sicut ovi testa super genuum orbitam elevata. Náp. cod. 32.¹*

14. *Decem et octo annos corporis abstinuit lavacro. Permittibat quidem sibi lavari pedes aliquando, ceteram autem supra ipsos carnem a sua pudicitia semper duxit alienam. Ranz. 9.²*

15. *Virtute humilitatis odeo enituit, ut ab adolescentia gavisita sit occupari se semper villioribus exercitiis. Nam quo magis generis nobilitate, sanctitateque vitae praestabat ceteris, eo magis studebat illas humilitatis operibus vincere. Ranz. 10.*

16. . . . *lavabat in coquina scutellas et ollas. Exquamabat pisces propriis manibus et ex hoc frequenter in hyeme dum talia faciebat, propter algorem frigoris cutis tenera manuum rumpebatur, ac exinde fluebant guttae sanguinis habundantis. Náp. c. 20. (V. ö. Pad. n. 18.)*

¹ Propter assiduam prostrationem . . . pellis quoque rupta fuit in genibus, et tandem creverunt ibi calli, quasi testa ovi indurata. *Pad. n. 30.*

² V. ö. *Pad. n. 10. Náp. c. 12.* Raro balneis; rarissime unguentis, raro capitis lotionibus utebatur.

17. Egy jdevben mykoron foror fabyna donat vrnak leyanya fevzne az fororoknak vachorara *rakot*. jme az fazek meg gyvlala myndeneftevl kyben valanak az rakok. es mykoron ez foror sabina nem merneye ky venny az fazekat az zenbevl. Zent margyt azzon azon jdevben juta az cohnyaara. . . . leg ottan . . . az ev kezét vete az langnak kevezpyben es ky vona az zennek kevezpybevl. de zent margyt azonnak sem kezét sem ruhayanak zevret sem egete meg. (23—24. 1.)

18. Efmeg ez zentleges zvz oly jgen engedelmes vala. hogy vala-mykoron valamyt az prioriffa kevezefegel paranchol vala myndenkoron ez zent zvz eleb telljefsehty vala meg myndennel egyebnel. (36. 1.)

19. Mykoron egy jdevben zent margyt azzon. Nemely fraterektevl es fororoktvl. kyk keues byzonfagot vettek volt az kemen eletrevl. Erre hozattatneek. auag kerettetnek. kenyerevlet keppen. hog ez nagy kemeny eletben ev maganak le zallehtana az az hog jl kemeny eletet ne vifelne. es hoge hozzab jdeyg tevbbet erdemelhetn auagy tevb erdemet gevthetne. ha ev magaual kevyerevletelben myelkev dneek. es hog evnen maganak meltofagos voltaert. ennere magat megne vtnalaya ffelele ezeknek zent margyt azzon. valaky tugya magat fokayg elny. le zallehon maganak es hallogaffa holnapozza azt ammy myelkedhetneek. En kedeg nem

17. Erat die quodam olla plena leguminibus ad focum in coquina, igne subito succrescente *accensa olla ardebat* undique. Soror, que coquine ministerio preerat, *manum ad liberandum ollam apponere non audebat. Advenit virgo sancta. coquinam intravit. et manum nudam extendit. et ollam ardentem capiens, de incendio liberavit.* illam tamen omnino non tetigit ignis. neque contristavit. neque quidcunque molestie intulit, *sed nec manu. et vestibus nullam lesionem impressit.* Náp. cap. 40.

18. Erat summe ad obedientiam parata. Et si Priorissa aliquam obedientiam Sororibus imponeret *indistincte, semper erat ad exequendum prima.* Pad. n. 23.¹

19. *Suadentibus ei persaepe nonnullis e monasterii virginibus, ut omisso nimio domandae carnis rigore, secum ageret mitius, ne non tam Deo servire, quam sese tradere morti videretur; quippe quae, vivendo diutius multo plus meriti apud Deum sibi compararet, his respondere solebat verbis: Quicumque se sperant victuros in hac lacrymarum valle diutius, illi sibi bona facienda opera servent in futuros dies: ego ex numero malo esse eorum, quae nescio quanto tempore sim in hac mortali vita mansura.* Illud autem nosse nos omnes oportet, vanum esse nobis claudi monasterii septis, et *moribundi corporis quietem ac*

¹ Quando priorissa obedientiam aliquam et indistincte sororibus imponebat, quicquid illud esset, Margareta preveniebat omnes ad exequendum promptissime opus incertum quantumque laboriosum et durum. Náp. c. 23.

tudom myg elek. es ha keues jdevnek vtanna engemet el vezen az teremtem ez velagbol. Mert tyz-tellegeket auagy genyerevegevket. es felette valo hetfagos nyvgodal-makát zernyev rut kerefny claf-tromba. mert az calaltrom nem azok-nak helyek es lakodalmok. kyk ez jelen valo jokat. ez velagy jokat kerefnyk. hanem azoke kyk az ju-vendev menyey jokat kerefnyk. (43—44, 1.)

20. ha mykoron vala mely beteg veet okad vala. es ez zent zvz hamar valamy edent nem lelhet vala. tahat zent margit azzon mar-kat targya vala az beteg eleyben. es azban veet vala. (49. 1.)

21. Elmeeg egy jdevben egy beteg Soror keuana enny dizno belt. el mene zent margit azzon es meg zerze az dizno belt. mykoron meg hoztak volna az dizno belt. Adak zent margit azonnak az dizno belit ganeauaal evzue mykeppen az dizno-bol ky vettek vala. de ez zent zvz nagy alazatoffagal el veue. es meg tyztehta meg chinaala. el viue az be-tegnek. de mykoron az ev ruhay meg rutehtattanak volna az vndok-fagokal le nem vete azert ev rola az ev ruhayat. hanem ezen keppen meg vifele. (50—51. 1.)

22. mykoron ez gengefeges zvz meg betegedik vala. nem mongya vala meg. hanem el tvry vala. hog

seculi huius affectare delicias. Sunt enim monasteriorum claustra habitacula eorum, qui non praesentia haec bona, quae fluxa sunt et labilia, sed sempiterna amant, desiderant, contemplantur. Ranz. n. 13.

20. *Si infirmae vomitum emitterent, et vas ad recipiendum non occurreret in promptu, recipiebat in manibus suis . . . et foris portabat. Pad. n. 20. V. ö. Náp. c. 22.*

21. *Pro quadam infirma desiderante bondellos, seu intestina porci, procuravit eos sibi apparari: et cum fuissent allati cum immunditia, sicut de porco extracti fuerant, evacuavit sordes illas, et sparsa fuit immunditia illa super vestes eius, nec curavit, nec tunicam reposuit, sed pro infirma cibum illum paravit, et ei ministravit. Pad. n. 20.¹*

22. *Si eam contingeret infirmari, quantum poterat celabat infirmitatem ne forsán impediretur exhi-*

¹ *Infirma quaedam alia casum patiens appetitus, desideravit habere de intestinis seu de budellis porcinis, et sancte virgini suum desiderium patefecit. Affluens illa misericordie visceribus budellos illos sibi procuravit afferri. Allati sunt, et sicut de ventre porci tracti fuerant, pleni sordibus ex negligentia deferentis. Evacuavit virgo humiliter sordes illas et quia in tali ministerio erat inexperta, sparsa fuit super vestes eius immundicia, quam tractabat. Non tamen propter hoc tunicam illam deposuit, sed eam sic fetidam et sordidam portavit. Paravit postea cibum illum sicut noverat velle sororem infirmam, et ei cum diligentia ministravit. Náp. cap. 22.*

megne bantatneek az ev zokot dolgyban es az ev zolgalatyban. Egy jdevben zent margit azzon levn jgen beteg. neguen napiglan es vala ev rayta veer has. mynd ez neguen napiglan el zenuede ez nehez betegefet. es mynden zolgalatot be tellyeffehte az refectoriumban es betegeknél mykeppen egeb koron. (53—54. 1.)

23. Vala egy Soror. ky neuez-tetyk vala foror evrfebet. ez vala jgen veen. Ez foror evrfebet efek nagy hozzv korlagban tyzen nyolc eztendeyg. es juta annye erevte-lenlegre. es veer hafra. es vetefre lemmyt nem emezhet vala. vgy hogy ev magat fel nem jndedhagya az agybol. tahat nemely napon az fororok jgen meg farattanak vala es senky nem akara neky fegelleny az az. az betegnek. de zent margit azzon mene az prioriffahoz. es meg kere az prioriffatol engedelmeffegert hog ev bannyek az zegen betegel. Az prioriffa kedeg neky meg engede. es hagya hogy egy tarlot vegyen vele. Zent margit azzon kedeg hyva el vele Soror alinchat aykay peter vrnak leyanyat. Mykoron el mente-nek volna mynd ketten. Tahat zent margit azzon fel emele az agybol az zegen regy veen beteget evnen kezeuel. es teue egy lamel zekre (eg kerek veremre) es tahat az nagy dohoffagert. es veer hafnak. es ve-tesnek vtalatoffagaert Soror alincha felre vona magat. elnem zenved-hete az nagy dohoffagot. Ezeket

bere ceteris infirmantibus caritatem. Náp. c. 22. aliquando graviter infirmata suam celavit egritudinem, ne propter eam ad infirmariam mitterent et carnes comedere cogere-tur. Ipsa namque semel quadra-ginta diebus gravem fluxum infirmitatem habuit et sorori suorum conscie secretorum inhibuit, ne cui-quam hoc diceret . . . Sicque omni-bus illis diebus continue in dormi-torio, refectorio et officiis stetit cum aliis quasi sana. Náp. cap. 17.¹

23. Alia quedam soror octo-decim annis gravi infirmitate de-tenta, tandem patiens continuum fluxum ventris et oris vomitum, ad tantam debilitatem devenit, quod per seipsam non poterat se levare. Fatigate sorores ex laboribus plu-rimis passis ratione egritudinis diu-turnae, non libenter serviebant eidem. quam potius ei prestare suffragium recusabant. Accessit ad priorissam humiliter, ut sibi in obe-dientia sororis illius custodiam commendaret. Concessit. et ut sociam unam secum assumere de-beret, imposuit. Accessit igitur ad infirmam, levavit eam de lecto, et cum scapulari suo supra concam secretam locavit. Socia se retraxit ad partem, nam fetore fluxus et vomitus nimium gravabatur. ait illi dulciter pia virgo. Soror mea, si tu sustinere non potes, secedas et me solam dimittas. Ego sola ministerium mihi impositum adim-plebo. Infirnam igitur brachiis suis dulciter apprehendit, portavit, et in lectulo cum labore nimio

¹ Suas infirmitates celabat, quantum poterat, ne propter eas in infirmaria iacere, et carnes comedere cogere-tur. Semel gravem fluxum sanguinis passa fuit quadraginta diebus, et continue comedit cum aliis in refectorio, iacuit in dor-mitorio, et fecit officia monasterii, quasi sana. *Pad. n. 16.*

latuan zent margit azzon. Monda az forornak. zeretev atyamfya ha te elnem zenuedhetevd menyel fel fele. es hagyad ennekem ezt tennem. tahat zent margit azzon az betegnek agya meg tyztehtuan Annak vtana efmeg evnen maga fel veue ev karyayra az beteget. es be teue az agyban. Ezeket latuan ez foror jgen chudalkozyk vala. hogy zent margit azzon el zenuedhet vala il nagy dohoffagot vtalatnekevl. es hogy el birhata jllyen nagy embert. mert ez betek evrfebet jgen nagy ember vala. Ezeknek vtanna zent margit azzon fel veue az zeket es Mynd azokat kykre evltette vala. es vyve az vyzhez es evnen kezeuel mynd meg mofa. Ezenkeppen zol-gala ez betegnek zent margit azzon nagy fokzer. (54—56. l.)

24. mykoron ez zent vzv al vala az ablachnal az carban. kyn nezettetyk Criftufnak zent tefte. es lagya vala az beteg zegenyeket. mykeppen az machkafok magokat vonzak vala az pagyementomon. Nagy fyralmakat tezen vala. Az fororok meg kerdyk vala ev fyralmanak okat. vgy mond vala zent margit azzon. Azert fyrok hog kenyervlek ez beteg zegenyeken. es bankodom zvuemzerent hog en evket nem fegehetevm egeffegekre. Ezeknek felette halat adok az en teremtemnek. hog ky kenyerevlt en raytam. es engemet egezzen teremtet. es mynd ez may napyk egezzen felneuelt. kynek okaert efmerem en magamat

collocavit, mirabatur socia quod illam portare posset. erat enim mulier magna corpore et propter modicitatem virtutis plurimum ponderosa. Mox virgo sancta concham cum immundiciis ad aquam portavit. lavit propriis manibus et mundavit et idem eodem die fecit pluries, sicut pro tali exigentia talis egritudinis fuerat opportunum. Náp. c. 22.¹

24. *E fenestra illa chori, e qua solent sacrae Deo dicatae Virgines conspiciere Eucharistiae Sacramentum, quoties conspiciabatur pauperes mendicos, claudosque et caecos, atque alios ex aliis morborum generibus laborantes, vehementer ingemebat, et ubertim lacrymabatur. Quaerentibus autem aliquando ex ea Sororibus, quanam esset causa lacrymarum, his respondebat verbis: Miseret me egenorum, quos video, et vehementi afficior dolore, quod opem illis ferre non possum: ceterum ago, habeboque, dum vivam, conditori meo gratias, quod absque ullo membri corporis mei defectu me et fecit, et in hunc diem pro*

¹ Quaedam decem et octo annis decumbens, tandem ex fluxu ventris et vomitu ad tantam debilitatem venit, quod se movere non poterat; et sic foetebat, quod nulla ei servire volebat. Margarita petivit a priorissa, ut sibi commenderetur: concessit, sed quod sociam haberet imposuit: sed socia foetorem ferre non potuit. Margareta rogavit, ut secederet, ne gravaretur; et ipsa sola aegrotanti de omnibus servivit, et pluries concham cum immunditiis portavit ad aquam, et lavit. *Pad. n. 21.*

ev irgalmaffaganak jnkab kevtelefnek lenny. hala adafra. (58—59. l.)

25. Nemykoron kery vala az fororokat hog aue mariat mongyanak a zegenyekert . . . es ev maga gyakorta etlen kel vala fel az aztaltevl. (59—60 l.)

26. Mynek vtanna kedeg zent margyt azzon vezy vala criftusfnak zent teftet . . . es olyha femmyt nem ezyk vala. (70. l.)

sua benignitate servavit; quo fit, ut multo magis, quam hi quos cernimus, sim ego suae in me caritati obnoxia. Ranz. n. 12.¹

25. *Hortabatur Sorores, ut . . . saltem videntes pauperes pro eis orarent. Pád. 27. Semel . . . videns pauperem nudum in forti hieme frigescentem, meliorem tunicam, quam habuit, de posuit et delictentia Priorissae pauperi nudo dedit . . . Fercula sibi apposita in mensa . . . frequenter dispergebat infirmis. (Náp. 26. infirmis sororibus et ancillis) sic quod multoties ieiuna de mensa surgebat. Pad. 26.*

26. *Post dignam vero et devotam eucaristie sumptionem non contenta, nisi iterum videret, quem diligebat anima sua, ceteris ad communionem accedentibus, ante facies earum devotissime tenebat ab uno capite mappulam subtus corpus christi, donec sacram communionem omnes et singule recepissent. Interrogata cur hoc faceret, respondit, ut possim iterum videre corpus domini yhesu christi. die quoque qua sacram communionem sumpserat, assidue in orationibus devotis manebat et saciata pane suavissimo, qui de celo descendit, panem terrenum sumere non curabat. Tantummodo circa finem diei pro necessitate refectionis modicam vade cibi portunculam assumebat. (Náp. cap. 9.)²*

¹ Quando videbat caecos, claudos, aridos, et alios deformatos, lugebat, et gratias agebat Deo, dicens: Gratias ago Deo, quia me talibus defectibus subjectam fecisset, si sibi placuisset. Pád. 27. V. ó. Náp. c. 26.

² Post communionem vero sumptam tenebat ab una parte mappulam ante facies ad communionem accedentium, hoc fine, ut videret iterum atque iterum corpus Christi. Die quoque qua communionem sumpsisset, stabat continuo in orationibus usque ad noctem, et tunc cibo valde modico utebatur. Pad. 6.

27. Elmeg egy jdevben. mykoron az fororok ... es vgy ker vala bochanatot. (71. 1.)

28. ha valamely forortvl meg bantatyk vala ez zent zvz ... bekeffegel zenuedy vala el. (72. 1.)

29. egy jdevben az ev meltere olimpyadis meg fedde zent margyt azzont ... sem meg nem haborodek. (72—3. 1.)

30. gyakorta ez zentfeges zvj kery vala az fecreftyeres forort... mert keufet allottam ezenkeppen. Ez dolgok levttének zent margyt azzonnak halala elevt egy ezten devuel. (73—75. 1.)

27. *Perpendit aliquando sancta virgo. quod soror quedam per triduum, nullum sibi dixisset omnino verbum. Existimans ergo, ne forte haberet aliquid adversus eam, humiliter ad illam accessit. prostrata veniam petiit. et si eam modo quolibet offendisset, emendam promisit. Náp. c. 24.*

28. *Si qua soror casu quocumque offensionis ei materiam ministrasset, non movebatur eius animus, sed in mansuetudine et patientia omnem iniuriantem humiliter supportabat. lesa preveniebat ledentem. et ab illis, que irrogaverant iniuriam, prostrata petebat veniam. Náp. c. 24.¹*

29. *Erat ... dum oraret quasi jugiter humi jacens in tantum, ut eam magistra sua quondam reprehenderet in hec verba. O domina vos personam vestram destruetis. quid facitis? vos statis tota die in orationibus, tenendo super terram nasum et faciem quasi porcus. Nunquid queritis deum in terra? hec et his similia virgo frequentius audiebat, et omnia cum humilitate et patientia tolerabat. Náp. c. 32.*

30. *Quadam vice, in vigilia omnium sanctorum, rogavit, sicut pluries consueverat, sororem Jolentam, que sacriste faciebat officium, ut ceteris de ecclesia recedentibus, maneret cum ea, donec orationum suarum pensum debitum persolvisset. Mansit illa. et oranti astitit diu valde. devota igitur marga-*

¹ Erat quoque mitissima, compatiens, et benigna: iniuriantes supportabat. Si qua soror ei iniuriaretur, prostrata ad pedes ejus, petebat ab ea veniam. *Pađ. 24.*

reta cum ante altare crucis orasset diucius cum gemitibus et suspiriis lacrimosis, subito, Jolenta vidente, cecidit nullisque motibus ac sensibus corporis utens quasi mortua videbatur. Et sic in deum rapta tam diu mansit, donec dicta Jolenta perlegit totum psalterium, satis tractim, prostrationes singulas ad psalmos singulos faciendo, faciebat signum, commovebat in circuitu jacentis sonorum strepitum, ut illam, que videbatur dormiens, excitaret. et non erat vox neque sensus. puella . . . nec se movit penitus, nec surrexit. Existimans igitur puellam esse corporaliter mortuam, horrens et admirans illico ad sororem olimpiadem puelle magistram clam accessit. et que viderat enarrevit. Accessit illa cum duabus sororibus. Venerunt ad locum, et eam adhuc ante altare jacentem . . . invenerunt, viderunt, probaverunt. Post longam itaque moram multis excitatis tumultibus, surrexit puella Reprehendit eam magistra sua, quod sic interficeret corpus suum. Soror, que eam associaverat, (mondá t. i.) quod sic perturbasset ipsius animum. At illa dulciter subridens et manum eius tenens ait illi. Noli turbari soror carissima, quia sic modicum steti valde. Náp. c. 36.¹

31. Efmeeg egy eyel veternyek eveltte . . . Senkynek ez lataft meg ne mongyad. (75—6. 1.)

31. *Quadam nocte in aduentu domini, ceteris dormientibus, ad suum secretum accedens dormitorium (?) ut private oraret*

¹ Quadam vice in vigilia Omnium Sanctorum dum orabat subito quasi mortua cecidit, et sic quasi mortua mansit, donec Soror eam associans totum psalterium tractim dixit: et tum reputans eam mortuam, strepitum et voces fecit; sed nihil proficiens alias vocavit, mortuam esse nunciavit. Venerunt, et in tali statu eam viderunt: tandem rediit et quid sic parum mansisset, eis dixit. *Pád. 34.*

*rogavit quamdam sororem, nomine helenam, ut prope locum staret, et quod illic esset nemini revelaret, nec quamconque accedere permetteret Cum autem virgo sancta diucius orasset, subito globus igneus et magna flama ignis apparuit super caput orantis. Timuit helena¹ timore magno et perterrita fugit, et quantocius chorum intravit Ibi sorores Katerinam priorissam et olimpiadem orantes invenit. Prodidit eis misterium, quod viderat nunciavit. Advenerunt ambe cum helena et flammam ignis stantem super caput eius invenerunt . . . Post longam igitur inspectionem et admirationem tantae rei tres ille sorores fecerunt ei bis vel ter signum, ut eis aliquid responderet. Sed virgo beata . . . non attendit. Tandem quasi de somno rediens, respondit eis. tunc dixerunt ei, *O domina, ignis est super caput vestrum. At illa subridens paululum, manum capiti apposuit. et ad tactum sacre manus ignis ille disparuit. Rogavit autem sorores illas, ut nemini dicerent visionem. Náp. c. 39.*²*

32. Esmeeq egy jdevben nyarban . . . mynd be tellyefehte. nagy bekelfegel es alazatoffagal. (77--79. 1.)

32. *Cum frater marcellus prior provincialis a monte pesulano, rediens de capitulo generali, ad monasterium veniens predixisset quodam sero, quod die sequenti sororibus, que fregissent silentium, penam imponeret et in ea nullatenus dispensaret. Soror margareta duas*

¹ A magyar szöveg itt átugorja a következő eseményeket.

² *Quadam vice in Adventu Domini, dum oraret de nocte, subito rapta fuit, et globus ac flamma ignis apparuit super caput eius. Soror ei assistens vocavit eam pluries, et cum non responderet, cucurrit ad Chorum, ubi multas Sorores orantes invenit. Venerunt, ac viderunt, et diu ibi steterunt; multa signa fecerunt, sed illa rapta in spiritu non advertit. Tandem quasi excitata rediit. Dixerunt ergo ei quod ignis super caput eius esset; at illa cum manu excussit, et rogavit, ut nemini dicerent, quid vidissent. Postquam autem flamma disparuit, odor suavissimus in loco illo remansit. Pad. 35.*

sorores misit ad eundem juxta fenestram rotundam et per eas humiliter supplicavit, ut talem penam, qualem aliis, sibi injungeret, nec ei parceret quoquo modo, ne forsitan alie judicarent, quod ei parceret eo, quod filia regis esset. Sicque factum est. nam die sequenti plures sorores in medium refectorii in terram sedentes super nudam tabulam panem et aquam comederunt. et beata virgo cum eis sedit ac penitentiam eandem fecit. Náp. 23.¹

33. Efmeeg vgy monda az ev halalarvl az ev evccheynek . . . mert az en testembev! femmynemev dohoffag ky nem ju. (93—94. 1.)

33. Circa finem quoque eiusdem anni, IX. die Januarii,² hora cene, dum plures ex sororibus essent in domo monasterii, que dicitur hospitale, et sancta margareta cum eis, sancta virgo sana corpore, prout omnibus prima facie apparebat, diem eis sui obitus revelavit. et dixit. *Scitote quod cito moriar. Verum infra X dies in festo sancte prisce. Rogo autem vos, quod me sepeliri faciatis in choro nostro ante altare sancte crucis, aut si forsitan sepultura mea ante illud altare sororibus aliquod impedimentum prestaret, sepeliam in illo loco, in quo orare communiter consuevit, et adiecit: non timeatis apponere manus ad sepeliendum corpus meum, quia de corpore meo nullus fetor penitus exhalabit. Náp. c. 59.³*

¹ Nolebat quod parceretur sibi a poenis in consororibus taxatis. Unde semel rogavit Priorem Provincialem, ut sibi, sicut aliis, imponeret poenam pro fractione silentii debitam: et sic factum fuit; nam cum aliis in terra sedit, et panem et aquam comedit. *Pad. 23.*

² Olaszos számítás szerint, mely az évet márcz. 25-ik napjával kezdi.

³ (Obitum quoque proprium per unum annum ante praevidit et prae-dixit:) et tandem nona die Januarii sana corpore existens, multis praesentibus dixit, quod die decima in S. Priscaae moreretur, de loco suae sepulturae Sorores requirens, eisque praedicens, quod de suo corpore post mortem nullus foetor exiret. *Pad. 45.*

34. Mykoron ez zentfeges zvz ezen keppen halva fekenneyek . . . es tyzta yo lcapulart ada ev rea. (97—99. 1.)

34. Anno quo transivit, nobilis soror heljsabeth, filia domini ladislai de *syrmia quartana febre graviter vexata fuerat a festo sancti laurentii usque ad festum subsequens sancte prisce, qua die sancta virgo migravit. Et adeo debilitaverat eam febris, ut sine alterius adjutorio penitus se movere non posset.* die igitur sancte prisce, dum exequie pro sancta virgine parabantur, febris passionem patiebatur solito graviorem. Tunc . . . oravit in hunc modum: O beata Margareta . . . rogo te, quod meritis tuis liberer ab ista quartana, ut possim ire ad exequias tuas . . . *Oratione finita, statim surrexit, et a febre . . . plenissime liberatam se sensit . . . ad sanctum corpus accessit . . . Obsequium exhibuit debitum et devotum. Et quia scapulare, quod erat circa corpus sanctum, ex assiduis servitiis, que fecerat virgo, dum viveret, tam in coquina, quam alibi, multis maculis erat deturpatum, abstraxit illud et aliud apposuit magis mundum.* Náp. II. 14.¹

35. De zent margyt azonnak el temetefe vtan tyzennegyed napon . . . mynt ha nagy lok rofag voltak volna ot. mykeppen ezen lombardiy kev myes mesterevk ezrevi byzonfagot tevttenek. (107—108.1.)

35. . . . *die autem XIII-o duo lapicide supra ipsam arcam ligneam rudem lapidem posuerunt, demum post duos vel tres mentes revolventes lapidem illum rudem apposuerunt tumbam marmoream diebus intermediis praeparatam et decentibus sculpturis hornatam. Tunc quoque dum lapidem sustulerunt aperto tumulo tantus noviter vapor et odor suavitatis accedit ac si .. illic omnia florum, rosa-*

¹ In die S. Prisca, qua pro ea exequiae parabantur, Elisabet filia Regis (!!) Ladislai, quae fere per sex menses ante quartanam habuerat, oravit Virginem, quod sanaretur, ut exequiis interesse posset: statim sanata fuit, et veniens ad feretrum, scapulare quod erat immundum a corpore abstraxit et sibi retinuit. *Pad.* 56.

rum et liliorum genera clausa forent. Náp. II. 2.¹

36. Tahat azon vafar napon . . .
Az baran meg holt. (100. l.)

36. *Ipsa hora, qua virgo transiit, Religiosus frater petrus, tunc lector in conventu Jauriensi² ordinis predicatorum, postmodum prior provincialis ungarie, dum post celebratum officium matutinale dormiret, audivit vocem in summis dicentem: Agna mortua est. euigilans mane sequenti, quod audierat fratribus enarravit. Omnes vero vocem interpretati sunt de transitu virginis margarete. Statim igitur processit ad insulam. et invenit, quod ipsa nocte, qua vocem illam audivit, virgo sancta migrans ad dominum, feliciter obdormivit. Náp. II. 3.³*

37. Azert mykoron jmmar kedden el juttek volna az tyztelende vatyak es vrak . . . mert jmmar az menyey evrek evrekfeghnek jutalmat evtet vennyé nylyvan lagyvk. (100—101. l.) V. ö. Nem keel ty nektek slynotok az evrek kyralnak leanyan . . . es az vtolfo feeltamadafnak dychevfegeet lagyvk ev rayta lenny. (231. l.)

37. *Advenit autem tertia sequente feria Vir reverendus et venerabilis dominus philippus archieppus Strigoniensis, ut corpus sacrum honorabiliter . . . traderet sepulture. Accessit propius et velum, quod tegebat virginis faciem, elevavit. tantique decoris in eius facie videns pulchritudinem et admirans, conventui sororum, que circa feretrum aderant lamentantes, alta voce dixit: hanc dominam nolite flere, quasi mortuam, sed gaudete potius, quia habetis eam jam cum christo regnantem. hec est enim verissime regis eterni filia. hec est procul*

¹ Quartadecima quoque die cum lapis rudis fuit super ipsam appositus; et post tres menses quando fuit tumba marmorea coopertum, exalavit dictus odor. *Pád. 47.* — A Nápolyiban levő *XIII* hibás olvasat *XIV* helyett. V. ö. Monum. Rom. Episcop. Vespri. I. k. pag. 291.

² Óváry hibás olvasása szerint: *Januensi*, a *Pad*-ban (l. a.) *Lauriensi(s)*. Helyesen: *Jauriensi*. V. ö. Acta SS. Boll. i. köt. pag. 905. — Magyar Sion, V. 643. l. 2. jegyz. Mon. Epp. Vespri. I. pag. 282.

³ Nocte qua transiit, Frater Petrus Lector *Lauriensis* post matutinas dormiens, audivit in somniis vocem dicentem: Agna mortua est. Mane hoc dixit Fratribus, et omnes interpretati sunt de transitu Margaretae, statimque ad monasterium venit, et eam illa nocte migrasse invenit. *Pád. 48.*

38. Vgyan azon eyel. mely eyel zent margyt azzon meg holt vala. . . es meg monda az fraterevkniek (109—110. l.)

39. Vala egy Soror, prepoftok zerzetenek harmad zerzetebeli Soror... ez velagbol ky muleek. (111—112. l.)

dubio vere sancta. habemus sanctitatis eius evidentissima argumenta. Ecce quod iam inchoatur in eius sancto corpore dos illa pulcherrime claritatis, quam exspectant omnes sancti futuram in suis corporibus in generali et ultima resurrectione. *Náp. II. 1.*¹

38. *Ipsa autem momento, quo migravit e vita, ostensus est divinitus transitus e corpore mulieri cuidam Deo acceptae, cuius mansio distabat a monasterio centum ferme milibus passuum. Visionem vero suam viro illa patefecit, Scias, inquit, hac nocte B. Margaritam Regis nostri filiam diem suum obiisse; vidi equidem ipsam gloriosâ amictam stolâ transferri ab Angelis in coelum. Ille cupiens scire, verumne esset, quod ei nuntiaverat uxor, ad Insulam profectus est, et Christi Virginem eo tempore, quod uxor ei dixerat, fuisse defunctam invenit. Coniugis autem suae visionem Fratribus ordinis Praedicatorum, qui in Insula tunc erant, narravit. Ranz. 19.*²

39. Ostensa quoque est felix eius ad alteram vitam migratio, *Religiosae cuidam mulieri (Castillo addit: Ordinis Praemonstratensis), quae in eadem insula arca S. Michaelis monasterium degens, agensque suorum peccatorum poenitentiam, se jejuniis et orationibus, aliisque multis bonorum operum generibus, afflictabat. Hec perpaucis ante mor-*

¹ . . . Archieppus Strigoniensis diceret Sororibus, quod non deberent eam flere quasi mortuam, quia erat vere beata, et cum Christo in gloria, ac in eius corpore resurrectionis insignia apparebant. *Pad. 47.*

² Castillo quaesisse illam ait ex marito, num quam nosset Sororem Margaritam; atque ex eo didicisse quae illa esset; ac professam sibi a Sancta promissum, si tumulum ejus adiret, impetraturam quae peteret, et mox cum marito isthuc esse profectam. *Boll. Acta SS. Jan. tomus II. pag., 909.*

tem B. Margaritae diebus vidit in somnis sanctam Dei genitricem, stipante eam magna Virginum caterva, e caelo descendentem, introeuntemque locum, ubi illa aegrotans iacebat; tenere autem suis manibus videbatur coronam miro candore coruscantem, mireque variis gemmis ac margaritis ornatam. Ut autem introgressa est, eam coronam capiti eius imposuit, erectamque illam inter virgines magnam cum omnium laetitia coronavit. Mox loco illo egredi visa est, atque in caelum, unde venerat, per gradus quosdam, cum ingenti comitantium eam Virginum applausu, conscendere. Eam visionem illa ad monasterium se conferens iureiurando divulgavit. Qua ex re iudicatum est ab omnibus, qui vulgati visionem audiverunt, beatam Christi sponsam Margaritam haud multo post morituram; et pro meritis eius inter felices animas collocandam. Ranz. 20.

40. Vala egy vzv ky vala tamaduan nemes nemzetbevl . . . Mert ev vala lelkeknek jdueffegenek zere-teye. (114—116. l.)

40. Soror quedam, nomine petronella, dum adhuc esset novicia, die quadam sedens in refectorio cum sororibus collationis hora, cogitaverit in corde suo, quales vestes gereret, et quales in domo patria dimisisset. Gerebat enim vestes religiosas asperas. et villes. In parentum domo dimiserat preciosas, delicatas et molles. Cogitationes ei varie succedebant, et dicebat in animo suo si mansissem in seculo, potuissem habere vestimenta discoloria . . . hec et similia loquebatur cum corde suo, et humanum quod patiebatur in mente, distabat ab ea plurimum, nec eam quoquomodo videre poterat sancta virgo . . . Recedentibus ergo sororibus de refectorio, per sanctum edocta spiritum accessit ad noviciam et tenuit

manum ejus ac ridendo dulciter *dixit illi*. O petronella carissima *es iam nimis pulcra, nunquid apparuisti tibi multum pulcra vestimentis et hornamentis mundanis?* Tunc novicia tenens fortiter manum eius rogavit, ut ei diceret, qualiter talia protulisset. Sed illa solum a cogitationibus vanis eam cupiens revocari . . . dicere recusavit. Tunc petronella . . . erubuit, et vanis ac sordidis cogitationibus rejectis, cor suum in sanctas meditationes transvexit. *Náp. 54.*¹

41. Vala egy Soror. kinek vala neue alincha . . . myert evneky gondolatyt meg efmerte vala. Ez dolog vala harom eztendevuel zent margyt azzonnak halala eleut. (118—120. l.)

41. Simile quoque *contigit per tres annos ante quod sancta virgo margareta de mundo migraret. Nam dominica secunda in adventu domini, dum soror quedam genere nobili, Aluisca nomine, sederet in refectorio cum aliis hora cene, cepit affligi gravi dolore cordis, et estimavit, quod nulla de sororibus curam haberet de ea et propter dolorem huiusmodi urebatur. Intravit ergo in eam cogitatio, et cepit dicere intra se heu me, si non essem soror et essem inter parentes meos, multos haberem, qui curarent de me . . . Ceteris igitur post cenam ad chorum euntibus, Illa dolorem animi patiens in refectorij loco mansit, et accedens ad eam sancta margarita, dulciter illam redarguit . . . dicens. O soror carissima quid habes? Quid stas? quid pateris? At illa . . . dixit. hic sum. Cui sancta virgo subjunxit quid est, quod propter dolorem tuum velles non esse in ordine . . . Incipiens autem a principio, quicquid illa cogitaverat ei per ordi-*

¹ Novitiae cuidam cogitanti de pulchritudine vestium secularium ornamentorum, et ob hoc cogitanti redire ad seculum, quid cogitaverat, dixit, et sic eam in amore ordinis confirmavit. *Pad. 43.*

nem enarravit. Erubescens illa consolationem recepit, cogitationes noxias abiecit. et quia cordis eius occulta virgini sancte patuerant, ipsius faciem inspicere per sequens triduum causa non fuit. Náp. 55.¹

42. Annak okaert mykoron ez fyllep erfek meeg elne . . . kyt meg es tevn hyuen.²

42. Soror quedam *alusca* nomine simplex et, ut ex facto patuit. nimium verecunda . . . erubescens in presentia virorum levare faciem, dum primi miraculorum inquisitores venerunt, se ab eis totaliter occultavit . . . *Audiens quoque rursus, quod dominus papa secundos inqui-*

¹ Quamdum Sororem corde poenitentem quod seculum reliquerat, reduxit ad amorem Ordinis, totum ordinem suae cogitationis exponens eidem. *Pád. 44.*

² A jelen és előző 41. sz. részlet között olvasható lapok forrására, mint említve volt, már Knauz Nándor rámutatott (Magyar Sion, V. 584. l.) Ez a forrás: Ubertus Blancus és De la Corre pápai inquisitoroknak XXI. János pápához intézett jelentése, amelybe (szokás szerint) a két doctornak V. Ince pápától nyert megbízólevele szintén szóról szóra be van foglalva. (L. Acta SS. Boll. Jan. tom. II. pag. 900. Pray, Vita S. Elisabethae V. nec non B. Margaritae Virg. pag. 231. Katona, Hist. Crit. VI. 694.) A magyar codex fordításban közli a levél köv. sorait: »*Dudum ex parte clarae memoriae regis Hungariae, felicitis recordationis Gregorio papae . . . fuit humiliter supplicatum, ut, cum omnipotens, qui salutis nostrae causam misericorditer in sanctis suis operans, quos coronat in coelo, frequenter etiam honorat in mundo, et ad eorum memoriam signa facit, atque prodigia, per quae pravitas haereticorum confunditur, et fides Catholica roboratur, meritis recolendae memoriae Margaritae virginis, sororis, seu sanctimonialis monasterii Virginis gloriosae, de insula Danubii, ordinis Praedicatorum . . . cuius corpus in eodem monasterio requiescit, tot, et tanta miracula operetur, quod ipsius inter ceteros non invocare suffragia sit indignum, ipsam aggregare Sanctorum catalogo dignaretur.*« A többi a magyar nyelvemlék csupán kivonatosan mondja el. Érdekes a kivonatnak befejező része a két inquisitornak megbízásában való hű eljárásáról: »*Kyt ez jambor doctores es canonicos hyven mynd meg tevnek, es mend vegyg el vegezsek, es hyven meg yrak papanak be viuek, nekevkn es jrua hagyak mykeppen jól lagyatok az ev legendayat. Es lelek etvat . . . es byzonehtak nagy meltoffagos zentnek.*« A hivatalos jelentésnek idevágó része azonban az ismert közlésekben csonka. »*Depositiones testium . . . seriose, diffuse ac explicito et ordine, quo illa fuerunt deposita coram nobis per manum publicum Bertholdi de Bosant notarii fideliter in scriptis redactis, sub sigillis nostris Vestrae Sanctitatis duximus intimandum: copiam nihilominus omnium eorum, quae Vestrae Sanctitatis transmittimus, de verbo ad verbum, nihil addentes, vel diminuentes, sub sigillis praedictis, una cum litteris felicitis memoriae Innocentii V. praedecessoris vestri, nobis missis.*« (kimaradt: *in insula Danubii reliquimus* vagy más efféle). Az értelmet azonban a magyar szöveg hitelesen egészíti ki, mivel a tényre Mátyás király is rávall a Szentszékhez Margit kanonizálása ügyében írt levelében, mondván, hogy Margit csodáit »*adhuc fide digna testimonia comprobant, et post ejus mortem a diversis Romanis Pontificibus vel deputatis, vel missi Inquisitores, examinatis inde pluribus idoneis testibus, et tota proficiente Hungaria, comperisse, ac scriptum reliquisse dinoscuntur.*« (Pray, i. m. pag. 237—8. V. ö. Knauz, i. h.)

sitores ad idem mitteret, deliberavit in animo, quod . . . nec de miraculis, nec de vita sancte virginis testimonium perhiberet. Quia igitur . . . ipsa verbum veritatis . . . quando loquendi tempus erat, occultum tenere disposuit, percussit eam deus febre continua acutissima per sex dies. Percussa vero, ad cor rediit . . . et ait intra se penitens . . . Promitto deo, quod si me de ista infirmitate sanaverit, fidele testimonium virgini perhibebo. Eadem igitur die, qua votum emisit, febris totaliter eam dimisit et post hec venientibus inquisitoribus, de isto et aliis virginis sancte miraculis veridica testis fuit. *Náp.* II. 9.¹

43. Vala egy Soror kynek vala neue candida . . . az év nehez betegfegenek korfaganak okaert. (125—126. l.)

43. . . . erat in eodem monasterio soror quedam, que per octo dies continue laboraverat gravissime de febre acuta, in tantum, quod tam medicus, qui curam illius gerebat, quam circumstantes de vita eius penitus desperabant, dum igitur esset viribus corporis destituta . . . mane quodam oriente sole, Aperti sunt ei celi. et vidit visiones dei. . . . Vidit ecce, ab oriente porte tres aperte patebant in celo. Per portas illas tres societates sanctorum luminosis fulgoribus resplendentium processerunt. Venerunt ad monasterium, intraverunt claustrum, accesserunt usque ad lectulum, in quo iacebat decumbens. Quos videns et admirans infirma, interrogavit eos dicens: Ad quid venistis? qui responderunt: nos venimus ad dicendum domino philippo Archiepiscopo Strigoniensi, quod faciat inquisitionem de sanctitate istius virgi-

¹ Quaedam occultans se, ne de vita et miraculis Virginis testimonium diceret, acutissimam febrem sex diebus habuit: credens sibi hoc propter illam negligentiam evenisse, poenituit, et promisit, quod si curaretur, mox testimonium perhiberet, et eadem die qua vovit curata fuit. *Pad.* 52.

nis Margarete. et dicere volumus testimonium pro ea de sanctitate ejus. Agnovit autem, et videbatur sibi, quod erant inter illos tres sancti sibi noti sancti Bartholomeus Apostolus, demetrius et laurentius martires gloriosi. Expergefacta soror candida, ceteris astantibus circa eam visionem exposuit. Interrogavit, quid pro hora illa in monasterio agebatur. Que responderunt ei: Visio vestra non est vana, sed vera, quia Archieppus est hic et facit inquisitionem de sanctitate beate virginis Margarete. Ipsa vero, quod venisset, vel venire deberet, ante prius penitus ignorabat. his igitur auditis, sana surrexit, ad archieppum accessit. et ei exposuit modum sue curationis. et totam seriem visionis. Náp. II. 13.¹

44. Egy jdevben zent margyt azzonnak halala elevt harom ezten devuel . . . vgy hog veternyeyg chak nyomat jeleet fem lathatak. Ez viznek arradafa kedeg levte vechernyenek elevtte. (127—129.1.)

44. *Per tres annos, antequam virgo sancta migraret ad christum circa finem mensis maj,² danubius . . . preter solitum inundavit. Intravit et occupavit curiam, in qua mulieres servitiales monasterii morabantur. sicque tribus diebus ac noctibus continuando permansit. Elapsis autem postmodum octo diebus frater marcellus, prior provincialis ungarie, causa visitationis ad monasterium accessit, cui virgo Margareta, quod de fluvio nuper contigerat, enarravit. Ipse vero . . . puelle respondit et dixit. Quomodo posset hoc fieri? hoc ego*

¹ Soror quaedam octo diebus laborans acuta, de cuius vita medici desperabant, quodam mane dormiens vidit a parte Orientis tres portas apertas in coelo, per quas tres societates Sanctorum cum magna claritate exeuntes venerunt ad locum eius, inter quos agnovit SS. Bartholomaeum, Demetrium, Laurentium. Interrogati per eam, ad quid venissent, dixerunt, ad dicendum Archieppo Strigoniensi, quod inquirat de sanctitate et miraculis S. Margarete Virginis, et volumus testimonium pro ea perhibere. Evigilans Sororibus visionem dixit, Responderunt quod ipsa hora ad hoc Archieppus monasterium intraverat: statim sanata surrexit, ivitque ad Archieppum, visionem ei exponens. *Pad. 55.*

² Hibás olvasat.

non crederem ullo modo. Erubescens virgo sancta . . . oravit et dixit: O domine Ihesu Christe et gloriosa virgo maria . . . Ostendite fratri marcello verum fuisse, quod dixi. Mox igitur . . . multiplicatae danubii aque intumuerunt nimis, et inundaverunt et omnia repleverunt, quae erant in curia. Irruit danubius . . . intravit claustrum . . . Timuerunt valde sorores et timentes ad solarium ascenderunt. Sed et ipse frater marcellus, qui visitandi causa claustrum intraverat, pedibus suis iam in aqua tinctis, compulsus fugere, super quoddam grossum lignum conscendit et de ligno super murum, quo columnarum bases per claustrum ipsius ambitum sustentantur. Incepit autem haec inundatio hora quasi tertia et ingravescere continue sic, ut iam personarum et rerum urgens periculum cerneretur. Circa vespere vero sorores ad sanctam Margaretam venerunt . . . ut oraret dominum, quatenus monasterium . . . liberaret . . . Oratione finita statim aqua fluminis retrocessit, aquae reverse sunt in alveum et converse in siccum, quod auditu mirabile est; infra horam matutinarum adeo fuit totum desiccatum monasterii spatium, ut aquae veluti nulla vestigia remanerent. Náp. c. 46.¹

45. Egy jdevben hufvet napyan. completanak vtanna . . . meg leleek eleueneen zent margyt azzonnak jmad-faga es erdeme mya. (132—134. l.)

45. Anno septimo transitum virginis precedente die dominice resurrectionis post completorium, dum iam tenebre noctis operuissent ter-

¹ Quodam tempore dum Danubius inundans curiam Sororum per tres dies ingrederetur et Prior Provincialis Margaretæ hoc narranti non crederet, erubescens illa quod mendax putaretur, oravit Deum, ut ostenderet quod verum dixisset, et statim inundans Danubius intravit claustrum et officinas sororum, et Sorores fugerunt in solarium: Priorque Provincialis posuit se super murum claustrum, et duravit inundatio usque ad vespere. Tunc Margareta rogata a Sororibus oravit ut aqua recederet, statim recessit, et infra horam matutinam omnia loca adeo sunt desiccata, quod nullum aqua vel luti vestigium ibi mansit. *Pad.* 39.

ram, stilante de rudibus inundatione pluviarum, sancta virgo quandam servituaem suam, Agnetem, vocavit eique imposuit, ut iret et afferret sibi quandam suam tunicam, que in servituaem alterius manibus habebatur . . . Agnes igitur audito mandato . . . ambulavit in tenebris . . . Et . . . lubricato gressu cecidit in puteum profundissimum, qui ante coquinam claustrum in ipso monasterio habebatur . . . Cum autem redire tardaret, sorores de tanta tarditate mirantes . . . ad puteum cum luminariibus accesserunt. Optabant succurrere pereunti, sed quia non suppetebant vires, ut eam extraherent de profundo. cucurrerunt ad fenestram locutorii et clamaverunt. Invocarunt fratres in exteriori manentes curia, ut celeriter accurrerent in adiutorium morientis. Accurrunt fratres et descendunt in puteum. querunt cum vicinis puellam in profundo putei palpitantem et non invenerunt. Siquidem infixam erat in ultimo profundo et nulla spes de vita . . . laborantibus ita fratribus in inquisitione mulieris, que perdita putabatur soror olimpiades morienti compassa et indignata virgini margarete, duris eam sermonibus increpavit dicens, *O domina male fecisti, quod tali tempore bonam feminam misisti istam . . . Ecce perdidisti animam tuam; et animam ac corpus illius. Cui sancta virgo dulciter respondit. Ne timeas mater, quia ipsa non morietur modo. Tunc flexis genibus, cum lacrimis oravit, dicens, O domine deus, si aliquantulum tibi placet servituum meum, rogo te, quod ista servituaem non moriatur . . .* Statim oratio virginis portas divine misericordie penetravit. Ille . . . Qui ionam et

paulum de profundo maris potenter eripuit, Agnetem de profundis ereptam super aquarum superficiem divinitus apparere fecit . . . Confestim igitur a fratribus capitur. capta ligatur. et. intra magnam ydriam ponitur ac cum difficultate magna per sorores et fratres sursum trahitur, et levatur. Erant autem trachia pedes et ossa corporis ex collisione contracta: Collum fractum caput suscendere (?) non poterat . . . dum igitur sic staret . . . in conspectu sororum . . . eam . . . mortuam reputantes alta voce clamare ceperunt. Irruerunt in sororem margaretam, Agresse sunt eam vituperiis, Exprobrabant ei, quod eam interfecerat . . . Ad hec virgo sancta . . . iterum . . . cum magnis lacrimis genuflectens oravit dominum . . . Oratione finita protinus Agnes viva et sana surrexit . . . Et servivit sororibus, ac illius, quod in se fuerat experta, miraculi veridica testis fuit. *Náp. c. 48.*¹

HORVÁTH CYRILL.

ÚJABB ADALÉKOK CODEXEINK FORRÁSAIHOZ.

(Harmadik közlemény.)

4.

A Hortulus animae imádságai codexeinkben.

Addig is, a míg a középkor végső évtizedeinek és a XVI. század elejének e legnépszerűbb imakönyvéről készülő nagyobb bibliographiai és irodalomtörténeti dolgozatokat bemutathatom, ezúttal csupán azoknak az

¹ Puella quaedam missa per eam in nocte Paschae ad quaerendum eius tunicam, cum esset nox obscura, et pluvia magna, cecidit in puteum profundum. Diu quesita non inveniebatur, donec orante s. Virgine, in superficie aquae apparuit, et cum labore sursum tracta est, habens omnia membra corporis contracta, et conquassata, carens sensu et motu, et mortua videbatur. Improperabant Virgini, quod fuisset causa mortis eius. Sed oravit Virgo beata cum lacrymis, et statim puella viva et sana, nullam habens laesionem, surrexit, ambulavit, prostrata ad eius pedes gratias egit, et postea pluribus annis vixit. *Pad. 40.*

imádságoknak és himnuszoknak a szövegét akarom belőle közölni, melyek codexeinkben elszórtan számos helyen s nem egy esetben párhuzamos szövegekben is találhatók.

Ezzel csak újabb járulékokat kívánok nyújtani ahhoz a SZILÁDY ÁRONTól nagy szerencsével megkezdett és másokat is nyomra vezető munkához, melynek az *Irodalomtörténeti Közlemények* alább idézett lapjain látjuk az útjelzőit.

A *Hortulus animae* hazánkban és Bécsben föllelhető összes XVI. századbéli kiadásait, a latinokon kívül az ezeken alapuló fel- és alnémet nyelvűeket is átvizsgáltam. Azért egyelőre csupán ezeket, mellőzve a néhány XV. századból valót, mivel amazok bővebbek, korban is közelebb állók codexeink legtöbbszörének ez imádságos könyvből merített darabjaihoz. A teljes pontosságú szövegkritikai kiadásnál azonban, melyhez e szerény előmunkát csak az útát akarja egyengetni, természetesen a régibb kiadások, sőt lehetőleg a kézirati szerkezetek is számbaveendőek, a mennyiben a további kutatás esetleg ilyeneknek a nyomára is vezetne.

Az említett XVI. századbéli kiadások, melyeket a jelen dolgozat céljára átböngésztem, a következők:

A) Latin nyelvűek:

1. Strassburg 1516 aug. 26. Knoblauch Jánosnál (Bécsi cs. k. udv. könyvtár: 18. W. 63.)

2. Nürnberg 1520. I. Nonas Sept. Koberger János kiadó költségén nyomt. Peypus Frigyesnél. (Bécsi cs. k. udv. kt., jelzés nélkül. Csonka példány, a melyből azonban csak egy, a LXXIII. lev. hiányzik. E levél szerencsére megvan e kiadásnak egy sokkal csonkább hazai példányában, mely a budai Sz. Ferenc-rendiek — Kapisztrán Sz. János rendtartománya — könyvtárában található, s melyet a bécsi példánynyal tüzetesen egybevetve, hosszabb időn át teljes kényelemmel használtam. Az alábbi szövegeket is e két példány nyomán idézem és közlöm.)

3. Nürnberg 1521 decz. 13. Koberger János költségén Peypus Frigyesnél nyomt. (Bécsi cs. k. udv. kt.: 71. y. 182.)

4. Lyon 1517. V. Idus Nov., a nürnbergi Koberger J. költségén nyomt. Clein Jánosnál. (Egy-egy csonka példánya az esztergomi egyházmegyei és a pannonhalmi könyvtárban. Amaz: Incun. s. XVI. III. 19. jelzettel a ritkaságok közt kiállítva. Emerről I. RÉCSEY VIKTOR, Ősnyomtatványok és régi magyar könyvek a pannonhalmi könyvtárban. Budapest 1904. I. 161. l. 219. sz.)

B) Német nyelvűek:

1. (felnémet). Strassburg 1513. Flach Mártonnál. (Bécsi cs. k. udv. kt. 19. M. 8., és egy csonka példánya Pannonhalmán. L. RÉCSEY id. h. I. 161. l. 218. sz.)

2. (felnémet). Az előbbihez nagyon hasonló, de vele mégsem teljesen azonos kiadás egy csonka példánya a Nemz. Múzeumban (Mor. 3090.), melynek keletét, minthogy az eleje és a vége hiányzik, nem állapíthattam meg.

3. (alnémet). Lipcse 1513. Kachelofen Konrádnál. (Bécsi cs. k. udv. kt. *38 Aa 99.)

Mіндеzen kiadások, kivált a latin nyelvűek, a Függelékeiket kivéve, nagyjában egyenlő beosztásúak és tartalmúak. A legtöbbnek végén megvan *Sz. Brigitta tizenöt imádsága*, mely annyi codexünkben többé-kevésbé párhuzamos szövegekben található meg. (Így a Winkler-c. 245—261., Gömör-c. 98—128., Gyöngyösi-c. 7—24., Thewrewk-c. 1—33., Pozsonyi-c. 1—16., Czech-c. 1—42., Kriza-c. 1—67. és a Lázár-codexben.)

De ezeknek a latin eredetijét már közközre juttatták az *Irodalom-tört. Közlemények* VI. (1896) 197—203. l. Ismeretesek, részben későbbi imakönyvekből (pl. a XVIII. század folyamán nálunk igen elterjedt *Officium Rakocianum* és a kevésbé elterjedt, de szintén nem éppen ritka *Via Franciscanaból*) jobbra a többi, alább kijelölt codex-részletek latin szövegei is. Egy részük azonban tudtommal még egyáltalában nincs kimutatva, — hacsak dr. Varga Damján pályaművében nem, melynek megjelenése már vajmi kívánatos, — valamennyi pedig codexünk koránál jóval későbbi szerkezetekben lelhető meg könnyebben. Épp ezért szükségesnek látom ezeket is nyelvemlékeinkkel körülbelül egykorú szövegekben egybeállítani, hogy a *Hortulus animae* egészen ép példányainak nagy ritkasága miatt nehezebben hozzáférhető helyeikről kényelmesebben fel-lelhetőkké tegyem. Milyen bajos a *Hort. animae* egy teljesen ép példányához jutni, annak jellemzésére legyen elég megjegyezmem, hogy hazánkban egyetlenegy sem tudtam eddig találni. Mint most, sajnos, már későn látom, Emich Gusztáv udv. tanácsos rendkívül értékes kézirat- és könyvgyűjteményében, mely csak a napokban (1906 márcz. 15—17) került Bécsben eladásra, szintén volt egy kiadása e fametszetei miatt sokszor barbár módon megcsontított imádságos könyvecskének. Még pedig az árlejtés intéző bécsi Gilhofer & Ranschburg-czég kiadta XX. könyvjegyzék 46. lapján, 228. sz. a. közölt leírás szerint ez az 1516. évi mainzi, Schöffler János-féle kiadás egy szép és két lap híján ép példánya volt, mely 83 művészi fametszete miatt is a legkeresettebbek közé tartozik.

Ím itt következik már most a 23 kijelölt codex-részlet 51 párhuzamos szövegben, melyek 11 codexünkben vannak elszórva. Ezek: a Thewrewk-c. 13, a Gömör-c. 11, a Peer-c. 9, a Lobkowitz-c. 6, a Pozsonyi- és a Czech-c. 3—3, a Festetics-c. 2, a Nagyszombati, Teleki-, Kriza- és Vitkovics-c. 1—1 darabbal.

1.

Hort. an. f. XXIXa: Thewrewk c. 185—197. (Nyet. II. 319.)

Sequitur oratio S. Ambrosii de singulis articulis passionis Domini, quam Amastasius I. papa confirmavit, dans singulis eam dicentibus quingentos dies indulgentiarum.

Domine Jesu Christe fili dei vivi, creator et resuscitator generis humani, gratias tibi referimus, licet indignas, sed utinam devotas et tibi gratas, quia pro nobis miserrimis de caelo descendisti, et ex beatissima virgine Maria carnem assumpsisti, de ipsa quoque nasci voluisti; pannis fuisti involutus, in praesepio positus, uberibus lactatus, carne circumcisis,

magis manifestatus, ab ipsis adoratus, in templum praesentatus, in Aegyptum relegatus, ad patriam reversus, parentibus subditus; a Joanne baptizatus, ieiunio quaterdeno attenuatus, ter a daemone tentatus, itineribus fatigatus, vigiliis, fame et siti maceratus, praedicando lassatus, compatiendo lachrymatus et a Judaeis reprobatus, saepius ab eisdem iniuriatus. Instante vero passione tua voluisti contristari et moestus esse ut verus homo, pavere simul et taedere, positus genibus orando ter in faciem procidere, factus in agonia guttas emittere sanguinis pro sudore. A Juda denique fuisti traditus et ab ipso fraudulenter osculatus, ab ipsis Judaeis cum impetu comprehensus, vinculis quasi latro ligatus, solus profecto derelictus, discipulis metu fugientibus. Ad pontificem Annam ductus, ibidem alapa percussus; missus ab ipso ad Caipham vinctus, et ibidem multipliciter derisus. In concilio Judaeorum statutus, per falsos testes accusatus, morte turpissima condemnatus, sputis facie contaminatus, opprobriis lacessitus, contumeliis affectus, colaphis caesus, palmis iterum percussus, multis modis blasphematus; vinctus Pilato traditus, ad mortem instanter accusatus, Herodi a Pilato missus, ibi nihilominus criminatus, ab Herode et exercitu suo spretus, indutus alba veste ad Pilatum remissus, nudus ad columnam iussu Pilati ligatus, usque ad sanguinem acriter flagellatus, ab eodem morti adiudicatus; ad crucifigendum militibus traditus, a quibus iterum exutus, veste purpurea indutus, coronatus, arundine pro sceptro insignitus, genu flexo salutatus, irridenter rex Judaeorum nominatus, tertio alapis caesus, iterum facie consputus, arundine capite percussus, veste purpurea exutus, ligno crucis oneratus, ad passionis locum adductus; ibi myrrhato vino cum felle potatus, vestibis propriis tertio exutus, in cruce demum extensus, clavis manus et pedes confixus, et sic inter latrones crucifixus et cum sceleratis deputatus a praetereuntibus quoque et adstantibus pendens in cruce crudeliter blasphematus. Clamans: Deus meus, utquid dereliquisti me? Tandem sitiens aceto potatus, inclinato capite mortuus, a milite lancea latere perforatus, unde exivit sanguis et aqua. Sero de cruce depositus, in monumento a Joseph sepultus. Resurgens tertia die tuis apparuisti; quadragesimo die caelos ascendisti, sedens ad dexteram Patris; promissum Paracletum discipulis misisti. Demum ad iudicium venturus, singulis pro meritis bonum vel malum es redditurus. Tu, Domine Jesu Christe, per has sanctissimas poenas tuas, et per mortem tuam pretiosissimam, et per pretiosissimum sanguinem tuum pro nobis effusum, atque per omnia alia hic de te praedicta; per tuam quoque ineffabilem misericordiam, ac per preces et merita beatissimae semper virginis Mariae et omnium sanctorum tuorum: me sordidum peccatorem *N.*, et omnes parentes meos, fratres et sorores, amicos et inimicos meos; et omnes pauperes, tentatos et desolatos, vinctos et infirmos et omnes, pro quibus orare teneor; atque omnem populum Christianum a tribulationibus et angustiis eripe; a diaboli laqueis et a peccatorum vinculis atque ab omni malo animae et corporis nos libera et salva, et ab his nos semper protege. Omnes cogitationes et actiones nostras taliter, ut sint acceptabiles tibi, semper disponam. Tua gratia ac sancta pace atque virtute nos reple, et in his

usque ad mortem nos perseverare tribue; bonum finem vitae nostrae nobis concede; et nos praenominatos vivos post mortem ac de eis iam mortuos, et omnes fideles defunctos ab omnibus poenis redime. Et ad caelestis regni gloriam sempiternam nos omnes fac misericorditer pervenire. Qui cum Deo Patre et Spiritu S. etc.

II.

Hort. an. XXXIa: Peer-c. 194—199. (Nyet. II. 79. Verses szabad átdolgozás.) Gömör-y-c. 160—166. (Nyet. XI. 342.) Vitkovics-c. 103—108. (Nyet. VII. 313.)

Oratio venerabilis Bedae presbyteri de septem verbis ultimis, quae dominus Jesus Christus loquebatur pendens in cruce. De qua fertur, quod quicumque eam flexis genibus devote dixerit, nec daemone nec mali hominis nocumenta patietur, nec inconfessus morietur.

Domine Jesu Christe, qui septem verba die ultimo vitae tuae in cruce pendens dixisti; et voluisti, ut semper illa sanctissima verba in memoria haberemus: rogo te per virtutem illorum septem verborum, ut mihi parcas quicquid peccavi aut commisi in septem peccatis mortalibus, aut ex illis procedentibus, scilicet superbia, avaritia, luxuria, invidia, gula, ira, acedia. Domine, sicut tu dixisti: Pater, ignosce crucifigentibus me, fac ut amore tuo parcam ego cunctis mihi mala facientibus. Et sicut tu dixisti latroni: Hodie mecum eris in paradiso, fac me ita vivere, ut in hora mortis meae dicas mihi: hodie mecum eris in caelo. Et sicut tu dixisti matri tuae: Mulier, ecce filius tuus! deinde dixisti discipulo: Ecce mater tua! fac ut matri tuae me societ amor tuus et charitas vera. Et sicut tu dixisti: Hely, hely, lama zabathani, hoc est: Deus meus, deus meus, utquid dereliquisti me? fac me dicere omni tempore tribulationis et angustiae meae: Pater mi, domine mi, miserere mihi peccatori, et adiuva me et dirige me, rex meus et deus meus, quia tuo proprio sanguine redemisti me. Et sicut tu dixisti: Sitio, scilicet salutem animarum sanctarum, quae in limbo erant adventum tuum exspectantes, fac ut ego semper sitiam et diligam te, fontem aquae viventis, fontem aeterni luminis, toto cordis desiderio ad amandum te. Et sicut tu dixisti: Pater in manus tuas commendo spiritum meum, fac ut in obitu meo perfecte et libere possim ego tibi dicere: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, recipe me venientem ad te, quia nunc constituisti mihi terminum temporalis vitae meae. Et sicut tu dixisti: Consummatum est, quod significat labores et dolores, quos pro nobis miseris suscipere veneras iam finiri, — fac ut audire merear illam dulcissimam vocem tuam, scilicet: veni amica mea, dilecta mea, quia iam disposui penurias tuas consummari. Veni, ut mecum conscendas cum sanctis angelis meis in regno meo epulari, iocundari et commorari per infinita saecula saeculorum. Amen.

III.

Hort. an. XXXIb: Gömör-y-c. 56—58. (Nyet. XI. 315. Próza-fordítás.)

Oratio beati Gregorii papae de quinque vulneribus Christi Jesu; et quicumque hanc orationem cum devotione dixerit, habebit quingentos annos indulgentiarum.

<p>1. Ave manus dextra Christi,
perforata plaga tristi;
nos ad dextram iube sisti,
quos per crucem redemisti.</p> <p>2. Ave manus Christi laeva,
sic confixa manu saeva,
nos ab eo malo leva,
quod produxit mater Eva.</p> | <p>3. Ave vulnus dextri pedis,
sedem mentis pie laedis,
dum ad eum saepe redis,
esto nobis spes mercedis.</p> <p>4. Ave plaga laevae plantae,
qua virtutum crescunt plantae,
nos ab hoste supplantante
contuere post et ante.</p> |
|--|---|
5. Ave latus perforatum,
unde fluxit flumen gratum,
praebe nobis conducatum
ad aeternae vitae statum.

IV.

Hort. an. XXXIIIa: Peer-c. 176—180. (Nyet. II. 77.) Thewrewk-c. 205—209. (Nyet. II. 323.) Lobkowitz-c. 244—247. (Nyet. XIV. 81.) Pozsonyi-c. 17—19. (Nyet. XIII. 113.) V. ö. Irodalomtört. Közl. VI. (1896.) 378. 1.

Orationes dicendae ante imaginem Pietatis, quae apparuit sancto Gregorio, et debent dici septem Pater noster et totidem Ave Maria, pro quibus sunt maximae indulgentiae ab eodem sancto Gregorio et aliis quamplurimis summis pontificibus concessae.

O Domine Jesu Christe, adoro te in cruce pendentem...

V.

Hort. an. XXXVIIa: Peer-c. 205—211. (Nyet. II. 81.) Thewrewk-c. 83—87. (Nyet. II. 288.) Gömör-y-c. 216—223. (Nyet. XI. 355.) V. ö. Irodalomtört. Közl. VI. (1896) 377. 1. a Peer-codexre való hivatk. nélkül.

Salutationes ad omnia membra Christi.

Salve tremendum cunctis potestatibus caput domini nostri Jesu Christi...

VI.

Hort. an. XXXVIIIb: Thewrewk-c. 241—244. (Nyet. II. 331.)
Gömöry-c. 147—150. (Nyet. XI. 339.)

Quinque laudes a Domino Jesu Christo cuidam religioso revelatae. Fuit quidam clericus satis sollicitus et diligens salutare matrem domini nostri Jesu Christi dicens: Ave Maria etc. Et in ipsa salutatione semel apparuit ei dominus ipse Jesus et dixit: Mater mea iam valde gratam habet hanc tuam salutationem et ex ea multum te diligit. Tamen et me salutare memento. Cui clericus: Nescio, domine, quomodo te debeam salutare. Tunc dominus Jesus ipsi clerico in cella constituto infrascriptas revelavit salutationes.

Salutatio prima. Ave domine Jesu Christe, rex benedictae, verbum Patris, filius virginis, agnus Dei, salus mundi, hostia sacra, verbum caro factum, fons pietatis.

Salutatio secunda. Ave d. J. Chr., r. b. laus angelorum, gloria sanctorum, visio pacis, deitas integra, verus homo, flos et fructus virginis matris.

Salutatio tertia. A. d. J. Chr., r. b., lumen caeli, pretium mundi, gaudium nostrum, panis angelorum, cordis iubilus, rex et sponsus virginitatis.

Salutatio quarta. A. d. J. Chr., r. b., splendor Patris, princeps pacis, ianua caeli, panis vivus, virginis partus, vas puritatis.

Salutatio quinta. A. d. J. Chr., r. b., vita dulcis, veritas perfecta, praemium nostrum, charitas summa, fons amoris, dulcedo et pax durabilis, requies nostra, vita perennis, miserere nobis. Amen.

VII.

Hort. an. LXXVIIIa: Czech-c. 104—122. (Nyet. XIV. 326.)
Gömöry-c. 175—190. (Nyet. XI. 347.) Pozsonyi-c. 23—31. (Nyet. XIII. 117.) Festetics-c. 141—160. (Nyet. XIII. 39.) Nagyszombati-c. 382—391. (Nyet. III. 123.)

Quincunque subscriptam orationem triginta diebus devote dixerit in honorem sanctissimae passionis domini nostri Jesu Christi, et in honorem beatissimae virginis Mariae matris eius: quaecunquae licita petierit, misericorditer obtinebit.

Sancta Maria, perpetua virgo virginum, mater misericordiae, mater gratiae, spes omnium desolatorum, consolatrix omnium desperantium: per illum gladium doloris, qui tuam pertransivit animam, dum unigenitus filius tuus, dominus noster Jesus Christus supplicium mortis pateretur in cruce; et per illum filialem affectum, quo ipse materno dolori compassus integerrimae dilectionis suae vicario Sancto Joanni providendam commendavit: compaterere, condole, consule, quaeso, anxietati, adversitati, infirmitati, paupertati, sollicitudini et qualicunquae necessitati meae. O misera-

trix miserorum, dulcis consolatio afflictorum ac mater misericordiarum, desolatorum piissima consolatrix, in omni necessitate pupillorum prompta adiutrix! Exaudi ergo preces meas, et respice orbitatis meae et miseriae lacrymas. Et quia in diversis malis et angustiis propter peccata mea positus sum, ignoro ad quem fugiam, nisi ad te dominam meam, dulcissimam virginem Mariam, genitricem domini nostri Jesu Christi, conformem ac consimilem ac reformatricem humanitatis nostrae. Ergo aures tuae pietatis sive consuetae misericordiae tuae precibus meis benigne accommoda. Per viscera misericordissimi Filii tui; per dulcedinem, quam tunc habuit, quando humanum genus amplexatus est, ut deliberaret una cum Patre et Spiritu Sancto carnem pro nostra salute assumere fragilem, et angelo annuntiante et Spiritu Sancto obumbrante de te piissima virgo Maria incarnatus est, et novem mensibus in tuo sanctissimo utero clausus deus et homo gestatus est, ac decursis novem mensibus Spiritu Sancto cooperante gloriosam aulam tui virginalis uteri egrediens non aspernatus est visitare mundum; per angustiam, quam idem filius tuus dominus noster Jesus Christus habuit, quando in monte Oliveti Patrem invocavit, ut si fieri posset, transiret ab eo calix passionis suae. Per trinam orationem eius, per tristem quoque incessum tuum, quo secuta es eum cum lachrymis ad crudele spectaculum passionis eius et mortis. Per probra, sputa, colaphos, irrisiones, falsas accusationes et iudicia iniusta. Per vestem sorte et ludo acquisitam, per vincula et flagella eius; per trinas lachrymas eius, per guttas sanguinei sudoris eius; per patientiam et taciturnitatem eius, per pavorem et taedium ac moestitiam cordis eius. Per verecundiam, quam habuit, quando denudatus est in cruce et coram te piissima virgo Maria omnique populo pependit. Per regale caput eius arundine conquassatum, per spineam coronam eius, per sitim et gustum aceti cum felle mixti; per lanceam infixam sacratissimo lateri eius, per sanguinem et aquam, quae de sacratissimo latere eius profluxerunt et misericordiam et gratiam super nos abundanter effuderunt; per clavos infixos manibus et pedibus eius; per commendationem eius, qua Patri suam pretiosissimam animam commendavit; per dulcissimum spiritum eius, quem cum clamore valido clamando: Hely hely lama esabthani, et inclinato capite emisit (spiritum) dicens: Consummatum est. Per scissuram veli in templo et petrae, per obscuracionem solis et lunae, per tremorem terrae; per misericordiam eius factam in latrone; per crucem et passionem eius; per descensionem eius ad inferos; per omnes animas, quas adventu visitationis suae laetificavit. Per gaudium et victoriam et gloriam resurrectionis eius; per apparitionem eius, qua per quadraginta dies post resurrectionem tibi praelecta virgo Maria et apostolis¹ ceterisque electis apparuit. Per gloriosam ascensionem eius, qua te virgine gloriosa et ipsis cernentibus in caelum elevatus est. Per gratiam Spiritus Sancti paraclati, quam discipulorum cordibus in linguis igneis infudit per eos in toto orbe terrarum longe lateque diffudit. Per tremendum diem iudicii, quo tempore venturus est iudicare vivos et mortuos et saeculum

¹ Apostolos.

per ignem. Per omnem compassionem eius tecum in hoc mundo participantis; per suavitatem osculorum eius; per ineffabile gaudium, quo assumpta es in conspectu eiusdem filii, ubi gaudes et exultas sine fine. Laetifica cor meum et exaudi me in hac petitione mea, pro qua te suppliciter exoro et devote. *Hic pete, quod vis.*

F. LXXIXb: Et sicut certus sum, quod ille nihil tibi negans honorat, ita sentiam facilius, plenius, celerius et efficacius tuum sanctissimum adiuvamen et consolamen secundum suavitatem misericordissimi cordis tui, et secundum dulcissimi filii tui voluntatem timentium se et delectantium in se, et petitionem cordis eorum, et secundum necessitatem meam in his omnibus rebus, pro quibus sanctissimum suppliciter invoco nomen tuum et adiuvamen tuum, ut obtineas mihi apud deum dulcissimum filium tuum in fide catholica, spem firmam, charitatemque perfectam, veram cordis contritionem, fontem lachrymarum, sinceram confessionem, dignam et sanctissimam satisfactionem, diligentemque custodiam a peccatis; contemptum mundi, dilectionem dei et proximi, flagella dilectissimi filii tui in corpore meo immundissimo; veram patientiam ad omnia, quae pro amore filii tui sunt sustinenda; etiam mortem turpissimam, si oportuerit; executionem votorum, perseverantiam in bonis operibus, mortificationem propriae voluntatis, conversationem tibi placentem, felicem obitum. Et in extrema hora vitae meae poenitentiam vehementem, bonique sensus integritatem cum loquela. Et animabus parentum meorum, fratrum et sororum et omnium benefactorum meorum vivorum et mortuorum vitam sempiternam. Amen.

VIII.

Hort. an. LXXXa: Festetics-c. 176—177. (Nyet. XIII. 45.)

Subscriptam orationem edidit Sixtus papa IIII. et concessit eam devote dicentibus coram imagine beatæ Mariæ virginis in Sole XI milia annorum indulgentiarum verarum.

Ave sanctissima Maria, mater Dei, regina caeli, porta paradisi, domina mundi; tu es singularis virgo pura, tu concepta sine peccato, concepisti Jesum sine macula; tu peperisti creatorem et salvatorem mundi; in quo ego non dubito. Ora pro me Jesum dilectum filium, et libera me ab omnibus malis. Amen.

IX.

Hort. an. LXXXb: Thewrewk-c. 88—91. Nyet. II. 289.) Pozsonyi-c. 46—47. (Nyet. XIII. 128.) A fordítás mind a két codexben próza. V. ö. Irodalomtört. Közlem. VI. (1896) 378. 1.

Oratio aurea de beatâ virgine Maria.

Ave rosa sine spinis, . . .

X.

Hort. an. LXXXIa: Peer-c. 169—172. (Nyet. II. 76.) Lobkowitz-c. 247. (Nyet. XIV. 82.) V. ö. Irodalomtört. Közlem. VI. (1896) 379. 1.

Quicumque orationem sequentem devote quotidie dixerit, sine poenitentia et mysterio corporis Christi non decedet; sic fertur revelatum beato Bernardo, cui ab angelo data est.

Ave Maria, ancilla sanctae Trinitatis . . .

XI.

Hort. an. LXXXIIb: Peer-c. 213—219. (Nyet. II. 82.) Gömörö-c. 262—265. (Nyet. XI. 366.) Lobkowitz-c. 257—259. (Nyet. XIV. 86. A szakok rendje: 5. 1. 4. 2. 3. 6. 7.) A fordítás mind a három codexben próza.

De septem caelestibus seu spiritualibus gaudiis beatæ Mariæ.

<p>1. Gaude flore virginali,
quæ honore speciali
transcendis splendiferum
angelorum principatum,
et sanctorum decoratum
dignitate numerum.</p>	<p>4. Gaude nexu voluntatis,
et amplexu charitatis
iuncta sic altissimo;
ut ad votum consequaris,
quicquid virgo postularis
a Jesu dulcissimo.</p>
<p>2. Gaude sponsa chara Dei,
nam ut lux clara diei
solis datur lumine:
sic tu facis orbem vere
tuæ pacis resplendere
lucis plenitudine.</p>	<p>5. Gaude virgo mater Christi,
quia sola meruisti,
o virgo piissima,
esse tantæ dignitatis,
quod sis sanctæ trinitatis
sessione proxima.</p>
<p>3. Gaude splendens vas virtutum,
cuius pendens est ad nutum
tota cæli curia,
te benignam et felicem
Jesu dignam genitricem
venerans in gloria.</p>	<p>6. Gaude mater miserorum,
quia pater sæculorum
dabit te colentibus
congruentem hic mercedem
et felicis poli sedem
regnis in caelestibus.</p>
<p>7. Gaude virgo mater pura
certa manens et segura,
quia tua gaudia
non cessabunt nec decrescent,
sed durabunt et florescent
per æterna sæcula.</p>	

XII.

Hort. an. LXXXVa: Czech-c. 165—167. (Nyet. XIV. 342.) V. 6. Irodalomtört. Közl. VI. (1896) 498. I.

De S. Michaële archangelo. Sancte Michaël archangele domini nostri Jesu Christi, qui venisti in adiutorium populo Dei . . .

XIII.

Hort. an. XCIXa: Thewrewk-c. 165—168. (Nyet. II. 309.) Rhythmikus fordítás, a végén a szokásos Gloria Patri etc. szaknak megfelelővel megtoldva.

De omnibus apostolis.

<p>○ Petre beatissime,
apostolorum maxime:
me in fide catholica
tua prece consolida.</p>	<p>○ princeps apostolice,
Bartholomaeae domine,
mala mea mortifica,
quae bona sunt, vivifica.</p>
<p>○ Paule, mundi lilium,
praesta mihi auxilium;
spem firmam mihi impetra
contra mundi discrimina.</p>	<p>○ Thoma tu, qui vulnera
palpasti salutifera,
tu sana plagas sceleris
caelestis rore nectaris.</p>
<p>○ Andrea piissime,
vota precantis suscipe,
et charitatis germine
reple mentem dulcedine.</p>	<p>○ Matthaeae, ne differas
fugare res mortiferas,
voluptates carnalium,
dans dona spiritualium.</p>
<p>○ Jacobe accelera,
mea dele scelera,
mihi dans dona iustitiae
a fomento malitiae.</p>	<p>○ Simon beatissime,
norma oboedientiae,
da per precum potentiam
veram oboedientiam.</p>
<p>○ Joannes castissime,
Jesu Christo charissime,
Dona mihi prudentiam
et castam conscientiam.</p>	<p>○ Juda Christum confitens,
cor mihi dona poenitens;
cum fructu poenitentiae,
in bonis permanentiae.</p>
<p>○ Philippe, os lampadis,
evacua me a tenebris,
virtutum lustrans lumine,
muni me fortitudine.</p>	<p>○ Matthia, qui meritis
coniunctus es apostolis,
a cunctis salva pestibus,¹
coniunge me caelestibus.</p>
<p>○ Jacobe Hierusalem,
fac me poli participem,
ornatus temperantia
et sanctitatis gratia.</p>	<p>○ Maria Magdalena,
gratia divina plena,
apostolorum apostola,
salutem nobis impetra.</p>

¹ testibus.

Vos quemque singulariter
omnesque precor pariter,
ut pro meis excessibus
oretis horis omnibus.

Omnes sancti apostoli
mei vos miseremini,
vestra sancta memoria
me collocet in gloria.

Vos mundi de tumultibus
elegit pius dominus,
qui meruistis cernere
dominum nostrum in corpore.

Vos estis mundi lumina
super solem lucentia,
per quos fulget ecclesia
ut sol et luna splendida.

Cum filio vos hominis
hunc mundum iudicabitis,
me per vos salvum peto
extremo in iudicio.

XIV.

Hort. an. CXXb: Thewrewk-c. 183—184. (Nyet. II. 317.) Próza fordítás.

De S. Maria Magdalena. An.

1. Gaude pia Magdalena,
spes salutis, vitae vena,
lapsorum fiducia.
Gaude dulcis advocata,
poenitendi forma data,
miseris propitia.

2. Gaude felix, deo grata,
cui dimissa sunt peccata
speciali gratia.
Gaude lotrix pedum Christi,
a quo tanta meruisti
amoris insignia.

3. Gaude primo digna frui
visu Redemptoris tui
surgentis in gloria.
Gaude, quae septenis horis
es ab antro vecta foris
ad caeli fastigia.

4. Gaude, quae nunc sublimaris
et cum Christo gloriaris
in caelesti curia.
Fac (et) nos sic poenitere,
ut post mortem lucis verae
sortiamur gaudia.

XV.

Hort. an. CXXIVb: Thewrewk-c. 125. (Nyet. II. 297.) Próza fordítás.

De S. Barbara virgine et martyre. An.

1. Ave martyr gloriosa,
Barbaraque generosa,
paradisi vernans rosa,
castitatis lilium.
Ave virgo pulchra tota,
charitatis fonte lota,
dulcis mitisque, devota,
vas virtutum omnium.

2. Ave criminis ignara,
sponsum audis voce clara:
Veni pulchra, veni chara,
veni, coronaberis!
Ave Barbara serena,
pulchra quasi luna plena,
singulari cantilena
sponsum agnum sequeris.

3. Ave Barbara beata,
 quae cum sponso praeparata
 nuptiarum ad optata
 transivisti gaudia.
 Ave fulgens margarita
 in corona Jesu sita;
 tam in morte, quam in vita
 sis nobis propitia.

XVI.

*Hort. an. CXLVIB: Thewrewk-c. 156—159. (Nyet. II. 307.)
 Pozsonyi-c. 37—38. (Nyet. XIII. 124.)*

Alia oratio ante communionem.

O dulcissime atque amantissime Domine Jesu Christe, quem nunc devote desidero suscipere, Tu scis infirmitatem meam et necessitatem, quam patior; in quantis malis et vicis iaceo; quam saepe sum gravatus, tentatus, turbatus et inquinatus. Pro remedio ad Te venio, pro consolatione et sublevamine Te deprecor. Ad omnia scientem loquor, cui manifesta sunt omnia interiora mea, et qui solus potes me perfecte consolari et adiuvere. Tu scis, quibus bonis indigeo prae omnibus, et quam pauper sum in virtutibus. Ecce sto ante Te gratiam postulans et misericordiam. Refice esurientem mendicum Tuum. Accende frigiditatem meam igne amoris Tui. Illumina caecitatem meam claritate praesentiae Tuae. Verte mihi omnia terrena in amaritudinem, omnia gravia et contraria in patientiam. Erige cor meum ad Te in caelum, et ne dimittas me vagari super terram. Tu solus mihi ex hoc dulcescas usque in saeculum, quia Tu solus cibus es et potus meus, amor meus et gaudium meum, dulcedo mea. Utinam me totaliter ex Tua praesentia accendas et comburas et in Te transmutes, ut unus Tecum efficiar spiritus per gratiam internae unionis et liquefactionem ardentis amoris. Ne patiaris me ieiunum et aridum a Te recedere, sed operare mecum misericorditer, sicut saepius operatus es cum sanctis Tuis mirabiliter. Quid mirum, si totus ex Te ignescerem et in meipso deficerem, quum Tu sis ignis semper ardens et nunquam deficiens; amor corda purificans et intellectum illuminans. Amen.

XVII.

*Hort. an. CXLVIIa: Gömöry-c. 74—78. (Nyet. XI. 321.) V. ö.
 Via Franciscana (Kempton 1751) 157. l. Or. S. Bonaventurae cím alatt.*

Alia oratio ante sacram communionem.

Ad mensam dulcissimi convivii tui, pie domine Jesu Christe, ego peccator de propriis meritis nihil praesumens, sed de tua confidens misericordia et bonitate accedere vereor et contremisco. Nam cor et corpus habeo multis criminibus maculatum; mentem et linguam non caute

custoditam. Ergo o pia deitas, o tremenda maiestas, ego miser inter angustias deprehensus, ad te fontem misericordiae recurro, ad te festino sanandus; sub tuam protectionem fugio, et quem iudicem sustinere nequeo, salvatorem habere suspiro. Tibi domine plagas meas ostendo, tibi verendum meam detego. Scio peccata mea multa et magna, pro quibus timeo. Spero in misericordias tuas, quarum non est numerus. Respice ergo in me oculis misericordiae tuae, pie domine Jesu Christe, rex aeternae, deus et homo, crucifixus propter hominem. Exaudi me sperantem in te, et miserere mei pleni miseriis et peccatis, tu qui in fonte miserationis nunquam manare cessas. Salve salutaris victima pro me et omni humano genere in patibulo crucis oblata. Salve nobilis et pretiosissime sanguis de vulneribus crucifixi domini mei Jesu Christi profluens et peccata totius mundi abluens. Recordare domine creaturae tuae, quam tuo sacro sanguine redemisti. Poenitet me peccasse, cupio emendare quod feci. Aufer ergo a me clementissime pater omnes iniquitates et peccata, ut purificatus mente et corpore digne degustare merear sancta sanctorum; et concede, ut sancta praelibatio corporis et sanguinis tui, quam ego indignus sumere intendo, sit peccatorum meorum remissio, sit delictorum perfecta purgatio, sit turpium cogitationum effugatio, bonorumque sensuum regeneratio, operumque tibi placentium salubris efficacia, animae quoque et corporis contra inimicorum meorum insidias firmissima tuitio. Amen.

XVIII.

Hort. an. CXLIXb: Gömör-y-c. 314—316. és alább még egyszer: 317—318. (Nyet. XI. 374. és 375.)

Alia oratio post sacram communionem ad Beatam Virginem.

O serenissima et inclyta virgo Maria, mater domini nostri Jesu Christi, regina caeli et terrae, quae eundem creatorem omnium creaturarum tuo sanctissimo utero digna fuisti portare; cuius idem veracissimum corpus et sanguinem ego indignus sumere praesumpsi: rogo te per virginalem humilitatem tuam, et per passionem et mortem eiusdem filii tui, ut ad ipsum pro me misero peccatore intercedere digneris, ut quicquid in eius sacrificio benedictissima ignoranter, negligenter vel acciderent omisi, tuis sanctissimis precibus mihi dignetur indulgere. Amen.

XIX.

Hort. an. CLIIa: Gömör-y-c. 151—152. (Nyet. XI. 340.) Thewrewk-c. 303. (Nyet. III. 352.) Lobkowitz-c. 251—2. (Nyet. XIV. 84.) és alább még egyszer: 264. (Nyet. XIV. 89.)

Alia oratio post elevationem, pro qua conceduntur ccc dies indulgentiarum a Johanne papa XXII.

Anima Christi sanctifica me, corpus Chr. salva me, sanguis Chr. inebria me, aqua lateris Chr. lava me, passio Chr. conforta me; o bone

Jesu exaudi me, intra vulnera tua absconde me, et ne permittas me separari a te; ab hoste maligno defende me, in hora mortis meae voca me, et iube me venire ad te, ut cum sanctis tuis laudem te in saecula saeculorum. Amen.

XX.

Hort. an. CLla: Gömör-c. 141—142. (Nyet. XI. 337.) Lobkowitz-c. 343—344. (Nyet. XIV. 117.) Thewrewk-c. 238—240. (Nyet. II. 231.)

Oratio immediate post elevationem dicenda, ad quam Innocentius papa VI. contulit plures indulgentias ad supplicationem Philippi regis Franciae.

Domine Jesu Christe, Fili Dei vivi, qui hanc sacratissimam carnem et hunc pretiosissimum sanguinem de gloriosissimo Virginis Mariae utero assumpsisti, et eundem sanguinem de sanctissimo latere Tuo in ara crucis pro salute nostra effudisti, et in illa gloriosa carne a mortuis resurrexisti, et ad caelos ascendisti, et iterum venturus es iudicare vivos et mortuos in eadem carne: libera nos per hoc sacratissimum corpus Tuum, quod modo in altari tractatur, ab omnibus immunditiis mentis et corporis, et ab universis malis et periculis praeteritis, praesentibus et futuris. Qui cum Deo Patre in unitate Spiritus Sancti vivis et regnas per omnia saecula saeculorum. Amen.

XXI.

Hort. an. CLVIIIb: Peer-c. 185—190. (Nyet. II. 78.) Thewrewk-c. 63—67. (Nyet. II. 281.) Czech-c. 168—173. (Nyet. XIV. 343.) Gömör-c. 152—156. (Nyet. XI. 340.) Teleki-c. 314—316. (Nyet. XII. 386.) V. ö. Irodalomtört. Közlem. VI. (1896) 500. 1. A Teleki-c. idézése nélkül.

Sequitur oratio S. Augustini a Spiritu Sancto, ut dicitur, sibi revelata. Deus propitius esto mihi peccatori et custodi me . . .

XXII.

Hort. an. CLIXa: Peer-c. 199—205. (Nyet. II. 80.) Kriza-c. 68—74. (Nyet. II. 369.) Gömör-c. 132—136. (Nyet. XI. 335.)

Oratio, quam S. Bernardinus confessor ordinis Minorum quotidie dicitur orasse.

O bone Jesu, o dulcis J., o J. fili Mariae virginis, plenus misericordia et veritate. O dulcis J., miserere mei secundum magnam misericordiam tuam. O benigne J., te deprecor per illum sanguinem tuum pretiosum, quem pro nobis miseris peccatoribus effundere dignatus es in ara crucis, ut abicias omnes iniquitates meas. Et ne despicias humiliter te petentem et hoc nomen tuum sanctissimum Jesus invocantem. Hoc

nomen Jesus nomen dulce est, hoc nomen J. nomen salutare est. Quid enim est Jesus nisi salvator? O bone J., qui me creasti et redemisti tuo proprio sanguine, ne permittas me damnari, quem ex nihilo creasti. O bone J., ne perdat me iniquitas mea, quem fecit omnipotens bonitas tua. O bone J., recognosce, quod tuum est in me, et absterge, quod alienum est a me. O bone J., miserere mei, dum tempus est miserendi; ne perdas me in tempore tui tremendi iudicii. O bone J., si merui miser peccator de vera tua iustitia poenam aeternam pro peccatis meis gravissimis, adhuc appello confisus de tua iustitia vera ad tuam misericordiam ineffabilem; utique misereberis mei ut pius pater et misericors dominus. O bone J., quae enim utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem aeternam? Non enim mortui laudabunt te, domine; neque omnes, qui descendunt in infernum. O misericordissime Jesu, miserere mei. O dulcissime J., libera me. O piissime Jesu, propitius esto mihi peccatori. O Jesu, admitte me miserum peccatorem inter numerum electorum tuorum. O Jesu, salus in te sperantium. O J., salus in te credentium, miserere mei. O Jesu, dulcis remissio omnium peccatorum meorum. O J., fili virginis Mariae, infunde in me gratiam tuam, sapientiam, charitatem, castitatem et humilitatem, ac in omnibus adversitatibus meis patientiam sanctam, ut possim te perfecte diligere et in te gloriari ac delectari in saecula saeculorum. Amen.

XXIII.

Hort. an. CLIXb: Peer-c. 181—184. (Nyet. II. 77.) Thewrewk-c. 246—249. (Nyet. II. 333.) Lobkowitz-c. 348—350. (Nyet. XIV. 119.)

Octo versus S. Bernardi.

Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte, nequando dicat inimicus meus: praevalui adversus eum.

In manus tuas commendo spiritum meum, redemisti me domine Deus veritatis.

Locutus sum in lingua mea: notum fac mihi Domine finem meum.

Et numerum dierum meorum quis est, ut sciam quid desit mihi.

Fac mecum signum in bonum, ut videant qui me oderunt et confundantur, quoniam tu Domine adiuvistis me et consolatus es me.

Dirupisti Domine vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis, et nomen domini invocabo.

Periit fuga a me, et non est qui requirat animam meam.

Clamavi ad te Domine, dixi: Tu es spes mea, portio mea in terra viventium.

KATONA LAJOS.

KAZINCZY FERENCZ JEGYZETEI.

(Második közlemény.)

Hont.

Báró Eötvös még 1822 itt úgy jelene-meg mint Commissarius (később ezen Vármegyének Fő-Ispáni Administratorának nevezte-ki az Udvar).

Felolvastatván a' Decretum Partitionis, elbontá a' Statutio eránt, 's a' katonákat valóban ki is állította. A' Status ezért a' maga Vice-Ispánja ellen annyira megneheztele, hogy ők többé ennek előlülése alatt tartandó Gyűlésre megjelenni nem akarának.

Ez a' Commissariusnak tudtára esvén, Apr. 14kén 1823 most már Cancell. Herczeg Koháry Ferencznek Administratora, személyesen praesideált. A' Karok éreztették vele méltatlan tetteit, vádolták hogy kötelességét nem érti, emlékeztették koronaöri méltóságára, 's oly nyersen hordották le, hogy e' szókra vala kénytelen fakadni: 38 esztendeje mióta hivaltalt viselek 's rajtam még illy szégyen nem történt. (Eggy valaki azt jegyzé-meg, hogy a' Kamara-Praessességéből is csúfosan hullott-ki.) De semmi, mondá, rám fér én reám minden, nem bánom akárki mit mond, csak az én jó királyom' kedvét megnyerhessem. — Ekkor a' Vádlok a' hűségtelen Magistratuálisoknak estek, 's oly tüzzel, hogy azok fejenként mind lemondottak hivatalaikról, 's az Admin. kénytelen vala egy szolgabírót és Esküdtet surrogálni, külömben a' Gyűlés nem tarthatott, 's megígérte a' Rknek, hogy Octoberben bizonyosan restaurálni fog.

Egy szbiró, midőn a' Rendek pirongatását tovább nem tűrheté, kimondá, hogy őket a' Kir. Commissarius Kufstein és Munkácsi raboskodással fenyegette. A' Kir. Commissarius ezt tagadni kezdé, de a' Magistratuálisok' egész teste felkölt, 's ugyan-azt vallák.

Végül Kazinczy a saját vármegyéjében történeteket jegyzi fel. Először is a megyei jegyzőkönyv adatait adja hű másolatban.

Lónyai Gábor Kir. biztos Zemplény Vármegyében 1823 Aug. 18d.

Nr 1210.

Megnyitván az Első AI-Ispán ezen Gyűlést, minekutána az Előlülői hely mellett lévő széket elfoglalta, de azt a' Megye' Rendéinek közönséges sürgetésekre elhagyni és a' rend szerint való Előlülői helyére menni köteleztetett volna: bemutatta a' legközelébb kinevezett Mélt. Kir. Biztos által (Lónyai Gábor)¹ hivatalához intézett Rendelését az ehhez mellé.

¹ Titulusait lásd a' következő lapon (Kazinczy jegyzete).

kezett kegyelmes Partitionális Decretummal együtt, melynek következtésül a' mostani Gyűlés' határnapját és tárgyát tartozó engedelmességgel széllyelküldött hirdető Leveleiben közönséggé tette; jelentvén egyszersmind, hogy Ő Nsga a' Kir. Commissárius, midőn épen a' Gyűlés előtt udvarlására lett volna, nyilván meghagyta, hogy a' midőn a' feljebb tisztelt kegl's paritionális Parancsolat ki leszen hirdetve, ugyan-azt adja azonnal tudtára Ő Nsgának.

1210¹/₄.

Annak nyomában felolvastatott Ő Cs. K. Felségének legfőbb tulajdon aláírása alatt folyó eszt. Június 7d. a' 8163. szám alatt költ legkegl'sebb parancsolatja, melly szerint Mélt. Vicsapi Báró Malonyai János Nepomuk Cs. K. Kamarás és a' Fő-Mélt. Udvari Magyar Cancellaria Referendarius és Nemes Zemplény Vgye Fő-Ispáni hivatal' Helytartója, a' katonai Újonczok' kiállítására és az Adónak Conv. pénzben leendő fizetésének kieszközlése végett kegl'sen kinevezett kir. Biztosi hivatalától lett feloldozása után, helyébe Mélt. Nagy-Lónyai és Vásáros-Naményi Lónyai Gábor Nemes Ungvár Vgye Fő-Ispánja és N. Beregh Vgye Fő-Ispáni hivatal' Helytartója Ő Nsga a' feljebb-irt végre ezen Megyébe Kir. Biztosnak legkegl'sebben kinevezetett; meghagyatván egyszersmind ezen Megye Rendeinek, hogy a' tisztelt kir. Biztos Ő Nsga eránt mindenkben tartozó engedelmességgel és tisztelettel viseltessenek.

1210²/₄.

Felolvastatott egyszersmind Mélt. Lónyai Gábor K. Biztos Ő Nsgának Megyénk Első AI-Ispánjához folyó eszt. Julius hava 26d. intézett kegyes Levele, mellybe a' feljebb tisztelt legkegl'sebb Parancsolatnak következtésül az előlülése alatt tartandó köz Gyűlésnek határnapját a' mai napra, úgymint folyó eszt. és holnap' 18d-ra azon hozzátétellel rendelni méltóztatott, hogy a' Gyűlésnek határnapja előtt két nappal Ujhelyben megjelenni, és a' Gyűlést megelőző napon a' kérdésben levő tárgyak eránt a' köz jónak könnyebb előmozdítása végett ezen Megyének Rendeivel tanácskozni kíván.

Mellyeknek ekképen lett előterjesztések és felolvastatások után közértelemmel kijelentették a' Megye' Rendei, hogy a' Mélt. Kir. Biztosnak előlülését a' kérdés alatt levő tárgyakra nézve egyáltalában törvényesnek el nem ismerhetvén, valamint Ő Nsgának ezen Gyűlésben leendő megjelenésében cselekvő részt venni nem akarnak: ugy annak meghívás nélkül leendő megjelenését is csak ollyformán kívánják tekinteni, mint az ezen Megye' részéről az e' folyó eszt. Május 22d. tartott Gyűlésből tett alázasat felírásra érkezett Kir. Válasz' parancsolt előterjesztését.

Egyéberánt az eml. tárgyaknak újabb vitatásokba nem is ereszkedvén, a' múlt köz Gyűlésbeli határozásnak minden pontjai ez úttal is megerősítettek.

Eggyzersmind hogy ezen Megye minden előre nem látható esetekre az egész haza előtt kimutassa azt, hogy a' kérdéses tárgyakra nézve a' törvény szoros rendelkezésétől ez úttal sem állott-el, meghatározatott, hogy a' Megyének ezen végzése Hazánk minden Vármegyéjével hiteles másban közöltessek.

A' Mélt. Kir. Biztos ezen köz Gyűlésben leendő megjelenésének esetére szükségesnek vélték azt is kinyilatkoztatni, hogy Ő Nsgát e' tárgyakban törvényes előlülőjüknek el nem ismerhetvén, előlülése alatt semmi tanácskozásokba ereszkedni nem akarnak; sőt ha Ő Nsga a' Kir. Biztos a' kglis. kir. Válasznak felolvasása után a' Megye' Rendeit továbbra tartóztatni szándékoznék, készebbek ezen Gyűlésből eggyről eggyig kimenni. Viszont pedig hahogy Ő Nsga a' kglis kir. Válasz kihirdetése után a' Gyűlésből kimenne, azon esetre az Első Al-Ispánnak törvényes előlülése alatt a' köz tanácskozást folytatni fogják.

Történt azonban, hogy minekutána Ő Nsga a' kir. Commissarius a' törvényes Előlülő alatt maga Ő Nsgának tudtával megnyitott Gyűlést a' még váratlan abba való belépése által a' folyamatban volt Protocollum' olvasása félbeszakasztatott, és ugyan ez miatt annak folytatása sürgettetett volna; az illy felette számos Gyülekezetben azon véletlen meglepést természetesen követő tolongás és zajongás között az Első Al-Ispán Ő Nsgának helyét általadni akaró minden készsége és törekedése mellett is a' fő helyhez azonnal nem férhetvén, némelly közelebb levők hallattára a' Sessiót széllyel oszlatottnak mondotta, és megfordulván szobájába visszatért.¹

Ő Nsgának ekképen lett véletlen eltávozásán a' Megye' Rendei nagyon megütköztek, és ha szinte a' Kir. Biztos Ő Nsgának előlülését tovább is törvényesnek nem tekintették; a' mennyiben még távolról sem ütne-ki oda értelme, hogy az e' folyó eszt. Pünkösöd hava 22d. tartott köz-Gyűlésből felküldött felírára érkezett, és a' Kir. Biztos által előadandó kglis kir. Válasz tartozó jobbágyi alázatossággal el ne fogadtassék és ki ne hirdettessék; ugyanazon szempontból a' Jegyző-könyvnek szokott módon lett meghíttelése után kiküldetett a' kir. Biztos Ő Nsgához a' Fő-Jegyző (Szirmay Ádám) a' fellyebb-valóknak tudtára leendő adása végett. A' mint is a' Fő-Jegyző azonnal ő Nsgához bemenvén, onnan nem sokára visszatért, és Ő Nsgának e' szóról szóra itt beiktatott izenetét kijelentette: »hogy Ő Nsga azon esetet szívbeli fájdalommal vévén, leginkább az miatt, hogy ez úttal Ő Cs. K. Felségének hatalma és kir. méltósága megsértettet, minekutána előlülői székéhez való hozzá-juthatásában megakadályoztatott, és e' miatt azon sessiót már széllyeloszlatottnak, kinyilatkoztatta, ebbe többé vissza, nem térhet, sem azt a' hónapi napra által nem lapolhatja.«

Ezen izenetére a' Mélt. Kir. Biztosnak közönségesen kinyilatkoztattott, hogy ezen Megyének Rendei tellyességgel el nem ismerik, sem azt, hogy Ő Nsga az előlülő székéhez való eljuthatásában megakadályoztatott volna, sem azt, a' minek nyilván ellene is mondanak, mintha ezen minden

¹ (Kazinczy jegyzete) lásd a' Jegyzéseket hátul.

szántszándék nélkül való véletlen történet által a Fels. Uralkodó Ház eránt való minden alkalmatossággal kibizonyított megtántoríthatatlan hűségek és jobbágyi alázatosságok mellett Ő Felségének mint legforróbban szeretett Fejedelmeknek törvényes hatalma és királyi méltósága megsértődhetett volna. A' dolog ezen helyheztesésében nem volt egyéb hátra, hanem hogy a' Megye Rendei ezen környülállást is ezen Jegyző-könyvbe beiktatván, ezen köz-Gyűlésből széllyel oszoljanak, avval a' kinyilatkoztatott belső meggyőződéssel, hogy ezen Megye Tisztviselőji valamint eddig hazafiúi kötelességeknek megfeleltek: úgy az előfordúlható, bár melly kedvetlen környülállások közt a' benne helyheztesett díszes bizodalomnak ezentúl is meg fognak felelni.

Majd erre *Magyarázatok*¹ czímmel Kazinczy a saját észrevételeit s megjegyzéseit közli, úgy mint alább olvasható.

Magyarázatok.

Mélt. Lonyai Gábor Ungvári Fő-Ispán és Bereghi Fő-Ispáni Helytartó 1823 Juniusban Commissáriusnak nevezetvén ezen kedvetlen dologban, Július' első napjaiban Bécsbe méne-fel, esedezni, hogy ez a' Biztosság adassék másnak; érzette, hogy az neki kedvetlenséget hoz. Puky István előtalálá Szerencs és Gesztely közt, 's kérte, hogy azt rázza-le magáról, 's előhozá neki például Báró Eötves Ignácot, kinek spanyol juhái hetven ölnyi hosszúságú istállójával és csúrével elégettettek, 's azzal ijesztette, hogy a' megbosszantott haza gyermekein is vindicalni fogja a' tettet, hogy valamely Nemes a' híd alól is rá lóhet. — Lónyai felment Bécsbe, 's kérte a' Felséget, hogy ez bizattassék másra; Ő Zemplényi Vice-Ispán volt, Zemplényi birtokos, itt neki sok rokonai vannak; általja őket megbántani; de kérése sikeretlen volt. Ugy mondják, hogy ez Lónyainak csak üres beszéde vala 's örült, hogy ezeket mondhatja, de hogy akarta hogy Biztosnak neveztetett, mert előre látta, hogy ez neki gazdagon meg fog jutalmaztatni. — Olasziban legalább Soós Pálnak azt beszéllte, hogy Excellenzzé téteti magát, de csak akkor, mikor azt taksa fizetés nélkül koldulhatja-ki, 's végre Ország-Bárójává, 's akkor osztán nyugalomban végzi napjait.

Úgy mondják, hogy Lónyai Kir. Biztosnak ezen Protestánsok által lakott Megyében épen azért neveztetett, mert maga is Protestáns volt, 's Fő-Curátora a' Miskolczi Superintendentiának és Pataki Collégiumnak. Biztak hozzá, mint declarált Udvarnokhoz, hogy a' maga felekezetét könnyen meg fogja nyerhetni.

Megjelene tehát Ujhelyben Aug. 16. d. későn estve. Én Consiliárius Első Vice Ispán Szemere István Urnak szobájában valék másokkal, midőn Lónyai, mintegy estveli 10 óraker megérkezett. Szemere elébe nem ment, sem senki azok között, kik a' Vgye házánál voltak. Mintegy félóra

¹ Ilyen, de sokkal rövidebb tudósítást küldött Guzmics Izidornak. Lásd fennebb idézett levelezésüket!

mulva azután Szemere maga, minden kísérők nélkül felment hozzá, 's csak hamar közzénk visszatért. Köszönt a' K. Commissarius, mondá, 's lejött volna közzénk, ha Commissarius nem volna. De holnap ebédre hív mindnyájunkat. — Elvégeznék, hogy mivel holnap még nem lesz Commissarius, nála ebédlünk.

A' Catholikusok elterjeszték a' hírt, hogy a' Protestáns K. Commissáriusnak mi Protestánsok mindent meg fogunk adni, 's Szemerét gyanúba vették, hogy vele titkon egyet ért, 's most nem fog úgy perorálni mint a' Cathol. Malonyay oldala mellett.

Aug. 17d. Vasárnap vala, 's templomba kelle menni. Fő Nótárius Szirmay reggel korán hozzám jött, 's kért, hogy ha majd Templomba megyek, vigyem őtet is; ő Lutheranus, 's nem tudja szokásinkat.

Én Consil. Szemerénél valék, 's midőn ez is akara menni, mentem hírt adni Szirmaynak. Akkor értem a grádics' elébe, mikor onnan Lónyai lelépett. »Bátyám Uram, nem jó templomba? illő, mert Confirmatio lesz.« — Megyek, Méltós. Úr, de Szirmay vár. — Lónyai egyedül ment; kísérve Secretarius és Huszárja által.

Midőn kijövénk a' templomból, a' kormányra termett Szemere egy lineában ment ugyan Lónyaival, de magát Lónyaitól minél távolyabbra félre vonván, hogy a' Nép lássa, ha ő Lónyaihoz hajlik e. A' ragyogó Lónyai grátziául vette, hogy én el nem vontam tőle magamat, mint Szemere. Kicsiny volt mellettem, és tele nyájasságokkal.

A' Mánások Vasárnap begyűltek, 's feléje sem menének Lónyai-nak, sőt szemünkre veték, hogy nála ebédlénk. Még ma nem Commissarius, feleletünk ez vala; meg kell nézni, holnap ott ebédlünk e.

Aug. 18d. hétfőn temérdek nép gyűlt-fel a' Gyűlés palotájába. Én az Udvar felé nyíló ablakban fogtam helyt, a' táblához nem férhetvén a' nagy sokaság miatt.

Lónyai csak várta, hogy hívják-meg, 's szobájának ajtaja mellől hallgatta a' lármás tanácskozást. Elúnván várni hogy meghívattassék, jött.

Azon pillantatban hogy a' palotába belépett, ezer száj ordítá felé ezeket: Haza-áruló! gazember! hunczfut! Caraffa, Ötvös! 's a' sikoltás annyira elsiketíté fülemet, hogy csak homályosan hallhatám a' vad sikoltozást.

Lónyai reszketve, sápadtan, félve ment a' bársony szék felé. —

Báró Wesselényi Miklós, a' Miklós és Cserei Heléna fija, háttal ült a' jövő Lónyai felé a' Mánások sora mellett; 's midőn Lónyai a' W. széke mellett akara a' bársony szék felé menni, W. mintha neki útát nyitna balra rántá székét, melyről fel nem költ, 's a' mint Lónyai a' szék jobbjá mellett nyílt útnak tarta, W. mintha rosszul tette volna előbbi félre rándulását, székét jobbra rántotta, 's ismét elrekesztette útját.

Lónyai végre a' bársony székhez közelite. Szemere helyt csinála neki; de fel nem kelve székéről, 's az üresen-álló bársony széket, ülve, jobbjával a' táblához vonta.

De itt Lónyai László, a' Consil. és Bereghi Vice-Ispán fija 's Bonis Sámuel veje, talpon állva útjába költ Lónyai-nak, 's ezt kiáltotta neki: *Ide az Urat nem eresztem.* — Lónyai Gábor ezt mondá neki: »Eressz,

Laczi!« — nem, felele ez. — Lónyai Gábor elosztatá a' Gyűlést, 's ment elsápadva mint a' holt, 's reszketve minden tetemében. — A' Caraffa, Ötves, hunczfut nevezetek kísérek.

Ebédén nála senki sem volt, 's az ebédet kiküldé az Ispótyálya. —

Akkor nap éjjel két Zemplényi Huszár nyargalván szekere előtt elment.

Ötet 1824 Május 8d. ez a' történet ölte-meg.

Mint vette ki Vallásinkat a' nap története felől, lásd a' követk. Articulusban.

Ez a' következő rész így hangzik:

Királyi Commissarius Lónyay Gábor Ungvári Fő Ispán és Beregi Administrator 's Cs. K. Kamarás' kikérdező Levele hozzám, 1824 Mártzius 18dikán azon 1823 Aug. 18d. Ujhelyben tartott Gyűlés felől, mellyben a' sokaság Ötet, a' mint a' Gyűlésbe bejött, hazaárulónak, gazembernek, hunczfutnak, Karafának, Ötves Ignácznak szidalmazta, Lónyai László pedig a' praesideáló székbe bé nem eresztette. Originale.

Spectabilis ac. Perillustris Domine Pr. Assessor,

Domine mihi singular. colendissime!

Ad effectum iteratorum Altissimorum Ordinum Decretum Commissionale cum cohaerentibus Punctis interrogatoriis fine depromendae Fassionis hicce sub ./. officiose advolvo. Ea est positiva dispositio receptorum per me Atissimorum Ordinum, ut usque adventum quoque termini praestituti, praesentandarum; aut transmittendarum Fassionum punctualissime observandi, medio Praesentium latoris Reversales super receptis Praesentibus mihi inomisse transmittantur.

Qui in reliquo Favoribus reclusus omni cum cultu maneo

Spectabilis D. Vestrae

Deregnő d 18 Marty 1824

Obligatissimus Servus

Gabriel Lónyay

Commissarius Regius.

(Kazinczy jegyzése: meghólt 1824 Május' 8d.)

Alul: Spt. D. Fr. Kazintzy.

A levélben említett és a kérdező pontokat tartalmazó irat Kazinczy másolata szerint a következő:

Spect. ac. Perill. Dn. Franc. Kazinczy de Eadem, Complurium Cott. Tab. Jud. e primarius Assessor, altissimo nomine Regio provocatur, ut ad fidem Deo et Suae Majestati Sacratiss. debitam fateatur:

1.) Quinam fuerint ante Gřalem Congregationem pro die 18^a Aug. Anni prox. elapsi 1823 in ICotta. Zemplin. praefixam seu in Conferentiis proxime Gřalem Congregationem praecedentibus diebus et ipsa die Congregationis mane habitis seu et secus sive e gremialibus sive extraneis

auctores: ne Commissarii Regii praesidium agnoscat, uti nempe eatenus et facto controveniat ac anticipatio quoque fiat. Quidnam hoc in puncto in antelatis conferentiis; per quos, et qualiter actum, propositum, et propugnatum sit?

2.) Ord. V. Comite in sessione sedem illam, ubi Ord. V. Comes sub altiori alterius praesidio sedere solent, occupante, quis, aut qui primum in signum anticipativae exclusionis praesidii Commissarii Regii proposuerint, proclamaverint, ut Ord. V. Comes ad meditullium Tabulae transeat, et taliter locum praesidiale occupet?

3.) Eodem V. Comite cum principio statim sessionis id declarante, quod Commissarius Regius per expressum eidem commiserit, ut quamprimum Bgm Mandatum paritionale publicatum fuerit, id eidem e vestigio notitiae reddat, per quid et per quos Ord. V. Comes ultra decursum unius horae in effectuanda hac Commissarii Regii dispositione impeditus sit? Imo.

4.) Ante ingressum Commissarii Regii in salam sessionalem in clusionem et praecoccupationem praesidii ejus et ipsius meriti publicandi Clementissimi Rescripti de eo deteriore actum est, ut relate ad objecta B. Rescripti praesidium Commissarii Regii per absolutum non agnoscat, una quoad meritum ipsum directe negativa determinatione G. Congregationis proxime adservatae, nempe Majalis, non exspectata publicatione publicandi Clementissimi Rescripti per expressum renovata, praemissa universis Regni Cottib. medio Correspondentialium Lfarum quo ocius communicentur, uti et in totalem functionis praesidialis praecoccupationem de eo quoque actum sit; ut sub praesidio Commissarii Regii in nullam rei pertractationem ingressus fiat; unde si Commissarius Regius publicato Rescripto rem inpertractationem sumere voluerit, sessio deseratur, Commissario vero egrediente continuetur. Qui fuerint auctores, propugnatores horum nisuum?

5.) Commissario Regis sessionem ingrediente, quis primum proclamavit: Non agnoscimus pro praeside; legatur protocollum! Clamore hoc: Non agnoscimus pro praeside, per totum illud tempus, quo Commissarius Regius sessioni interfuit, citra ullam remissionem continuato, quales et quorum aliae quoque acclamationes auditae fuerint? Quinam fuerint illi, qui supra et per mensam ex partibus inferioribus versus locum praesidiale in minaci situatione et constipata positione moveri incipiebant.

6.) Qui fuerint illi, qui Commissarium Regium in capessendo praesidio physice impederint?

7.) Sessione per Commissarium Regium pro soluta declarata, ac eodem e sala sessionis egrediente, quidnam initiatum circa non admissionem et non agnitionem praesidii quam et relate ad ulterino renovatam circa meritum objecti negativam intentionem, et per quos actum, propositum, propugnatumque sit?

8.) Die subsequa 19^a Aug. in confluxu apud Ord. V. Comitem habito, per quos et qualiter id violentari intensum sit, ut non obstante expressa inhibitione Commissarii Regii Correspondentiales Lfae ad Cottus dimittantur?

Series Fassionis super praemissis distinctim et in ordine relate ad singulum punctum, immediate post seriem praesentium ad has philyras inserenda, propria manu subscribenda, sigilloque munienda die 2ª Apr. a. c. horsum ad Deregnjó medio securissimi Expressi sub involucro et interius et exterius accuratissime obsigillato inomisse transmittenda, aut personaliter Commissioni Regime hic loci in termino praestituto praesentanda erit.

Sign. Deregnjó d. 18^a Mart. 1824

Gabriel Lonyay
Commissarius Regius.

E levélre Kazinczy a következőképen válaszolt:

Altissimo Jussui Regio per Illustr. Dn. Commissarium Regium in redditis mihi hodie gratiosis suis L^{ris} intimato subditali cum reverentia obsecuturus, fide et DEO et SUMMO *terrae Principi* debita testor, me 18^a Aug. anni praet. serius quam par erat, in palatium Congregationum intrasse, et cum per densissimam congregatorum catervam ad locum solitum pervadendi mihi impossibile fuerit, in extrema palatii parte duas inter fenestras constitisse; unde nec audiri quidnam praeter confusum clamorem, nec videri praeter terga aliorum potuit, ut brevi postea ex palatio exire debuerim, atque dum ibi morarer, tempus omne familiari sermone mihi absumptum sit. —

Conferentiis unica tantum vice interfui, neque hic in cubiculo conferentiae habitae, sed ob amicos a longiori tempore mihi non visos, in vicino. Hoc est omne id, quod in puritate conscientiae adfirmare sustineo. Széphalom, d 23tia Martii 1824 Franc. Kazinczy (L. S.)

DR. VISZOTA GYULA.

BR. WESSELÉNYI MIKLÓS LEVELEZÉSE ÍRÓBARÁTAIVAL.

(Második közlemény.)

4. Döbrentei Gábor levelei.

Budán, Martz. 13. d. 1828.

Édes Barátom.

Im itt kívánságod teljesítése általam az Akademia dolgában.

10-dikén dél után Gr. Dessewffy Józsefhez gyült minden Deputatus. Elintézésemre a fundatorokat egy külön Deputatiónak kellett volna meghívni, hogy Gr. Telekihez velünk jöjjenek. De Tudós Uraimék későn szállongoztak össze 's Gr. Széchenyi s Károlyi megleptek bennünket. Ekkor Gr. Dessewffy megköszöntötte őket 's megmondá mi volt célunk. Fejért némellyek megkérvén, hogy Gr. Telekinek ő legyen megköszöntője, készült. De készült Gr. Dessewffy is és nagyon vágyott elmondani a' mit feltett. Bartal, kérdezé ki leszsz az Orator? Kazinczy Gr. Dessewffyt kiáltá ki 's többen secundálák. Igen is tehát ő leve, de azért, hogy a'

püspök Horváth volt arra megkérve, Horvát nem jött fel. Ő már volt nála, mondá.

Vay Gr. Telekinek azt proponálá, hogy vigye-fel a' kiküldöttséget is Nádor Ispánynak. Megegyezés ebben 12-dikén reggel. Gr. Széchenyi kilovagol sárgáján a' Lókészítő intézethez Gr. Keglevichel. Széchenyi elereszkedik lován, a' ló megijed, félre ugrik, Széchenyi leesik, 's bal karján contusiót kap. Fekünni kell neki, pióczázzák, sokat szenved.

13-dikán reggeli 9 óraker Gr. Széchenyit kivéve, megirt bajáért, 's Gr. Károlyit, a' ki Gödöllőre ment volt-ki, a' kiküldöttség megjelenik a' Nádornál. Gr. Teleki deákul megszóllítja, a' Nádor úgy felel, tökéletes bizodalmat helyhezetteve olly Elötülöben, illy válogatott kiküldöttségben, a' mint mondá.

Ez nap az az ma, 5 óraker dél után a' kiküldöttség Gr. Széchenyi szállására ment megköszönteni a' 4 fundatot, a' kik nála *ex improviso* együtt valának. A' szólló Gr. Teleki Magyarul. Szépen. Gr. Széchenyi, bekötött karral, fájdalmas arczzal, lélekkel szívből felel. Lélekhez hatva.

Az ülések lesznek a' Curia szálájában. Mikor? Tán holnap után mikor Gr. Széchenyi már kijöhet.

12-dike délutáni tanácstartáshoz, Horvát István azt proponálá, hogy Gr. Czirákyhoz, Kopácsyhoz 's a' Primáshoz is menjen a' kiküldöttség. Gr. Dessewffy secundálta. Én azt mondám, nekünk csak a' 4 első fundator 's ha tiszteljük őket, tegyük megkülönböztetve, különben B. Mandellhez is kell mennünk. Mellém állva Kis János, B. Madnyánszky, 's a' dolog elmarada: Megyen a' ki akar külön, kiküldöttségképen nem.

A' Veto ellen 18czan lettünk.

Hogy kilegyen Actuarus? Négy közt van, a' mi mint mondák: Bartal, Kazinczy, Horvát, én. Bartal legyen felelém és sürgettem mindenkor. Gr. Teleki a' Protocollumot deákul akarja vitetni. Kisfaludy Sándor azt mondá, hogy ő inkább haza megy, de ezt csak tréfából.

Sup. Kis, Kisfaludy bevannak vezetve a' Casinóba.

NB. Horvát és Fejér, előttünk menének ma a' 4 fundatorhoz és nem veünk.

Anyád ö Nagysága kezét csókolom.

Döbrentei Gábor,

Budán, October 7dikén 1828.

Édes Kedves Barátom.

Kettős okból írom e' leveletem, barátságból 's Gr. Széchenyi ösztönzéséből.

Amaz akarja tudni, hogy 's mint vagy? mivel nem felelsz. Gondolom, Octóber első napja foglalt-el nagyon . . . felette vágyom tudni a' kimenetelt.

Ez arra kíván emlékeztetni általam is, hogy minél előbb Pestre felkészülnél 's a' telet ugyan csak ott töltenéd, mert azt mondá Gr. Széchenyi, nagy szükség lesz Rád, 's azt vallom én is. Széchenyi itt lesz november 10dikén, Pesten fogja tölteni Gr. Károlyi György is a' telet, mert a' mint mondá, »csak jó lessz az Akademia megindítása végett itt lennünk. Széchenyi pedig külön rám riaszta, hogy Téged minden

bizonynal felriasszalak, mert mind az Akademia, mind a' Casino mind a' főversenezés ügyének a' jövő télen még bizonyosabb még kiterjedet-
tebb karba kell jönni«. »Reméllem, szólla Széchenyi, hogy Wesselényi
nem fog vonakodni a' Direktorság elfogadásától, sőt buzgón dolgozik a'
miben majd kell.« Látod, hogy millyen kiméléssel jártam-el dolgomban
erre nézve. The last evening of his depart, he passed an hour at me
in my quarter, and declared his intentionis for the secretariat. His opinion
is entirely Yours and also for me.

Gr. Széchenyi Sept. 29diki éjtszakáján indult Czenkre.

Gr. Zichy Laczi Octob. 2dikán ment Horpácsra, 's Mária csak
egyedül itthonn, vissza 12—14dikén jó.

Gr. Hunyadi Bécsbe költözködött. Helyette szállására Gr. Erdődy
Sándor ment. Gr. Zichy Hanzí pedig a' Bécsi utzába. Gr. Zichy a'
Kamara Praeses ez előtt két héttel ment Oroszvárra, elmenetele után a'
Grófné senki látogatását se fogadta-el, házánál, hanem csak a' játék-
színbén este. Fel ment ő is tegnap férje után 's majd megy Bécsbe is
és marad tán Januarius végéig 1829, míg Gr. Hoyosné lebetegszik.

Széchenyi rám egy sereg comissiót bízott lejöveteléig.

Eddig bizonyosan kaptad a Lóverseny könyvek példányait.

Hozd-fel ugyan kérlek magaddal, Lettres sur l'Italie de Du Paty,
az irások módjáért akarom azon leveleket keresztül olvasni ujra.

A' Palatinus Bécsben. Mit hoz le, még n' tudjuk.

Az Országos Deputatiók e' hónap 20dikán megint együtt lesznek.

A Montanistica e' hónap végével végzi a' magáét, de Gr. Andrásy
György rég nincs itt. Sokat betegeskedett.

Anyád ő Nagys. kezét tisztelettel csókolom. Adieu, Kedves Meg-
mentőm, szeretett, tisztelt Barátom.

Mindenkori híved:

Döbrentei Gábor m. k.

Budán, Novemb. 14d. 1831.

Kedves barátom.

Mások közt, idő haladtával, összeütközések, barátságok szaka-
doznak fel, Te benned élve marad állhatatosságod e' nemes indulatban,
ugy, mint ifjabb korodban, gyengéden.

Nem is kapva 3 levelemét, melyekbe hogy mit irtam Kelemennek,
elmondottam, Te sürgetsz szívesen, holott Megmentőmet nekem kell vala
felhivnom. Csak ugyan akarám is már tenni.

Ha látlak rövid időre is e' beálló télen örvendeni fogok, hívni
azonban Anyád Ő N'gat juttatván eszembe, alig merlek, noha Gr. Széchenyi
is igen akará hogy én is sürgesselek. Ő ncheztel itt nem léteden. Én
eléadtam mi tartóztathat, midőn egyedül maradó 's koros Anyádra
tekintesz, ez elcsendesítette.

Nekem most elég dolgom 40 csomó levél szétküldözésével a'
tagokhoz, kik között Szirákon Október 22diki az összeirt magyar köny-
veket Gr. Telekivel felosztottuk, 's küldöm a' műszavak kisedése végett
a' nagy magyar szókönyvhez. Gr. Teleki tegnap előtt jött be: Nem

sokára elkeződnek heti üléseink. Gyült össze vagy 42féle referálni való. Nagy gyűlés ha lessz vagy Februarius vagy Martzius vége felé lessz. Igazgató Tanácsé Januarius első hetében 1832. Ekkor ha itt volnál, segitenéd úgy hiszem, Köteles helyébe mint erdélyi tag helyébe, de a' Mathesishez Bolyai kineveztetését. A' meghívást majd kapod. Tüzelnéd fel Gr. Kornis Misit, hogy ne lenne csak a listán Igazgató tag.

Gróf Zichy Lacziék feljöttek Tolnából. Marie hősileg viselte magát a' cholera ideje alatt, a' mint férje beszéllé a' casinóban, mellynek tagja leve.

Dónátné megint nálam járt. Ha Kazinczy képe nem kell, mondá, felcseréli Rákócziéval.

Majláth a' Personalis ki van nevezve Status Consiliariusnak Bécsbe. Helyébe vagy Mérei vagy Bartal lesz.

Helmeczi kis Miska ujsága indulóban van. Maga most Törtelen. Már beköltözködött pénztárnoki szállásába.

Tittel, Kazinczy halálát tudni fogod. Anyád Ö N'ga kezét tisztelttel csókolom. Téged Isten áldjon meg. Chi s'ajuta: Dio l'ajuta.

barátod

Döbrentei Gábor m. k.

Buda, decemb. 3d 1847.

Tisztelt Barátom,

Harmad nap mulva Neved napja van. És hogy az után, hamaráb megtudd, miként forog emlékezetem folyvást körüléd, ma irom meg előre minden jó kívánásomat, idvelésemet. Egyszersmind Nádor dalomat küldöm-meg, melyet Helmeczi barátunk Társalkodójában nyomata-le, én pedig külön 400 példányt, elküldözésre, mivel kívánák.

Érteni fogod belőle érzéseim tisztán ugy maradását, a' hogyan azok erdélyi életemben gyuladozának. Azokkal halok is meg. Piruljanak síromon túl is a' gazok, kik az irói marakodó nép között azért, mivel hivatalban vagyok, 's királyi tanácsossá után esés nélkül lettem, üldözöbe vévenek. Virtuti meae me involvo.

Örömdre lesz, ha meg tudod innen, hogy az erdélyi születésű Czélkuti Zulichnek Rómába harmadnappal ez előtt küldék foglalólul 50 darab aranyat, díjába Berzsényi emlékének, melyet a magyar királyi birodalom hölgyvilága készített cararai márványból, 's jöni fog Pestre a' Muzeumba. Még 300 pengő híja a' megkívántató összegnek, de csak bégyül, reméllem. Isten Veled. Emlékezeted pedig velem.

barátod:

Döbrentei Gábor m. k.

Méltóságos Báro Úr,

Boldogult Kazinczy Ferencnek literaturai vagy egyéb bizodalmas dolgokban barátjaihoz és másokhoz bocsátott magyar leveleit, mellyek irásában kiki megvallja jelességét, Özvegyének Gróf Török Zsófia Asszony-

nak megegyezésével, T. Guzmics Izidór és Dr. Schedel Ferencz társaságában kiadni szándékozván, én különösen Méltóságodat keresem-meg ezennel, valamint a' tisztelt urak ismét másokat kérnek-meg, méltóztatnék Kazinczynak minden levelét, mellyet tőle kapott 's nyilván megtarta, vagy ha másokhoz voltak is írva, de birtokában vannak vagy abba juthatnak, méltóztatnék akár az eredeti kéziratban, a' mi legkivánatosb volna, akár tiszta hív másolatban, minél előbb kezemhez küldeni. Az első esetben bizonyossá teszem a' Mélt. Báró Urat, hogy lemásolván azokat vagy kiszemelvén belőlük a' kiadhatandókat, ha kívánja, viszsza-szolgáltatom; a' második esetben igen igen ohajtanám, hogy nagyobb hitelesség végett azok valódiságát saját becses neve' aláírásával bizonyítani méltóztatnék. Akármellyik esetben, a' mi kihagyandónak ítéltetik, azt a' tisztelt birtokos és küldő, arra szolgáló jelül zárja-el (. .), másolatban pedig ki maradást mutató lineákkal hagyja-ki.

A' szóban lévő levelek hozzám küldésének eszközését, jövő Május végére kérvén, előre is hálául, kiadó társaim' nevében is, egy nyomtatványt ígérni bátorkodom.

Budán, februarius 23d. 1832.

Döbrentei Gábor m. k.

5. Bölöni Farkas Sándor levele.

Kedves Barátom!

A Sváb és Svábné 19-ik Mensis indultak el Bécsből, annyit tudok, de Kakasfalvi Uramnak nem irtak. Azt is irák nekem, hogy a Svábné elégedetlensége igen is kitetsző már is.

A Hitelt olvasád e már? Ha én a magyar Literatura Historiáját irnám, a Bévezetés után azt mondanám: »Osztán 1830ban kezdettek eredeti Magyar könyvek is kijőni, mert a Hitel etc.« Reméllem oly lelkedhez szólott neked is a Hitel, mint a mely magos lélekből folyva van. — Tíz példányt hozattam 's már elvan osztva, alig várom a köz vélekedést. Ha nekem módom volna, sok példányt szerte osztanák, hogy terjedjen, ez a nálunk még nem hallott, nem merészelt 's egészen új hang!

Angolul Május elején kezdek tanulni, 's 5 egész Hónapot csupán erre szántam. Már a Geographiakan, Statistikákan végig mentem, most a Francia nyelvvel bajlódom — és-és az oláh Papokkal?! Döbrenteitől a napokba kapék Levelét, készül a Lóversenyzés Actuariusságarol lemondani, Sajnálam, hogy a Lóversenyre fel nem mehetek, de az is pénzbe kerül 's nekem most ugyan kell takarékoskodnom!

Itt minden a régi Slendrián szerént van. Éljj boldogul.

tisztelő barátod
F. Sándor mk.

Kolosvár, 830. Apr. 5kén.

(Belül egy boríték, hátán: feladó Farkas Sándor.)

6. Fáy András levelei.

Igen tisztelt barátom!

Én hozzád bocsátott leveletem, mellékleteivel egygyütt Jósika Miklós kezébe küldém vala; sajnálom, hogy azt olly viszontagság érte. Im' újra küldöm neked az Életképek azon két számát, melly a' Nőnevelőnéket képző intézet iránti tervemet foglalja magában, és a' melly itten elég kedvezőleg fogadtatott, de a' mellyet a' két évnék mostohasága, sőt mondhatnám hazaszertei nyomora miatt sürgetni még nem tartottam alkalmasnak. Elvárom: kik lesznek a' jövő diaetán a' követek, 's tán addig is, mig diaetán kívül sikeresen megkísérhetném a' létesítést, értekezem néhány jelessel arról: ha nem lehetne-e, alkalom adtán magát a' népnevelésnél elő, diaetán pendíteni meg a' tárgyat? Noha ehhez csekély a' reményem; mert ezen tárgy azok közé tartozik inkább, mik társulati téren mozgalmak által inkább létesíthetők.

Küldöm neked legújabb politikai röpiratkámat is: *Összeállítások* czim alatt. Ez a' jelenkorban jelent volt meg, és mint hogy abban a' kivihetőséget kissé szemmel tartsam, azt okozá, hogy a' progressisták, noha programjokat nem is láttam, nevemet is dolgozó társaik közé sorozták. Holott a' progressistákkal csak cz egyben értek egyet, hogy magam is *sikert* ohajtok, és a' kivihető legjobbal, ideiglen a' Conto megelégszem, addig, mig a' többit kivívni több erő és alkalom nyílik. De ezen a' Conto kivívást csak úgy fogadom el, ha az, alkotmányos garantiakkal kellőleg ellátva létesülhet; holmi oktroyzott engedmények nekem nem kellene sem testemnek, sem lelkemnek. Küldöm más két cikkemet is: az ellenzék feladatáról és gr. Dessewffy Emilnek feleletére adott viszonfeleletemet. — A' magyar ellenzék concentrációja és irányadása iránt, úgy látszik egyetértenek velem a' többiek is, és e' végre, épen holnap 15 Martiusra, ellenzéki Gyűlés van hirdelve Pestre, mellyre igen számosan jelentek meg, a' haza minden megyéiből. Mi lesz a' következménye még nem tudni! Én keveset reménylek ezen gyűléstől; mert az ellenzéki concentrációnak, véleményem szerint, nem illy zajosan 's mintegy dobbal kellene történnie. Ezt inkább a' conservatívek mozgalma idézte elő. Vederemo!

A' jövő Országgyűlés, úgy hallok Novemberre van kitűzve. Kettőre vagyok bátor tégedet figyelmeztetni és alásan megkérni, hogy ezen Országgyűlésen befolyásod által elősegélmi méltóztassál, miben én is telhetően fáradozom: lör A' protestánsok belső rendezése és egyházi kormányása, csupa önkény és nyomor. Ennek fő oka az, hogy 1790 óta nincs Synodusunk 's ez sem nyert felső sanctiót. Kivánnám tehát, hogy törvény által határozottassék el, hogy a' protestánsok, periodice teszem 10—12 évenként, csupán a' helyet és időt jelentvén fel, királyi Commissarius nélkül, tarthassanak Synodust és hozhassák egyházi törvényeiket. E' nélkül scandalum egyházi kormányásunk. Sokat szállhatnék erről. Ezerek sinlenek most önkény alatt, e' miatt nincs közérdek, 's néhány egyén ragadja magához az egész hatalmat; nincs előhaladás még oskoláinkban is, mert

nincs képviselet, az intelligentiák kizáratvák, sat. Erről én irtam a' protest. egyházi lapban, és többen megigérték a' pártolást.

2or Horváth István meghalt. Emlékezni fogsz arra, hogy ő 2000 pfort. húzott az országtól, az 1832/36 diaeta rendelkezéséből. Igyekezünk édes barátom, ha lehet, ezen összeveget a' jövő diaetán, Vörösmarty Miska barátunk számára kieszközölni. Ha valaki, ő a' haza lelkes dalnoka, valóban megérdemli ezen köz halát, figyelmet. Én' némellyiknél megpendítém a' dolgot, 's van okom hinni, hogy ha te is, tekintélyeddel elősegítéd azt, menni fog. Elég arra, néhány lelkesebb követet megnyerni. —

Ide rekesztek 12 példányt *Óramutató* című könyvemből, mellyben az egyházi reformokat vitatgatom. Ezen könyvnek tett hatásával a' honban eléggé meg vagyok elégedve; mert történt is azóta valami, sok pedig, sőt majd minden czikke, discussio alatt áll. Kérlek: légy szíves ezeket a' lelkesebb protestans papok közt ajándokban szétosztani. Én' kivévén már pénzemet, azon mintegy 80 példányt, mi még meg van elosztásra szántam, hogy az eszmék és gondolkozás az egyházi dolgok felől, inkább terjedjen. És még egyet édes barátom, ha még meg nem untál. A' hazai első takarékpénztár, egy *kölcsönös Életbiztosító intézetet* állít fel 's léptet életbe 1848-ban. A' tervet én készítém, a' táblákat mathematicus fogja. Mint illik és szükséges a' haza különbféle részeit felszólítottam levelek által, halálózási adatok végett. Mik ezen adatok? látni fogod szétküldött leveleimnek ezen ide mellékelte egyik minta-példányából. Minthogy intézetünk alkalmasint Erdélyre is fog szólni, (mert miért menjenek fel e' részben is Bécsbe pénzeink?) igen igen kérlek azon szívessegre: irasd össze számomra, minthogy Erdélyt annyira nem ismerem, Erdélynek mintegy 20 különbféle tájéku helyeit: (városait, vagy faluit) hogy oda leveleket küldhessek az érintett halálózási adatok végett.

Irasd fel egyszersmind azon lelkesebb férfiak neveit, czimeit is, kik a' megnevezendő helyeken megkeresendőök lennének. E' végre a' papok a' legalkalmasabbak. Tétsd fel az utolsó postákat is. A' költséget mi visszük. Igen nagy jót tennél velünk, ha ezen jegyzéket, minél előbb csak lehet, kezemhez kaphatnám. Addig is Zsibón és Zilahon, tán feljegyeznék az adatokat az ottani Tiszt.(elendő) Urak, kiket kérj meg e' végre nevemben. —

Katika kisasszonyt, mindnyájan, kik ismerjük, szívfájdalommal bocsátjuk el. Ritka jó lélek. Adjon az ég minél több örömet neki élete pályáján, mert bizony megérdemli.

Te azonban édes barátom, cz előtt két évvel megigérted vóit, hogy legalább olykor pesti lakos leendesz. Áll e' még ezen idves feltétel lelked előtt? Adja az ég, hogy álljon. Tisztelőid, barátaid, teljes szívből örvendnének rajta. Igy jó Katikánkat is viszszyanernök.

Isten tartson meg friss egésségben, tartsa meg egész tisztelt családodat, szívből kívánja

Pest 14 Mart. 1847

tisztelő barátod
Fáy András mk.

Kedves barátom!

Távolban tőled örvendetes vólt nekünk minden hír, melyet felőled vettünk, kivált az, hogy szemed, egésséged javúl. Az Isten tartsa meg boruidban testi lelki erődet, 's vigasztaljon szebb jövendő' reményeivel! Én itthon azóta, mióta tőlünk elszakasztatál, egy Pest Megyében felállítandó Takarékpénztár iránt tervet készítettem. Pest Megye kegyes vala ezt elfogadni, 's létesítése iránt rendelkezseit megtenni. Mondhatom lelkeséggel fogadtatott az ügy, 's annyira haladt immár, hogy à 400 részvényre (száz pengő ftjával, melyet nem kell letenni soha, csak 10 évig kamatját fizetni az intézetnek) számolt menyiségből, már eddig 350 bejött 's nagy hihetőséggel rövid időn be jó a' többi is vagy még felesleg is; mi utóbbi ha történék, annál jótékonyabb fogna lenni az Intézet. Széchenyi, Andrássy, Teleky, Károlyi sat grófok, Deák Ferencz, Pázmándy, Kossuth, Wenkheim sat már részvényesek, 's a' nemes keblük' száma naponként nevededik. Megvallom édes Miklósom téged nem örömet hagy-nálak ki a' szép névsorból, téged emberbarátot, tűzben vízben ember mentőt; 's most midőn épen kezdem a' hirlapokban tudatni a' Közön-séggel a' részvényeseket, czélom vala nevedet is besorozni, semmit sem kételkedvén megegyezésed felől. Azonban megemlítvén Vachott Sándor barátom, hogy Gräfenbergben mulató testvérenek, kit kérlek tisztelj nevemmel, írni 's pénzt küldeni készül, jobbnak láttam téged soraimmal magadat instálni meg e' tárgybeli nemes lelkű határozatod iránt. Kérlek légy szives tudósítani egy pár sorral, ha időd 's kedved engedi. Óhajtnám nyomatott tervemet is megküldeni számodra, 's mihelyt tehetem, teszem.

Légy boldog édes barátom, vagy ha ez nem lehetnél, légy lélek-nyugodt. Ha hazádra, tisztelő barátidra emlékezel, emlékezzél rólam is, kit sem idő, sem köz el nem hűt forró tisztelésében szeretetében irántad.

Fáy.

7. B. Jósika Miklós levelei.

Maj. 30—839.

Kedves jó Druzsám!

Soraid megleptek 's megörvendeztettek egyszerre — róllad itt igen sokan és sokszor emlékezünk, 's mindnyájan szívünk-ből ohajtjuk, hogy graefenbergi mulatásodnak szemeidre nézve sikere legyen. — Nem tudom már kitől — de nem régiben hallottam, hogy hasonló esetben már egynek tökéletesen használt.

Én a' napokban indulok Erdélybe, nékem, mint a' kőmivesnek, nyárbon keresnem kell, hogy kitelelhessek, az út elég keserves lesz, mert itt folytonos esőzések vannak. Egésségem meg lehető — fiam' idősbike Miklós az ortelleriánál cadét önválasztásából.

Erdélyi mulatásomnak nagyobb részét, ha egyéb gondjaim engedik, egy új Regény írására fordítom, melynek tárgya és hőse VII-dik Zrinyi Miklós a' költő leend. — Az Adorianok, 's a' Csehek Magyarországon meg jelentek, a' censura egy szót sem törölt, egy példányt az utóbbi munkából számadra kézhez adtam. A' napokban egy vigjátékat adtam,

a' magyar játékszini igazgatóságnak által, melyet Gaál Józseffel ketten irtunk — neve az Ecsedi Tündér.

Kendeffyné tegnap előtt hagyta el Pestet — Bécsben van, de megírom, hogy köszönteted — 's nem kétlém ő is írni fog néked. Ugy szintén Barátidnak is megmondom, rólloki megemlékezésedet.

Élj szerencsésen 's légy meggyőződve, hogy azok közt kik tégedet szivek' telyességéből szeretnek és tisztelnek, második sem volt soha

barátod
Jósika Miklós.

30 Maj. 1839
Pest.

Debreczen Jun. 9-én 1844.

Kedves Barátom!

Nagy Lázártól, kivel Pesten találkoztam 's Kossuth Lajos barátunktól hallottam, hogy még mindig betegeskedel. Távol legyen tőlem olly férfiut tanácsolni, kinek tanácsával magam is nem egyszer éltem; de ugyszólván gyerek korunktól óta változatlan, hű barátságom hozzád megfajtat, hogy irántadi tiszta jó indulatom, 's azon igen természetes aggodalom, a' haza olly polgárának mint te egészségét veszélyeztetve, 's életét elkeserítve látni, 's hallgatni ott, hol talán egyszerű figyelmeztetésem használhat: — — lehetetlen. Miután az általad rendre megkísértett gyógyszerek eddigelé, óhajtott sikerrel nem működtek, legyen szabad tégedet egy olly férfura figyelmeztetni, ki egyénisége derék volta 's jelleme tisztasága által, nemcsak mint honunknak jelenben legszerencsésebb kitanult orvosa, hanem mint ember is közfigyelmet sőt tisztelgetet vivott ki magának. Ez, kedves barátom, a' *Rudnói pap*. E' férfi, egy-átalyában nem charlatan, hanem kitanult orvos és gyógyszeráros, egyszerű ember, 's ki minden haszonlesés nélkül, csupan szenvedélyből a' nemes tudomány iránt, 's jóindulatból, szazakat gyógyított 's gyógyit ki jelenben is a' legkétségbeesettebb betegségekből: minők: mellbéli vízkórság, aszkór, megrögzött régi szembajok, elavult 's elhanyagolt sebek 's fakadások, minden nemei az altesti bajoknak, régi syphilis, chronicus főfájások és sok mások, miket itt nehéz volna előszámlálni. Közel Rudnóhoz laknak a' Kosztolányiak; két órányira oda barátunk Balog Jancsi, kik mindnyájan, — ezt tudom — szerencséjeknek 's örömüknek tartanák tégedet tüzelőik körében tisztelni és ölelni.

Ez az, mire kedves kötelességemnek tartottam legrégebbs barátim' egyikét, mindenesetre pedig a' legtiszteltebbet figyelmeztetni. Adja Isten, ki téged a' hazának adott, hogy egyszerű figyelmeztetésem legyen segélyül, hogy mindnyájunkra azon örömnap derüljön fel tégedet épen 's egészen láthatni.

Bocsánat, hogy nem magam írok. Igen el vagyok itt foglalva 's szemeim a' sok írást nem engedik. Alig hiszem, hogy e' hold 20-ig innen szabadulhassak. Isten veled!

Barátod
Jósika Miklós.

(Idegen kézzel.)

Szabolcs nov: 12-én 1844.

Kedves Druzsám!

Hét napi utazás után, 's miután többet gyalogoltam mint kocsiztam, földöltem, kocsimat összetörtem, megakadtam 's Gencs alatt, még a' te hamuzsirodát vivő 'sibói embereid is segítettek a' sárból kivonatni, megérkeztem ide.

Négy-öt napot akarok itt mulatni, 's miután Isten rá segít, hogy e' vidéktől 's emberektől szabadulhassak, Pestre megyek, honnan azonnal tudositani foglak.

Nagy Károlyban Károlyi György lovait megnéztem, a' Redrower igen szép állat, de lábain igen roszul áll. Az uj félvér mén Rufus gyönyörűséges szép állat, igen nagy 's csupa tűz; nagyon szeretnék egy kanczát alája küldeni. A többi lovak közt két 3 éves sárga csikó 's két televér barna hámos ló tetszett nekem leginkább. Sajnálom, hogy a' ménesmesterrel nem találkozhattam, gondolom nem is volt otthon; mulatnom pedig sokáig nem lehetett.

Most édes druzsám olly tárgyra térek, melly engemet igen közel érdekel, 's mellynek tárgyalására leginkább saját barátságos fölszólításod határozott el.

Igazad van barátom, hogy az, kinek egyénisége bárminő pályán a' hon közéletbe foly be, és annak ha kis mértékben is tényezői közé tartozik; — nem lehet kellemetlenebb körülmények közt élni, mintha kitűzött czélja megközelítésében, részint: életsulyok által, részint anyagi nyűglédések következtében minduntalan föltartóztatva látja magát.

Életutaimon két illy óriással küzdöm én: az egyiket csak az Isten győzheti le; a' másikat, melly kissebb, 's inkább gazdaságomat 's anyagi érdekeimet veti minduntalan akadályul haladásomra, — ügyekezet, jó embereim tanácsa, és saját lelki erőm biztosan hiszem le fogják győzni.

Magamon kívül barátom csak egy van, ki elég jó indulatu volt engemet nyílt közlésére ügyeimnek felszólítani: 's ez te vagy édes druzsám.

Józanon e' részben tőled csak annyit szabad kérnem és remélnem, a' mit egy, illy ügyekben nálamnál sokkal tapasztaltabb és jártosabb barátnak átlátásától, figyelmeztetésitől, a' mennyiben ezt, legkissebb hátramaradása nélkül teheti — várhatok: mert, ab amicis justa sunt petenda. Azonban ugy hiszem, hogy ha körülményeimmel megismertetek, annyi értelmes embereid lévén, 's mivel Szurdok határos 'Sibóval, nem leend olly igen nehéz, ott több jövedelem forrásokat fölfedezni, mellyek eddig használatlanul heverték. Ugy szintén azt is hiszem, hogy jövedelemem kezelésében is, 's abban, hogy igen mérséklett szükségeim fedezésére, ne legyek kénytelen természetményeimet, mint eddig igen sokszor történt, olcsón elvesztegetni, — lehet módot találni.

Engedd tehát kedves barátom, hogy tégedet ezennel egész jelen állásommal megismertesselek.

Birtokaim ezek:

1. Birom a Branyicskai jószág $\frac{1}{4}$ -ét.

Ez tizenkét faluból állván, mindezekben $\frac{1}{4}$ az enyém.

Szántó-földje nem sok van, de vannak igen szép szőlői, lehet sok szilvát szedni, 's mivel a' Maros a' kertem alatt foly, 's már egy időben 18 nagy hajóval kereskedést űztem is, e' jószágban nagy képesség létezik a' jövedelem szaporítására. A' bányavárosok közel esvén, ugy szintén Déva, Szászváros, Dobra, az ottani igen jó utakon mindent könnyen pénzzé lehet tenni. — A' jószág nekem csupán a' gazdaságból hat—hét ezer vált. forint jövedelmet is hozott, a' mostani tisztt 4500 vált. frt fixumot ígér érette, mint adminisztratiót nem mint arendát. — Ha haszonbérbe akarom adni, károsnak hinném 5000 vagy 6000 v. frt alól tenni ezt.

2. A második birtokomat Szurdokot, alkalmasint ismered; azonban áttekintés végett álljanak itt annak részletei:

a) Szurdok egész falu, felosztott határral: hol körül-belől 800 véka ösztit lehet elvetni, ezenkívül majdnem annyi tavaszít, a' törökbuzát ide nem számítva. — Törökbuzát 250 vékát lehet vettetni, ezen kívül van három malomkövc, egy fűrész malma, két korcsmája 's egy pálinka főzője.

b) Tótszállás egész falu, felosztott határral, mellynek jövedelmét egyre másra 3000 v. frtra lehet tenni. Mivel ez a' határosztály után tüstént haszonbérbe adatott, mostani részleteivel nem vagyok nagyon ismeretes, de tudom, hogy sok szép és jó szántó földjei vannak, van egy jó szőlő, egy két kövü malom és három korcsma.

c) A' broszkai purum praedium, hol pálinka ház és hamuzsir huta van, de rosz állapotban, ugy szintén igen szép földjei, kaszálói, 's nagy erdeje. — Már egyszer 3000 váltó frt arendát ígértek érette.

d) A' Luncseni purum praedium. Itt van a' legszebb erdő, szép török buza földek a' Szamos terén, számos legelők s egy korcsma. — Ígértek érette arendát 1500 v. frtot.

e) A' Tyestyorai purum praedium, ez sokkal kissebb a' többinél, kaszálóval erdővel legelővel.

f) Galgo, két antiqua hiján purum falu. De Rhédei Ádám gróf a' két antiquat vagy huszonhat emberrel megnépesítette. Miért is nagyon jól volna itt határosztályt kezdeni, de Rhédeit rá nem lehet semmikép venni. — Itt van legnagyobb szőlőm három szakaszban és igen jó borral. Egy három kerekü malmom, mellyért a' haszonbér még addig nem volt soha kevesebb 1000 váltó frtnál. Az egész jószágért 2500 v. frtot ígérnek már, 's most is mintegy annyiba van haszonbérbe, de ennél többet ér, van egy korcsmája is.

g) Nagy Kristolcz roppant nagy de osztatlan határral. $\frac{2}{3}$ -da a' falunak az enyém, van igen sok de pusztuló félben lévő erdeje; kevés és rosz szántó földje, van egy korcsmája. — Juh legeltetésre igen alkalmas, 's határat felosztathatnám majdnem annyi földet nyernék mint Szurdokon; de ebben, bár rég óta fáradozom az $\frac{1}{3}$ rész possesorai miatt czélt nem érhettem. Ezen egész, majdnem legnagyobb határom jövedelmét alig merem 500 v. frtra tenni, bár juhakkal 's marhákkal instruálva s fölösztva 10—12.000 frt behozhatna.

h) Kis Kristolcz fél falu, semmi allodium.

i) Szolona fél falu, semmi allodium. E' két utobbiban határosztályt akarok behozni, 's mivel főleg a' Szolonai határ igen jó 's a' compos-

semmi ellenkezőnek, reméllem haszonnal és sikerrel. Mind a' kettőnek egy egy korcsmája, 's Kis Kristolcznak egy malma.

b) Tormapatak fél falu, a' lehető legrosszabb határral minden allodium nélkül.

l) Ezen kívül van Kendermezőn négy ember, Buzamezőn egy, Konkolyfalván egy, minden allodium nélkül.

A' szurdoki jószághoz tavaly megvettem Biró Miklósnénak muncseli rész jószágát. Valamivel több fél falunál. Van benne egy korcsma, pálinka főző, szállója meg terem 400 veder bort. Határa kevés és rozsz. — Ez a' bölcs szerzemény nem hogy jövedelmet hozna, hanem még pénzembe kerül. 2000 frt kelletvén érente évenként fizetni, azt többel felinél pótolom. Ezen azonban lehet segíteni, ha a' Cserei maradékai közül valaki kiváltaná, mert a' zálog summa összesen 10.000 vált. frt 's annyit e birtokocská csak ugyan megér.

Miután birtokaimat láttad, adósságaimmal is megismertetlek. Ezek a következők:

	Váltó	
	Rf.	xr.
1. Generalis Rakovszkinénál		
a) Az első contractus két, szept. 15-én 835-be 200 darab császári aranyokról és 3000 váltó frtokról ötezer-haromszáz harminczhárom frt husz xr.	5.333	20
Ennek interesse 12-ös — 636 v. frt.		
b) A második contractus két decz. 18-án 840-be 4000 ezüst frt	10.000	—
Ennek kamatja 10-es — ezer frt.		
2. Babianus fundus	10.000	—
3. Studiorum fundus	3.333	20
4. Babianus	2.000	—
5. Metalurgicus fundus	1.125	—
6. Babianus a' 1-a Jan. 842.	5.000	—
7. Studiorum a' 1-a Jnn. 842.	5.000	—
8. Babianus a 25 a' Jan. 844.	2.500	—
9. Studiorum a 25-a Jan. 844.	2.500	—
10. Décsi allodialis cassa	5.000	—
11. Doctor Bod Elekné	4.000	—

Mind ezeknek kamatját a' branyiskai jószág fizette eddig és mindig fizetheti is, sőt a' tőkéből is rohama le.

Ezen adósságokhoz járul minden tőled vett lovak árra, úgy szintén egy lónak árra, mellyet Kelementől vettem, 's mikről a' kötelezvények kezeid közt vannak.

Tavaly semmi jövedelem nem lévén, egész egy évi magam kölcséget kölcsönözni kelletvén Kristof siboí örménynek és Oriáninak összesen mintegy 7800 frttal tartozom, de minek több negyed részinél hírem nélkül tett contok és uzsorából szaporodott.

Mindezeknek elenyésztetésére a' következőket határoztam.

1. A' branyiskai egész jövedelemem folytonosan.
2. Azon 27.000 v. frtból körül belül, mellyeket a' Csobánczi egyesség utján kaphatni reméllek, — 20.000 v. frt.
3. Minden pénzt, mi a' magam' 's gyermekeim elkerülhetetlen szükségseink fedezésén túl fenn marad.
4. A' már megnyert 's elbékélt Brudern Haller-féle pör következtében még részemre eső 6,000 v. frt.
5. Ha sikerül a' Szabolcsi javak dolgát elintézni, mivel kevesebbet 50,000 pengő frtnál elbékéllés utján alig kapok, abból 10,000 pengő forintot.

6. Ugy szintén idővel a' ménes egész jövedelmét. Jóságaimnak 's adósságaimnak mostani kezelése — 's költségeim következnek — mellyek itt pontonként láthatók.

1. Szurdokot, Soionát, Kis Kristolczot, Tormapatakát, Muncselt 's a' Kendermezei, buzamezei, és konkolyfalvi részeket magam adminisztráltatom.

2. Branyicskát szintén magam adminisztráltatom.

3. A' Szurdoki jóság többi része Mezei Lászlónál van haszonbérbe 8,500 v. frtba.

A fundus instructus csekély.

A' ménes áll: azokból a' lovakból, mellyeket tőled vettem, 's még néhány iminnen amonnan összeszedettedből, s ezek szaporításából, — most apró nagy 35 van 's ezek közt 6 televér.

Marha van: 40 darab mindenestől.

Sertés van 18 hízón kívül még 65 darab.

Mindex a' mint látod csak kezdet és igen kevés.

Gyermekeim költsége — 9000 frt — ezt a Mezei árendája fődí — 1000 frt hijján, mivel 500 frt előre nem látott esetekre kell fölhagynom.

Az adósságok kamatait Branyicska középszerű években is fedheti — 's még jobban tenné azt — ha 6000 v. frt haszonbért kapnék érte.

Magam ritka évben költök el többet 9000 v. frtnál, de mivel ennek kicsinálására többnyire olcsón kell holmit elvesztegetnem, majd kétszer annyit érő gabonámba kerül.

A' mi nekem sietve kell, az évenként 6,000 v. frt, melly összegre akkor van szükségem, mikor Pestre megyek, octoberben. — E részben évek óta már azon töröm eszemet: *ha nem nyithatnék-e valami úton módon magamnak Pesten 6 vagy 7000 v. frtíg hilett,* — úgy hogy ezen összeget azután septemberben törvényes kamatjával visszatérítem. A' félévi kamat vagy egy évi kamat sem menne annyira, sőt fél annyira sem, mint a' mennyiben most nekem ezen összeg kerül. De annyira járatlan vagyok az illy dolgokban, hogy nem tudtam mikép vihessem ki.

Most mindenképen azon vagyok, hogy a' sibói örmény és Oriani pénzt sz: György napig kicsinálhassam, ezektől szabadulva, — a' mit reméllek — mindjárt könnyebben lélekzelnék.

Itt van mindaz mit jelen helyzetemről mondhatok 's ehez csak azt teszem: hogy irodalmi s egyéb viszonyaim végett 6. holdnapot kell Pesten töltenem évenként, 6. holdnapig pedig jóságaimban lehetek; — 's hogy a' Mezey haszonbére két év mulva decemberben 1846-ban kitelik; — költségeimet pedig kevesebbre nem szoríthatom, mivel már a' lehető legkevesebbre szorítottam, 's jó lélekkel elmondhatom, hogy magamtól a' lehető legtöbbet már megtagadtam.

Vannak nekem: Egyesületi és peres költségeim is, de ezeket irói jövedelemem nem csak bővön fõdi, hanem többnyire még marad is. De az íráshoz nyugodt lélek kell, 's ha Isten rá segít, hogy meglehetősen birtokom, 's valóban kevés szükségeim mellett, ezen mindennapi gondok szünjenek, akkor azt hiszem irói jövedelemem — erdélyiesen szólván — nevezetes öszvegre fog menni: mert egészen nyugodt kedélyel, 's kedvencz pályámon haladva 10—12,000 v. frtig irhatnék nem nagy megérõltetéssel.

Ha mindezek után valami még homályos előtted, kérlek ird meg nekem: Igy egyszerre nehéz egy öntetben elé adni holmit, 's én minden holmit fölvilágosíthatok, mert dolgaimat igen jól tudom. — *Itt igen ingerült kedélyem.*

Isten áldjon édes druzsám, utóbbi barátságodat újra szívesen köszönöm, 's szavamnak állani fogok, — Pesten a' reám bizottakban személyesen eljárók, 's akármilyen végezni valód van Pesten kérlek bízd csak réám, válaszdaddal pedig minél előbb örvendeztesd meg. (*Innen a sajtát kezével.*) Hú barátod
Jósika Miklós.

U. I. Innen 16-án a' holdnak indulok 's így 21-én reméllem Pesten leendek.

Egy pár ujságot hallottam: Itt azt beszélék — hogy Zóltán János szabolcsi első alispány — administrator lett Szathmárban — Wenkheim Béla pedig Biharban.

Pest télhó január 27-én 1845.

Kedves Druzsám!

Kérlek tekintsd e levelet mint az előbbi folytatását 's mellyet újra fog egy ma befejezésül követni.

Szőnyi Urral egy hét óta parlamentirozom: ma a' holdnapi nap delét tűzte ki találkozásul, remélem ott az ajánlott nevelõt is találhatni.

Mielõtt utóbbi leveledre visszatérnék, kívánságodat hiszem teljesíteni, ha itteni barátidról ismerõidről 's a' most uralkodó szellemről írok neked.

A' mi a' társadalmi életet illeti, ez, szintolly aluszékony Pesten, mint a' minõ élénk Budán, hol vigalom, 's estély egymást érik 's hová Pestrõl is nagy számmal járnak; nem mondom járunk, mert én még nem valék Budán. Pesten a' hány salon nyitva van, mindegyikben voltam, a' társalgás a régi. Legkellemesbnek találom a' Batthyányi Lajos és Orczy György házaikat. — Szechényi István egészséges de megöregedett; buskomoly 's régi szeszélye jó részt lejobb hagyott. Neje a' régi

derék kedves házi nő, de butorai együtt nem lévén még, csak a' jövő héten fogadhat látogatókat. Széchenyi, Keglevits Gábor, Battyáni Lajos, Teleki Laczi, Descöfi Emil, 's kit legelőbb kellende neveznem: Kossuth folytonos mozgásban vagy inkább ülésben vannak; mert majd minden nap vannak üléseik. Mind ezek közt az ülések közt legfontosabbak a' gyáregylet ülései, 's a' legsületlenebbek a' tudóstársaságéi, melly utóbbiakban nekem is szerencsém van mint tudósnak hallgatni ha Istenől jó. A' nemzeti cassinoból valóságos kávéház lett 's tagjai naponként szaporodnak, kik közt fájdalom egy pár uzsorás és csaló 's néhány könyv, pápaszem, tolkés és kestyű csenók is találtnak; ugy hogy néhányan már azon eszmére jövének, valahol egy fiók casinocskát alapítani.

Arra vonatkozva mit leveledben a' védegyetről irsz, sajnálkozva mondhatom neked: hogy itt nem csak a' védegyelet, mindenkép fontos kérdése hanem majd minden a' kasztok kérdésének gyűlöletes mezejére vonatik, s' a' magnas gyűlölés soha sem volt olly nagy mint épen most. Én ezt igen veszedelmes taktikának tartom; mert minden kevesebbé önálló ember, 's ki népszerűségét nagyon félti, azonnal kifog vagy nyerges cserél. — Egy példát: Darab idő óta a' casino páholyába egy unalmas comité fészkelte be magát, 's a' viláért sem azért, mintha itt valami kasztokról lenne szó, mert minden kasztokból emberek járnak oda, — hanem csupán az ott terjedő unalom miatt, többen 's ezek közt a legliberálisabb emberek, még maga Rádai Gida is, változást akaránk ebbe a' páholy dolgába tenni: azt hittük, hogy ha mindenki földszinti jegyet vált 's a'val megy a' páholyba legalább a' habituék száma gyérül és szükség esetébe más ember is kap ott helyet. — Többen megegyeztünk abban; hogy ez iránt indítványt teendünk. — De a' páholy-párt megelőzőtt, a' kérdést a' kasztok mezejére vonta, 's a' nélkül hogy csak egy hang hallatszana ellenök annyira montirozták magokat, annyira kikeltek a' páholy ellenségei ellen, mikép lehetlen volt e' részben valami kis felvilágosítást nem adni.

Én szólaltam fel tehát azon hiszemben, hogy a' többiek sem hagynak sárban. Mondtam: hogy itt a' viláért sincsen kasztok' érdekéről szó; hogy minden illyen közösen használt páholyokba végre egy stereotyp, az az mindig egyszínű társaság szokta magát végre megalapítani, 's hogy onnan történik aztán, hogy ha ritkábban megjelenő vendég érkezik, annak hosszú képeket csinálnak 's hogy az soha helyet nem talál; végre mondtam, hogy csak az az oka, hogy a' társaság csak kevés tagjaitól élvezhető páholy némellyeknek nem tetszik; főleg most midőn annak árát 1400 p. forintra emelték, melly áron három más páholyt is lehetne tartani. Képzelheted millyen kapóra estem ezeknek az uraknak 's millyen szépen sárba hagytak a' többiek mind. Némellyek a' stereotyp kifejezést vették rosz néven: annak olly értelmet adván, minőt mióta a' világ áll, e' szónak senki sem adott. Mondák t.i: hogy a' stereotyp nyomtatás apró betűkből állván, én aprószeres társaságot értetem rajta. — Eszembe juttatta e' történetke a' bécsi fiakert, ki, miután pajtásai minden kigondolható gorombaságot mondtak neki, ő mindazt eltúrte, mig végre egyik nem tudván már mit mondjan neki felkiáltott:

Te — te — Cicero! — mire oly tüzbe jött hogy mindjárt agyba főbe verte a' másikat.

A' védegyelet itt terjed, de az ingerültség nagy részben lecsilapult már s' a' mint hallom több vállalkozó tett már lépéseket új gyárok felállítására: 's ezek közt házi gazdám Malvieux Vilmos úr is. A' *Honi* feliratot is mindenféle láthatni még a' virágárusne is 's a' virslisek is használják már; a' magyaros öltözet pedig a' táncvígalmakban nem ritkaság.

Én azt hiszem kedves druzsám, hogy megjelenésed itt Pesten igen kellemetes volna sokaknak, 's főleg ha egy férfiú salont nyitnál, miben itt nagy fogyatkozás van, ritkán lennél vidító társaság nélkül. Az erdélyi hírlapba lenyomott cikked épen a' pro-pos jött 's egy átaljában nincsen elkésvé 's e' mellett közméltánylást nyert, 's más színű lap is egész terjedelmében lenyomata.

Nem hiheted, milly nagy a' népszerűség mellyben vagy, 's millyen mohón olvassák minden sorodat.

Megvallom igen ohajtanám ha kasztokról, 's arról a' sületlen mág-nás gyűlésről is írnál valamit, mert mikor már egy Jósika Miklós ezen oktondi rang-korság gyanujába jó azért, hogy egy unalmas társaságot, unalmasnak nevez, — az már csak ugyan furcsa; s a te szavad igen sokat tenne.

Még Kossuthról írok neked pár sort: Kossuthnak jelentősége az utóbbi időkben növekedett. Alig hiszek ministert, kinek előszobája oly folytonosan tele volna mindenféle emberekkel, mint az övé. — Ezek a' kereskedők, vállalkozók, különböző egyletek ügyvivői egymásnak adják a' kezöket nála, 's én azt hiszem, hogy Kossuth soha még illy közvetlen befolyással nem birt, 's illy fényes jelentőségű állásban nem volt — helyes tactika volt-e tehát, az érdeklettekől, tőle a' Pesti Hírlapot elvenni, az iránt azt hiszem ök magok is már tisztába vannak.

Pest épül és szépül: az új épület körüli sétahely a' mint mondják igen szép terv szerént készülend; minek az illy sokat járó ember mint én természetesen csak örülhet.

Jan. 28-án 1845.

Kedves Barátom!

Épen folytatni akarám leveletem, midőn jan. 23-án költ utóbbi soraidat vettem, mellyeknek komoly iránya szükségessé teszi, hogy soraidra bővebben kiterjedjek.

Bennem kedves barátom igen kevés, sőt bátran állithatom, legkissebb könnyelműség nincsen; — ez az oka, hogy évek óta már igaz, szivből eredt vidámságot rajtam senki észre nem vehetett. Ez az oka, hogy évek óta már dolgaimat sokkal rosszabbul hittem állani, mint talán valóban állottak, és most is nem hogy a' papiroson írt számítá-soknak hinnék, vagy azokra támaszkodnék, — azoktól inkább félek és rettegek, 's elmondhatom, hogy főleg az utóbbi időkben, leginkább pedig a' tavalyi év után, mellyben költségeim szaporodtak, jövedelmem pedig szinte semmi sem volt, — egy egészen nyugodt pillanatom sem volt.

Gyermekeim költségei 's nyugalma birt arra, hogy Mezeinek adjam árendába egy részét jószágomnak. Az a' sok pénz, mibe gyermekeim lovai kerültek, láttatá velem jónak ménest állítani: *mit megvallom, most is hasznosnak látok*. Ez birt a' határosztályokra, a' szurdoki vásár kérésére. — Ez birt végre arra, hogy számtalan olly élvekről lemondjak, mellyeket részint korom, részint egészségem, leginkább pedig folytonos nyomás alatt szenvedő kedélyem, olly szükségessé, más talán mondaná, elkerülhetetlenné tennének. — Jó lélekkel mondhatom, hogy mértékletesebb, munkásabb s egyszerűbb életet az enyémnél alig lehet képzelni.

A' mi talán némellyeknek mint nélkülözhető tűnne fel: *Pesti mulatásom*, korán sem élv és mulatság vágy, hanem életem 's egészségem tényezője, nem csak nem egy költséges, életveszélyező betegségtől mentett ez már meg, hanem ezer olly okok miatt, mellyeket levélre bízni lehetlen, nálam kikerülhetlen szükségé vált. 'S a' ki meggondolja: hogy hat egész holnapi, ugy szólván mindennapi kedvetlenségek és aggodalmak után falun, lelkem 's testem össze van csigázva, nem fog bámulni rajta, ha az év legkedvetlenebb részét, olly helyen töltöm le, legalább aránylag — vannak óráim hol ama' rémek háttérbe vonulnak. — És mégis barátom, évek óta ez a' második tél melyet Pesten töltök 1841—42— és 43-ban Szurdokon teleltem, 's ha szegény doctor Borsos élne: megmondhatná, mennyire hatott egészségemre a' folytonos tűnődés és kedvetlenség, mert a' harmadfél év alatt nem volt egy nap, mellyben orvossággal ne éltem volna — de lelkem is annyira el volt csüggedve mikép eredeti dolgozatok helyett először életemben, mivel heverni nem tudok, fordításokkal töltöttem be időmet.

Mindezekből láthatod barátom, hogy én tökéletesen ki vagyok ábrándulva 's hogy vérmes reményekkel nem szoktam 's nem tudom kecségetni magamat. — Leveled tehát kedves barátom nem tehete aggodtabbá 's figyelmesebbé, — hanem tett, igenis, őszintébbé 's bizodalmasbá. Nem mintha valaha félreismertem volna azon ritka és áldozó barátságot, mellyel irántam viseltetel; hanem mivel mint bajban 's aggodalomban sorsomat, óvakodtam az örömkelyhét a' sorsnak réád nézve egy csöppel is keseríteni vagy szaporítani. — De az a' különbség van kiváló természetek, nagyszerű jellemeik, — és mindennapi emberek közt, mikép olly-lelkű emberek mint te, a' terhesben és nehézben is találnak élvet és gyönyört, míg a' köznapi embert minden visszaretenti mi gonddal és áldozattal jár. Ez így volt kedves barátom, 's nem lennék őszinte irántad, ha titkolni akarnám: hogy azon gazdag és ritka barátság, mellyet irántam naponként bizonyítasz, meggyőződésed szerént neked is élvet és vigaszt szerez.

E' hosszú előzmény után, engedd itt ismételnem, mit utóbbi levelemben irtam neked: 1.) Mikép átlátom, s igen természetes hogy dolgaim barátságos felügyelését lehetlen egyébként magadra vátalni, mintha faisalomat 's tisztjeimét egészen rendelkezésed alá adom, 's *nem csak ünnepeýlesen felhatalmazlak ezennel, hogy őket számádsra szoríthasd*, ha nem ezennel igen szívesen is kérék arra.

2.) Tökéletesen mindenbe beleegyezem, 's mindent szigoruan, meg fogok tenni, mit dolgaim minél előbbi rendbe hozása kíván. Ne kételkedj áldozati képességemen 's kérlek higyd, hogy nem csak mindenben kezet kívánok neked nyújtani, hanem e' részben a' lehetőségig felül haladni — önmagamat.

3.) Én mindazon nehéz feltételű eladásokban, melyekbe tiszteim bonyolítottak, kárt és bajt láttam előre, de a' tavalyi meddő év annyira paralizálta állásomat, mikép, néhány vásár visszautasítása után — a' kevésbé terhelőkbe, a' kénytelenség szoritott beegyezni. — Adja az ég, hogy a' terhes vitelbért és fuvarozást valamikép kikerülni vagy könnyíteni lehetne. — Jövőre pedig valami olylat kigondolni, mi még jobban megszorítandó költségeimre a' szükséges pénzt biztosithassa. Egyebiránt bizonyossá tehetlek, hogy jóságaim, még a' határozástyok előtt sem hoztak soha illy csüggesztőleg kevés jövedelmet.

4.) Hogy Muncselt Berzenczei Miklós, ki Szurdok szomszédságába lakik, kiválthatni remélli, megirtam volt neked. — Egy más nagy bajból könnyebbülésre, Hunyad megyei fiscálisom Dozsa József nyújtott több levelében már reményt: — generalisné b. Rakowszkiné 15.000 v. frjtát értem, melytől 10 és 12 procentet fizetek, — 's mely adósság kicserelésére, Dózsa József 15.000 v. ft megszerzését törvényes kamatra ígerte; de fájdalom hetek óta hallgat, — de ujra irni fogok neki.

5.) Minő rossz lábon áll most a' szurdoki jövedelem, eléggé bizonyítja az, hogy a' tisztt még a' postapénzt sem tudja kifizetni 's Geizának 100 pengő forintját elküldeni. — De ezekről alább. — Egyre kívánlak azonban figyelmeztetni: Én a' mostani szurdoki tisztnek indolentiáját igen jól ismerem: ha ez az ember egyszer észreveszi, hogy egy 's más költség alól, — azokat értem, melyeket ő maga is teljesithetne, előző barátságod és segédmed által irántam, kibujhatik, ugy, akkor is alkalmatlanokdni fog neked, mikor azt kikerülhetné, 's kötelessége volna kikerülni. — Mert hogy más fél év óta szinte, még egy xr, az én kezembe jött jövedelmet se tudjan ezen ember előmutatni egyébből, mint költsön vett pénzből és káros előléges eladásokból, az különös marad mindig. Husz éve hogy bírom Szurdokot, 's volt idő, mikor többet építettem, többet kelle költenem, jóságom több jövedelmet nem hozott, be mint most hozhatna, 's még is illy bajokban nem voltam: (*Innentől saját kézzel.*)¹ tehát lehet hogy a' tisztt is hanyag.

¹ Jósika, aki nagy írói termékenysége mellett széleskörű (irodalmi és gazdasági érdekű) levelezést folytott, leveleit részben vagy egészen néha diktálni volt kénytelen. Ilyen felemás írású példaul az itteni, de a következő 6 darabéig az ő tollából való. Érdekes ez ívnyegy alakú, finom hártya lapokra írt leveleknek a stílje és orthographiája is. Amaz: bár szavaiban (ahol, utóbbi, jövőre, aggodtabbá, irond, válaszatat, nyiltoz, beszéletem, hijánt stb.) és dialektusában székelyes jellegű, de jellemzőbb zamatnélküli és egyenetlen: emez meg: a korabeli ingadozó helyesírás mellett is föltűnően önkényes. Így: „,“ helyett lápokon át, következetesen „—“, pont helyeit kettőspontot használ. Máshol nemcsak főneveket, hanem melléneveket is nagy betűvel ír. (Fümei vas, Linczi béke, Hontí ügy stb.) P. K.

A' Vodianer 400 — Geiza 100 és a' postabéri 95 forintokrol a' kötelezvényt ide rekesztve küldöm — melyet azután egy rendelkezésed szeréntivel fogok Szurdokon felváltani.

12 órákkor felkeresem Gönczit — leányaidat meglátogatom 's jövő levelemben mindezekről irok — s egyéb közléseimet — 's e' hoszú levelet is bevégzem — most még egyszer ismétlem azon kérésemet — hogy ennyi baj közt — légy segítő barátom! — Csak olly ritka készség mint a' tiéd — csak olly páratlan barátság mint a' melyet irántam bizonyítottál — 's csak bátorita felszólításad — adá nekem is a' bátorságot — előtted a' legőszintébb színben előmutatni egész állásomat, — adja Isten — hogy azon — minden nemes lelket emelő élvben részesülhess — egy annyiféle képen nyomott — és scrsával folytonosan küzdő ember könnyítésére tehetni valamit — mint

barátod

Jósika Miklós.

Áldjon az Isten.

Pest nov. 30. 1845.

Kedves Jó Druzsám!

Mindenek előtt áldjon az ég — 's adja neked mindazon örömeket, mellyeket nemes szived óhajt — 's mellyeket még ez élet is szűkhatáriban — 's ezer bajai közt a' küzdőkre mérhet! — — Itt vagyok: a mint látod, elébb mint azt Sibón mondám: mert a' kivel a' sors olly szoros-szigorú számadást tart mint velem, s kinek semmi sem engedtetik el — ki még a' jóert is meglakol mindig, mint én — annak számításai sorsszámok — a' véletlen játékába vetve.

Utam, időm: jó volt — 's 5-dik nap már délelőtt — ott voltam hová a' török közmondásként az Isten a' fáradt, nyugalomra vágyó vándornak egy héti kenyerét lerakta, — jóktól jól és szívesen fogadtatva. Onnan is eddig jó utam volt.

Itt első gondolatom te valál — 's megbízásaid — 's e levelem tanusítandja — menyiben óhajtja hálás szívem szent barátságunk malasztíert, melyet árva életem nálad és veled élvez — kicsinyben is — bizonyítani a sokat, mit kimondani ugyan soha — ám de érezni ezerszerre inkább tud — mint bárki más.

Leányaidat láttam — Rosának egészséges kinézése 's vidámsága meglepett — a leányok jók és jól vannak. Láttam a jó Nina szülőit és testvéreit — 's a' küldöttéket magam átadtam. — — Az öreg mondá hogy jó reményjel van a jövőre — bár a jelennel nincsen még egészen megelegetve, mivel-árúi — még nem keltnek. Láttam szövő-székeiket — mellyeken három legény dolgozott és szép munkát: gyoicsá különösen — a mennyire én értek ehez: jó és tartos — 's elég finom. Szállításuk nem nagy de jó és igen meleg — a' mi itt ritkaság — de távol laknak, 's mivel Budán 2 Schlangen Gasse van — sokáik vándoroltam, míg reájok akadtam — mert a véletlen elébb a másik Kigyó utczába vitt.

De térjünk most pontonként megbízásaidra: mélyüket azután néhány érdekes ujság követend:

1° A leveleket Heinrich kapitánynak, Sahlendernek, Stulernek átadtam. — Heinrich vette át a Sahlender levelét — 's ígerte átadását. Heinrichal már beszéltem elado lovidrol — Sahlenderrel ugyanazt teendem, mihelyt látandom. Stullerrel is remélem a' napokban találkozhatni — 's akkor szólok vele Szurbaczrol: ki nálam van szállva — 's már szorgalmasan jár az óvodába — mivel 6 nappal elébb érkezett ide mint én.

2° Kirner József puskamivesnek is személyesen adtam át a levelet: előttem kelle azt felbontania, hogy szóval is mondja ki — hogy a' levélbe rekesztett kötlevelet vette.

3° Lukács Moriczczal is beszéltem: ő 23. irt leveledet vette: állítá hogy annak tartalmára felelt — 's csak röviden mondá — mikép a' Comité — elébbi nézeteiből s okaiból kiindulva — előbbi véleményénél maradt: miről ő neked bővebben írond: ugy arról is szólottam vele — hogy Emich Gusztavat számadásra szorítsa.

4° Barabással is szólottam Wesselényi nádor képe iránt. Ő az illy nagy képeket nem igen szokta 600 pengő ft alol festeni — a' mi tudva van: de irántadi tisztelből — 's mivel a' tárgy is őt érdekelni látszatik: kész a' képet 400 pgő forintért — ugy festeni — hogy annak aztán mivészi becse is legyen. — Én mondtam neki, hogy e' részben felhatalmazásom nem lévén — közlendem veled a' dolgot — 's válaszat aztán neki megmutatom. Ő arra kért, hogy ha ezen öszveget — mellynek alatta illy nagy munkába semmi esetre nem ereszkedhetik, nem sokalod — 's őt erre megbizod — — akkor, légy olly jó: a' régi képet — egy faláda fenekéhez körös körül széles fejű szegekkel leszegezteni: a' láda elég ha két hüvelyknyi magos — csak hogy aztán jól el legyen zárva a külső légtől. Ha a' kép így megérkezik — minden egyébről felel. A *Ráma* diszes kiállítását is — azon esetben — ha a' már a' megyeházában létező nem tetszene, 40 pgő. forintért felvállalja. Kért hogy az *igent* vagy *nemet* minél elébb tudassom vele — 's arra, hogy tisztelete őszinte kifejezését veled tudassom.

5.) Kuthy Lajos a' mint hallom nincs itt — de vissza jő — felfogom keresni, szólok vele 's az eredményről tudositandlak.

6.) Benyowszkyval és Vörösmartyval — remélem holnap találkozhatni — 's akkor szólok velek — 's jövő levelem az eredményt hozzád juttatja.

7.) A Szózat német példánya igen elegáns kötést nyerend — már munkában van, 's mihelyt elkészül — könyvárosi uton indul Boroszlóba, jókor, mivel Heckenasth épen a jövő héten indít egyenesen oda egy csomag könyvet.

Ezek valának megbízásaid: most valamit magamrol: Régi szálásom ki van adva — drágábban mint én azt birtom — 's így másrol kelle gondolkoznom: de ez nehéz feladat — mert a szálások drágák és ritkák: Hogy tehát az interregnum sokba ne jőjön — 's valamit meg gazdálkodjam, férre tettem az uraságot 's a' 3dik emeletben — a vadász kürtnél vettem ki — de ezt mint itt többnyire 'a butorozott szálásokkal történik. Csak fél évre kaphattam meg — 's nem olcson: mert a 6 holdra 200 pg. frt fizetek két — igaz hogy szép és tökéletesen buto-

rozott szobáért: mit mások hallatlan olcsónak én ellenben hallatlan drágának tartok. A szálás olymposi magasságát kivéven — szép — világos és jól fülk — egy kis elő szobája vagy szugolya is van. A fa itt méreg drága — de még a' köszén is felhagott: Emmerlingha nem fillent, mondja hogy a' fa pinczéjébe leszállitva 20 pgő forintjában áll. Én keveset füttetek — megkísértem így ha egészégem cson, kol alatta — akkor megszerzem a' mennyire telik.

Fiam Miklos itt van: jól néz ki — 's majora Gr: Castelneau és kapitánya Gr. Buteani — igen megdicsérték: utobbi állitá, hogy jobb keze — mivel ő a' városban lévén szálva — a kis főhadnagy commandirozza a Svadront — és igen fen tudja az auctoritást tartani. A' fiu jó és ceteris paribus a solidabbak egyike: örült láthatni, mint én neki. Beszélgettünk együtt 's ennek következtében ő maga mondá, hogy pajtásait arra birta, hogy a' páholy tartásrol lemondjanak — 's mivel a' nagy világvani sűrű járás, még pedig a' Lager spitalbol sokba kerül, tehát csak oda mennek, a' hova ex offo menniek kell: mint a' Commandirozó — Grof Festetich — 's mivel a' major megkiványja, a' Károlyihoz: ki utobbi ezen ezredben is szolgált. Hogy Miklosnak czulagját itt valamivel meg kell szereznem természetes — de ezt legazdálkodom magamtol. Irói financiám mikép állondnak e télen, még nem tudom, mivel Heckenasth elutazott Leipzigba — honnan csak 3 hét mulva váratik visza. — Munkáimbol az *Akarat és Hajlom* igen csinos kiadásban meg jelent — az *Emlék virágai 5 novellával* II. kötetben nyomatnak: Békessy kalandjai Ildik kötete — és *A hogy Isten akarja* című novellám az Örangyalban már megjelentek. Itt sokat és ha Isten segít, jót akarok dolgozni.

Vodianer Senior és Juniorral beszéltem. Sokat lamentáltak azon, hogy a' gyapju árra leszállatt 's mondák: Der baron Wesselényi hat ein brillanten Geschäft gemacht. Adja Isten gondolám magamban — de kötve hiszek a' komáknak. Azonban, hogy a' gyapja árra 10 pengővel szállott alá, másoktól is hallok 's a' hirlapok is mondják. A többi közt a két Vodianer — igen hajlandonak nyilatkozott a Hamu Zsirt tőlünk meg venni. Ennek nagyon megörültem, de természetesen alkudozásba nem elegendtem, mert — sokkal jótévőbb 's fagonatosabb volt eddigi gondoskodásod ügyeimről — mint hogy azokban legkészebbet tanácsod nélkül tenni akarnék. Vodianer kérdi — mintegy mennyi Hamuzsir készül 1 évre: Én gondolomra 4—500 mázsát mondék — 's ez neki igen tetszett — gondolom kétszer ennyi még inkább tetszett volna. A Themát ök kezdvén meg — én csak folytattam: mondák: hogy küldjek fel minden nemből (von jeden Sorte) *nem hizelkedett* mutatóványokat: Erre az tanácsolták — hogy legjobb leend — minden kvalitásból pár fontot papirosba becsinálva — 's az egészét egy kis hordocskába jól bepakolva fel küldeni — ugy, hogy a' külső lég hozzá ne férjen: ök aztán meg vizsgáltatván a' czikket — árát szabondják — 's föltételeiket tudatondják. — Azt hiszem édes jó Drúszám, hogy a' kisirletet a dolog megérdemli, tudasd yelem szándékomat, 's a többit én itt szorososan utasításod után — el végzem.

Most ujságokat.

a.) Eddig hallottad az utobbi Pesti gyűlés eredményét: mondják hogy ebben az Illir mozgalmak szóba jövéen: Szentkirályi kinyilatkoztatá mikép — ha a' kormány elég hanyag ezen fontos ügyet elhanyagolni 's így a' fiumei kikötő — az egész magyar tenger mellék 's ennek következtében a' Fiumei vasút is elvesztve leend: lesznek, kiknek eszébe jutand hogy a' Linczi békét — kül hatalmak is garantirozták — 's következőleg — lehetnének, kik illy veszedelmében legközelebbi érdekeinknek — a kül hatalmak interventioját igényeltetnék: mások a kormány pártnál még tulitják a' dolgot 's azt állítják hogy Szt. Királyi — azt is mondá, hogy a hol a kormány esküje így megszegetik, ott — a hódolat esküjének sincsen jelentése. Én higgadt emberekkel szoltam erről — 's mondák hogy mind ez a' mit Szt: Királyi mondott, el van ferditve — 's hogy ő mindazt a' mit mondott feltételeesen mondá. Itt azt is beszélük hogy Notába esett — de erről még semmi ujabbat nem hallattam 's nem is hiszem.

b.) A pesti gyűlés következtében a' jövő hold 20dikán egy fényes Deputatio indul Bécsbe. — — Sokan állítják hogy ott nem fognak a' császár szine elébe bocsájtatni.

Egerben is volt gyűlés: mellyről eddig azt hallottam csak: hogy az administrator Brezovay kinyilatkoztatván, hogy a' kisgyűléseken is praesidiálni akar: a' megye egész tisztsége kinyilatkoztatá — hogy ezen gyűlésekben meg nem fog jelenni 's készebb mindegyik hivataláról lemondani — Brezovay mondják a legnagyobb loyaltással viselte magát — az *utobbít* Kossuthtól tudom, kivel tegnapi találkoztam: ő most Pesten van — 's igen szivesen tisztel.

c.) Erdődi Muki beszélte a' többi közt: hogy Nugent expatriálja magát: Gözhajón találkozott vele — 's hogy az utobbi nyilton panaszkodott a' kormány ellen: hogy most őt kiutasítja — miután ez előtt a' kormány saját megbizásából használtatott arra, hogy Horváthországban mindent élére állitson.

Azt is beszélte: hogy a Status tanácsbol néhányon mondák: mikép igaz ugyan, hogy Horváth ország — magyar ország kiegészítő része — de az egyedüli kapocs a' kettő közt egyedül az uralkodó személye. Erdődy erre azt felelte — hogy ez uj jus publicum — mellyet nem tradálnak — 's mellyet még neki tanulni kell.

d.) Halberről, az a hir — hogy mint *general adjutáns* jó magához a császárhoz — Wratislaw helyett, ki rég le akar már mondani. Mások állítják hogy mint fő udvarmester valamelyik Főherceghez jó. — Az első esetben — nagy befolyása lenne — főleg a' had seregre — mint *Clomsnak* volt — volna Wratislawnak ha akarná.

e.) A kikkel találkoztam: Szécsenyi és neje, Traunné Butyáni Cazimir és Lajos — Károly György, Kosuth, Teleki — Lukács s többben szivesen tisztelnek: Ürményi Ferencz azt izeni nekem — hogy a' jövő éven bizonyoson meglátogat Sibon — ugyan ezt mondá Károly is — nejét még nem látom. — Hallom — jól van — a' védegyleti ünnepeyen Beszével csárdást járt — 's igen jó kedve volt: Batyányi Lajos-

nak fiát Ákosnak hívják — 's hallom, terjedt birtokukban ősi szokás szerént ökrök süttettek 's hordók csapoltattak, a' grofné még nem láthatá — Lajos jól néz ki.

Isten áldjon édes Jó Druzám — 's engedje — 's engedje — hogy egymásnak mindig jót irhassunk. El nem mondhatom neked, mint félek — mindig itt Pesten a' postanapokon, olyan ez mint a — főleg ha szabolcsi leveleket várok, mellyeknek már szaga beteggé tesz.

Eddig Istennek hála egészséges vagyok — nem történt semmi mi elkedvetlenítne, 's így megbetegítne.

Minden jót akarok — tudja Isten! — Dolgozni a mennyit csak tudok — 's használni — menyire közepes eróm 's eszem engedik — mindenek fölött pedig a sors kormányzójától megérdemleni az egyetlent, mit életem hosszú folytában mindig nélkülöztem — szívem szerénti békét és nyugodalmat: Érjem ezt egyszer el — Pest ritkán fog látni — mert épen: falusi magány az mire én vagyok — de úgy, mikép én azt gondolom.

Még egyszer Isten veled — írj — leveleid nekem szükségessé váltak — mint az is (amit e' hosszú levél is bizonyít) hogy legjobb, mondhatom egyedüli barátomnak írjok.

Ninának nyakéke — Millernél munkában van, 's reméllem hogy meg fogja elégedését és tetszését nyerni — árra nem lesz sok — de Miller aprora meg nem tudta mondani, első alkalommal tudatom veletek azt is.

Ne feledd hű barátodat

Jósika Miklós.

Ninát különösen 's a' többi Siboikat is kérlek ne feledd köszöneti nevemben: a' jó becsületes Molnár — itt sokszor eszembe fog jutni, mert kedvemre még nekem úgy senki sem irt. NB. Grindl nevelőről — *itt igen-igen sok jót hallottam* 's meg nem állhatnám, hogy ezt előtted ne említsem.

A Plaenipotencia — Constitutio — 's ügyvéd vallás — (ha az itteni érne valamit) — jövő levelemben beküldöm: 's akkor ha valami jó eszembe jut gazdasági ügyeimről is irok — most már is igen sokkal fárasztottalak.

István F. herczeg csakugyan veszi Olga — orosz herczegnőt.

NB. A Rus Catinus magokat sem felejtettem el — szóval minden eszemben van — mirői szóltunk 's mindenre rá kerül a sor.

3 sz. Pesth — Dec: 4 — 1845.

Édes Druzám!

Megint irok pedig még idő telend míg utobbi levelemre választ kapok.

Benyowszky Péter nincs Pesten — váratik — tehát vele nem szólhattam.

Kúthy itt van, de kétszeri keresésem eredménytelen lévén — a holnapi napra számítok — midőn is öt 11 $\frac{1}{2}$ óraker egy ingyen matiné

musical et litteraire-ben látni reménylem. Kár, hogy holnap péntek — mert e' nap velem mindig kötekedik — ha valamihez fogok. A mint azt kocsimmal is tette Somlyón.

Stühler volt nálam is: 's reméllem hogy Turbuczna egy kis pénz segedelmet is nyerendek: Stuhler legalább ezt megígérte. Én neki — még itt leszek szálást és 8 peng: ft — adok holdonként; tehát épen annyit a' mennyit — a segéddíj — melyet reméll, teend. Most egy előre az óvoda részéről alig ha többet kap holdonként 2 pgő forintnál.

Ide rekesztve édes Druszám küldöm neked a Dósa levelét: melyben pár nem nagyszerű — de reám nézve igen fontos dolog foglaltatik.

A Bornemiszáék — kik az Ilei korcsma dólágában irányomban — igen nem gentelmann viselik magokat — miután alig remélhetik, hogy azon pert megnyerjék. Most újabb zaklatásomra azt látszatnak állítani — hogy azon 5—6 telekecske — melylyeket Ilién birok — *zálog*, 's a' zálog öszveggel kínálnak meg.

Én ugy hallottam — azon ügyvédtől — ki — a Szamosán nevű tisztem idejében pereimet folytatta, hogy az Ilei birtok régibb reám nézve mint a' Bornemiszákra — egyéb — iránt az egész Ilei uradalmat a Vécsey bárók perelik — 's így azt hiszem, hogy Bornemiszáék — csak a' korcsma perem kijátszására 's ijesztésemre gondolták ki ezen új mortificiumot 's mint ha nem volna ugy is elég bajom. E' részben édes Druszám véleményem szerint — ezek lennének jóságodbol a' teendők.

1.) A szurdoki archivumban — ugy a' fehérváriban Dósa által — és a kolosváriban Rucska által Iliére vonatkozó okleveleket kikerestetni.

2.) Dósának meghagyni — hogy Szamosán nejétől, ki még él — 's kit Dosa ismer — tudja meg: azon akkori ügyvédem nevét: mire én őt már egyszer megkértem — a Josika Josef ellen egykor függőben maradt — és mintegy 12,000 w. forintra menő követelésem tárgyában.

3.) Rá parancsolni Dosára — hogy a' mint a' Bornemisza urak — meg nem szűnő kitortással — tudnak éngemet zaklatni — ugy ő se hagyja elalunni — olly nevezetes és sokra menő követelésemet — mint az Ilei korcsma per: mellyről minden levelemben kérdést teszek 's mellyről ezen utóbbi levelében ugy hallgat, mint a nyúl.

Oprával szemközt is nevezetes a' Dosa levele: 's e részben is kérlek, — az Opra számadásai Sibon lévén, légy olly szives, ha kedved tartja 's reá érsz — Ferenczyvel feleltetni Dosa kérdéseire. Én irni fogok Dosának — de kénytelen leendek őt a' részletek tekintetében kifogyhatlan jóságodhoz utasítani — míg ezt magad el nem tiltod.

Itt — hogy újságot is irjak — a Societas urai — minden héten 3 szarvas vadászatot tartanak és a mint látszik teljes elégedésükre. Esetleges része melynek Batthány Lajos — Traun Feri — Almásy Dénes — Festetits Geiza — Wenkheim Béla — Bethlen Josi — Palocsay Sándor és még vagy nyolczon — a fizetők és nem lovaglók többen vannak. Hallom, a vadászati költségek még eddig folytonos arrosirozást tettek szükségessé. Nem tudom ha hibáztam é — hogy a többi lovaidd közt — különösen kiemeltem e' czélra Phantomot — de árát nem tudtam meg mondani — Minervát sem feledém 's hozzá vetőleg árát

1000 p forintnak mondám! Annyit irok neked 's már ez is bizonyítja — mennyire szükségessé vált nekem szellemileg — főleg — barátságod, — hogy ha egy levelemben minderről nem is irok — rá kerül a' sor a' másikban: Igy például — mibe kerül — a' jó Nina nyakéke még nem tudom — de annyit igen, hogy szép lesz és nem drága.

Nődet tiszteltem — mert tudom, hogy az — bár nekem ezt sem nem mondtad — sem nem irtad: adjon Isten nektek áldást, békességet — 's a mennyiben ez élet még örömet bir adni — sok — és azon boldogitobb nemét az örömnök — melly a' lélekben van — 's paizs a test minden szenvedései ellen. Nem hiszem hogy volna valaki — ki ezt őszintébben óhajtaná mint — leghübb barátod — én. Boldog! minden szenvedései mellett — ki szívéhez csatolhatja azt — ki testi vagy lelki szenvedései homályai közben évek óta mint őrangyal, mint béke Nemtő — áll mellette távolbon vagy közelben: boldog 's irigylendő — minden bajai és szenvedései közt! — Egy van — mi legelvitathatlanabb, mely meggyőződés szerint túl hat a földi életen 's kiterjed minden életen át: 's ez két lélek öszeolvadása, melly egy mást megtalálta. Ha valaki ezt olly mélyen tudná érezni mint én, olly igen mélyen — nem csudálná, hogy némely húr érintése szívemnek jól észik — ír annak hoszú évi sebeire — míg néha egy szó, melly hidegen s prosailag érinti azt — hetekig — holdokig egy kinmagot hagy keblemben — melly fájdalom — ott igen hamar gyökeret ver — 's csak a' mütevő erőszakos késnek enged — melly mint az orvos a polypust — kénytelen kiszaggatni a' vérnyomot hagyó fájdalmat. Nem tagadom hogy nősülésem szívemből örülek — 's hogy abból csak jót várok, mit Isten adjon is a' legbővebb legháborítlanabb mennyiségben.

Nem tudom, olvastad-e Szabolcs határozatát: Szabolcs a' Honti ügyben representált: erre egy feddő válasz jött a' Kormánytól: Mikép Szabolcsnak nincs oka aggodalomra a' Honti ügy rég el lévén intézve — 's mivel annak a' fractionnak melly azt okozta — nem volt igazza: Erre Szabolcs résziről az a' válasz ment: hogy ők mivel ez állittatik megnyugodnak ugyan: de nem kételkedvén mikép Ő felsége ezt oklevelek nyomán tudja és állítja — ezek közöltetését kéri. A Pesti hírlap — a' Buda pesti Híradó — 's a' Nemzeti Ujság — mind meg fognak szünni: félek hogy újra a Jelenkorral maradunk.

A többi közt a három részre oszlott *kör* egyik fractioja — a Liptay által képezett *Gyűlde* (mi a' székely földön szemét dombot tesz) korán sem áll olly jól, mint azt a' nemzeti kürtöli lapjaiban. — Hallom Liptay — egy rakás Dignitariusnak és papoknak a' házhoz küldötte a Gyűlde tagságra lett kineveztetésöket — de ezen urak egyike sem jár oda: még a fő *pecsovicsok* sem!

Isten veled ne feledd hű barátodat

Jósika Miklóst.

A Siboikat köszöntem.

Közli: PAP KÁROLY.

KÖNYVISMERTETÉS.

Zrínyi Miklós, a szigetvári hős költészetünkben: írta *Karenovics József*.
Budapest. Lampel R. könyvkereskedése. 190. l. 1905—.

Az újabb fiatal monografiáírók nagyobb része több lelkesedéssel fog munkájához, mint tárgyilagossággal, tudással és előkészülettel. Inkább tekintélyekre való örökös hivatkozással akarják elismertetni egy-egy tárgyalt irodalmi termék értékét vagy rossz voltát, mint önállóan, egyéni véleményük hangoztatásával. Innen van, hogy sok »tanulmány« nem más, mint a felvett kérdéstről szóló művek tartalmi ismertetése és ítéletek compendiuma, összefűzve a szerző egy-egy langyos átmenetével. Terjengősek, mintha egyetlen munka keretében el akarnák mondani mindazt, a mit valaha összetanultak, olvastak vagy láttak, bármilyen távol álljon is dolgozatuk tulajdonképeni tárgyától. Mindent egy mértékkel mérnek, egy XVI. századbéli históriás éneket Aranyhoz illő kritikával bonczolnak, mindent a jelen szemüvegén át nézve; írókat, műveket nem a saját koruk keretébe helyeznek vissza, hanem közénk hozzák őket, belőlük modern tudást, modern felfogást igyekeznek előránctigálni. Igaz ugyan, hogy nagy író az, a ki korát túlélve, századoknak szellemét táplálja, de mindenkitől ezt várni csak olyan badarság, mint jónak el nem ismerni azt, a ki saját korának élt és dolgozott. Közepes, mérsékelt hangú kritikát és dicséretet vagy kifogást oly ritkán találni ezeknél az értekezőknél, mint a minő sűrű náunk a felsőfokú dicséret vagy teljes megsemmisítés.

Karenovics munkája, mely nem is lelkesedéssel, hanem Zrínyi iránt való rajongással van megírva, a mi komoly tanulmánynak mindig csak hátrányára lehet, nagyrészt igazolja észrevételeinket. Az értekezésnek több mint fele a nagyobb terjedelmű költői feldolgozásokkal foglalkozik, időrendben tárgyalván époszt, regényt és drámát fölolvátva. Körülbelül huszonöt művet vesz tárgyalás alá, melyben azt helyeseljük legjobban, hogy nem bocsátkozik a Zrínyiász bő ismertetésébe, bár itt se állhatja meg, hogy Toldy, Beöthy, Széchy véleményét ne közölje. Bizony nagyon kevés új, kevés önálló ítélet van a többi feldolgozás fejtegetésében is, hacsak eredetiségnek nem vesszük a bő tartalmi ismertetéseket, melyek sokszor 8—10 oldalra is terjednek. Mert mindazt, a mit a Szigeti veszedelem első feldolgozásairól, a Névtelenről meg Schesaeusról elmond, olvastuk már másutt; akkor se találtunk semmit, a mi arra vallana, hogy szerzőnk igyekezett a tekintélyek alól fölszabadulni, mikor Kónyi *Hadi Románját*. Ráday próbálkozásait, Werthes drámáját, Pyrket *Zrínyi's Todját* vagy Jókai

Szigetvári Vérlanúit méltatja. Baróti Szabó *Zrinyi Szigetnél* című drámai művéről kimutatja, hogy Friz András jezsuita *Zrinus ad Zigetum* iskolai drámájának fordítása, s mégis rossz néven veszi, hogy nem tett semmit, hogy valódi életet öntsön a drámába, hogy B. Sz. kezében is egyszerű dramatizált történet, mintha ez fordításról nem volna természetes. Különben is, attól a dicsőségtől is, a mit magának tulajdonít, hogy Baróti darabjának eredetijét kimutatta, sajnos, meg kell fosztanunk, mert húsz esztendővel ezelőtt felfedezte ezt már Horváth Balázs: a kassai főgimn. 1888-i értesítőjében; azóta is volt szó róla, a brassói róm. kath. főgimn. értesítőjében 1903-ban, 45. l.: »Zrinyi Szigetnél című szomorújátékkal nyitja meg az első könyvet. Horváth Balázs nézete szerint átdolgozás, még pedig Zrinus ad Zigetum című eredetiből.« Egyébiránt mi azt tartjuk erről az átdolgozásról, mert inkább az, mint fordítás, hogy hatásos iskolai színjáték, van benne feltűzelő, megragadó ékesszólás és »lelkek forrongása, vélemények viharzása.«

Körner Zrinyijének a tárgyalása legklasszikusabb példája egész tárgyalási módjának; alig van egy mondata, a mi ne mások ítélkezése volna. Észrevettük azonban, hogy e művet az író céljának és korának szempontjából kezdi megítélni, csak az furcsa mégis, hogy ő is azokat az »éles tollú, kiméletlen kritikuskokat« beszélgeti, ő is csak »hazaftas hálánkat« adja elismerésül, a mit első bírálója Kölcsey is megtett. Petrichevich fordításai közül részünkről a prózát nem találtuk erőtlennek, de annál silányabbnak az alexandrinusokat. Gindl kéziratban lévő művének — *Rache für Gallenmord oder die Helden Ungarns* — hosszú lére eresztett tárgyalását is fölöslegesnek tartjuk, bármennyire meglepő is, hogy benne Zrinyi megfosztatik a hazáért való meghalás dicsőségétől, hisz az egész csak Werthes drámájának sok helyütt szószerint plagizált átdolgozása. Királyi Pál *Szigetvár 1566-ban* cz. négykötetes regényének és Kiss Ernő történelmi rajzának — *A kik a hazáért hallak meg* — bonczolását tartjuk sikerültekné ebben a részben, hár az utóbbit inkább az ifjúsági iratok közé sorolnám. A Zrinyiről szóló kisebb terjedelmű latin költői — legálább külalakban költői — művek ismertetésénél, minthogy mindenütt az időrendet követi, Schesaeusnak *Epithaphiumát* kellett volna első helyre tennie, minthogy ez a *Ruinae Pannoniae*-ben is megvan.

Azt hisszük továbbá, hogy az a Stephanus Czorba, a ki Forgáchnak *De Sigetho Hungariae propugnaculo* művébe szintén írt hősünkről pár distichont, nem is Czorba, hanem Csorba ad analogiam Joannes Czanadius = Csanádi János. Különös, hogy újabb nagy költőink között csak Vörösmarty szentel költeményt a szigetvári hős emlékének; szerettük volna, ha a szerző ennek okát kereste volna, vagy legalább ez esemény háromszázados évfordulójának irodalmi termékeiről is beszámol, főleg pedig annak kimutatását, megvan-e még a Zrinyi-kultusz költészetünkben ma is, s ha nincs, minő politikai, társadalmi és irodalmi viszonyok tették fölöslegessé vagy mellőzötté. Mindenesetre szívesebben olvastuk volna ezt, mint Vachot epigrammájáról ilyen kritikát: »Epigrammaiban nem mindig szerencsés a szellem ötletét érzéssel vegyíteni — mondja róla Váczy — s ezt igazolja talán e Zrinyi-epigramm is«, holott ez nem is áll, mert szerintünk elég szellemesen jut itt kifejezésre az a gondolat, hogy Zrinyi vérrel írta be nevét a hazaszeretet könyvébe, s ennek a könyvnek, a magyar szentírásnak az igazságában még a pogány török is hisz, azaz érdemeit elismeri.

Erőltetett az ítélete azokról a művekről, a melyeknek ez idő szerint már csak a czímeit ismerjük. Valamely szerző meglevő művei után mondani ítéletet az ismeretlenről nem mindig logikus, csak analogikus dolog; van rá példánk több is és éppen a drámaíróknál, hogy egyetlen alkotásuk többet ér, mint többi egész munkásságuk együttvéve. A hosszú értekezés összefoglalásaképen a felsorolt és ismertett művek közös és eltérő vonásait állítja össze: a közös történeti vonatkozásokat, a személyeknek a különböző feldolgozásokban való szerepét, a szerelmi s egyéb epizódokat. Úgy találtuk, a tanulmánynak ez az összehasonlítás, jellemzés, meg önálló vizsgálat a legsikerültebb része. Megjegyezzük, hogy a mit ő csak lehetőknek mond, a népnél Szolimán haláláról szóló olyas versio, a minőt feldolgozva a Zrinyiásban találunk, egész valószínűvé lesz Schesaeus néhány sorának, de különösen Thury értekezésének alapján, hát ha még azt is meggondoljuk, hogy a nép rendesen okozati összefüggést keres az egyszerre vagy egymáshoz közelségben történt nagy események között, vagy ha a ma is elég gyakori »túlzott, tódított« hírekre gondolunk. Utolsó részben azt állapítja meg, hogy a hős leghűbb, legteljesebb képét Zrinyi, a költő adja. Jellemzi a hőst, az egész Zrinyiászt, de semmi, semmi újat nem hallunk tőle, csupa citátum. Szinte szünni nem akaró sorát találjuk az ilyen közbevetéseknek sűrű egymásutánban: írja Beöthy Zsolt, — Igaza van Szontágh Gusztávnak, midőn azt mondja, — Ezért mondhatta joggal Wlassics, — mondja Széchy, — Szász Károly e pontra vonatkozólag azt írja, — Salamon azt írja, — hogy Imre Sándor szavaival éljek stb.

Meggyőződésünk az, hogy sokkal rövidebben, tömörebben, nagyobb önállósággal, kevesebb lelkesedéssel és elfogultsággal megírva, valóban »tanulmány« válhatott volna a nagy pontossággal, szorgalommal gyűjtött anyag feldolgozásából; az az érdeme azonban így is megvan, hogy benne együtt találjuk a Zrinyire vonatkozó irodalmi termékeket és hivatott műbíróinknak ezekre vonatkozó, sok helyen elszórt véleményeit.

SIMAI ÖDÖN.

REPERTORIUM.

- Adatok a heidelbergi egyetem magyarországi hallgatóinak névsorához.
Prot. egyh. isk. lap. 31—38. 39. sz.
- Ady Árpád* versei. Ism. Sganarelle. P. Napló 66. sz. Magy. Szemle 17. sz.
- Agai Adolf*. Új hantok. 1906. Ism. Ignotus. Hét 24. sz.
- Balassa Bálint*. Budap. Hirl. 233. sz.
- Balla Károly*. Lantos és vitézlő Balassa Bálint. Egyetértés 188. sz.
- Balogh Pál*. Beksics Gusztávról. Pesti Napló 126. sz.
- Barabás Abel dr.* Petőfi és Nietzsche. Budap. Hirl. 223. sz.
- Beöthy Zsolt*. Mikes-irodalmunk három korában. Budap. Hirl. 265. sz.
- Berki Miklós dr.* A »Murányi Vénus« sorsa. Magy. Állam 201. sz.
- Berzeviczy Albert dr.* Jókairól. Eperjesi Széchenyi-kör 1905. évkönyve
- 3—6. 1.
- Bodor Aladár*. Versek. Budapest, 1906. Ism. Ó. Budap. Szemle 128. köt.
- 172—174. 1.
- Breyer István dr.* Régi magyar katekizmusok. Religio 18. sz.
- Bujdossi Miksa*. Álomvirág, életgyümölcs. 1906. Ism. Vasár. Ujs. 26. sz.
- Czapáry László dr.* Anyos és Virág hazafisága. Székesfehérv. kath. főgymn. 1905/6. értes. 3—28. 1.
- Dömény József*. Vasárn. Ujs. 40. sz.
- Elek Alfréd*. Budapest. 1906. Ism. Vasárn. Ujs. 27. 29. sz.
- Eötvös Károly* munkái. Ism. Seress László. Pesti Napló 148. sz.
- Farkas Béla*. Tristia. Versek. 1906. Ism. Magy. Szemle 18. sz.
- Farkas Emőd*. Czuczor Gergely. Pesti Hirl. 164. sz.
- Garzó Béla dr.* Jókai regénytárgyai. Kecskeméti ref. főgymn. 1905/6. értes. 3—23. 1.
- Gerő Attila*. Szerelmes Zsoltárok. 1906. Ism. Vasár. Ujs. 26. sz., Hétfői Hirmondó 13. sz.
- Gömbösné-Galamb Margit*. Fehér regény. 1906. Ism. H. K. Magyar Szemle 22. sz.
- Hegedüs-Bite Gyula*. Strófiák három macskáról. 1906. Ism. H. K. Magy. Szemle 21. sz.
- Ignotus*. Olvasás közben. 1906. Ism. Ruttkay-Rothauser M. P. Lloyd 7. sz.
- k. f. Budap. Szemle 127. köt. 136—143. 1. — Gábor Andor. Magy. Nemzet 6. sz.
- Jókai*. Tales. Translated from the Hungarian by R. Nisbet Bain. London. (1904.) Ism. K. L. Budap. Szemle 128. köt. 174. 1.
- Kaffka Margit*. A gondolkodók. 1906. Ism. Vasárn. Ujs. 23. sz.
- Kazinczy Ferencz* levelezése. XV. köt. Kiadja Váczy János. Ism. Császár Elemér. Philol. Közl. 449. 1.
- Kelemen Béla*. Vörösmarty a színészetről. Urania 5. sz.
- Kenessey Béla*. Emlékbeszéd Szász Károly felett. Prot. Szemle 285—303. 1.
- Kisbán Miklós*. Naplógenda. Budapest, 1906. Ism. rf. Budap. Szemle 126. köt. 451—453. 1. — H. . . . s. Magy. Hirl. 83. sz.

- Köhalmi József.* (Nekr.) Nagyszombati Hetilap 22. sz.
Kovács János. Kazinczy Ferencz és Kis János. Ism. Major Károly. Philol. Közl. 637. l.
Kreskay Imre. Költői levelezések — hátrahagyott irataiból, életrajzi adatokkal s jegyzetekkel közli dr. Hattyuffy Dezső. (Régi Magyar Könyvtár. XXII. köt.) Budapest, 1906. Ism. Császár Elemér. Philol. közl. 624—627. l. — *n. a.* Kath. Szemle 879. l.
Kulcsár Ferencz. Ecce ego. Költemények. Budapest, 1906. Ism. Ó. Budap. Szemle 128. köt. 170—172. l. Magy. Szemle 17. sz.
Kultsár István levelei. Közl. Zuboly. Vasárn. Ujs. 28. sz.
Lakatos Vincze dr. L. Annaeus Seneca Pázmány prédikációiban. Keszthelyi főgymn. 1905/6. értes. 7—54. l.
Losonczy Anna dalnoka. Balassa Bálint emlékezete. Délmagyar Közl. 192. sz.
Madarász Flóris dr. Jókai Mór regényei. Egrí főgymn. 1905/6. értes. 3—29. l.
Marczali Henrik. Széchenyi első műve. Budap. Szemle 127. köt. 1—12. l.
Ór. Rákosi Jenő. Magy. Világ. 13. sz.
Palágyi Lajos költeményei. Ism. Vasárn. Ujs. 29. sz. — P. m. Budapest 199. sz.
Patai József. Babylon vizein. Ism. Hétfői Hirmondó 13. sz.
Rimai János munkái. Ism. Judicus. Egyet. Kritikai Lapok IV. 5. sz.
S. A. Hugó Károly emléke. Vasárn. Ujs. 30. sz.
Schönherr Gyula dr. Nagylucei Orbán zsoltáros könyve a m. nemzeti múzeum könyvtárában. Könyvszemle 193—210. l.
Szabó Nogáll Janka. Szerelmes asszonyok. Ism. F. Kaffka Margit. Hét 15. sz.
Szalay Károly. A sivatagban. 1906. Ism. V. Budap. Szemle 126. köt. 448—451. l.
Szász Zoltán. Gyulai Pál. P. Napló 16. sz.
Szelényi Ödön dr. Madách és Luther. Prot. Szemle 438—446. l.
Tompa Mihály mint elegia-költő. Tatai algymn. 1905/6. értes. 3—26. l.
Tóth Sándor. Jókai Mór. Eperjesi Széchenyi Kör 1905. évkönyve 17—27. l.
Ürmössy Lajos. A magyar sajtó. (100-ik évforduló). Magyar Nemzet 71. sz.
Váczy János. Kazinczy erdélyi levelei. Budap. Szemle 127. köt. 33—62 l.
Vadász Norbert. Dukai Takács Judit. 1795—1836. Szombathelyi főgymn. 1905/6. értes. 9—40. l.
Vajtló Zoltán. Kisfaludy Károly »Mátyás deák« című vigjátéka. Podo-lini kegyr. gymn. 1905—6. értes. 4—10. l.
Váradi Antal. Hogy lett Kelemen László színész? Adatok a magyar színészet első évtizedéből. Az Ujság 264. sz.
Vécsey János. Dayka Gábor élete és költészete. Borsod-misk. közműv. egyl. 1905—1906. évkönyve 83—92. l.
Vértessy Jenő dr. Kölcsey III. felirata az ifjak ügyében. Könyvszemle 241—244. l.
Vértessy József. Ünnepi beszéd. Elmondotta a Vörösmarty-szobornál. Székesfeh. és víd. 56. sz.
Vidacs Aladár. Madách Imre élete és munkái. Beszterczebányai Madách-társ. I. évkönyve 11—46. l.
Wlassics Gyula. Deák Ferencz munkáiból. 1906. Ism. Ruttkai-Rothauser M. P. Lloyd 116. sz.
Zempléni Árpád. Pálóczy Horváth Ádám. 1760—1820. (Képpel.) Vasárn. Ujs. 39. sz.
Zsigmond Ferencz. Léway József élete és költészete. Ism. Császár Ernő. Philol. közl. 622. l.

Összeállította: HELLEBRANT ÁRPÁD.

